

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

КРУК ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.8

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ВИЇЗДІВ
ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ В УКРАЇНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КОРОТКОЧАСНИХ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ.....	14
1.1. Сучасний стан наукової розробки проблем, пов'язаних із застосуванням правових засад щодо короткострокових виїздів засуджених в Україні за межі колоній.....	14
1.2. Правова природа та значення короткочасних виїздів засуджених за межі колоній.....	27
1.3. Міжнародно-правові підходи та практика реалізації короткострокових виїздів засуджених за межі колоній за кордоном.....	52
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ, ЇХ ПІДСТАВИ ТА УМОВИ.....	68
2.1. Поняття та основні ознаки короткочасних виїздів засуджених за межі колоній.....	68
2.2. Підстави та приводи надання засудженим дозволу на короткочасний виїзд за межі колоній.....	79
2.3. Правові умови надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній.....	98
Висновки до розділу 2.....	113

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ В УКРАЇНІ.....	116
3.1. Шляхи удосконалення процедури підготовки матеріалів та розгляду питань надання засудженим в Україні дозволу на короткостроковий виїзд за межі колоній.....	116
3.2. Основні заходи щодо підвищення рівня ефективності контролю за поведінкою засуджених під час короткострокового виїзду за межі колоній.....	138
Висновки до розділу 3.....	157
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165
ДОДАТКИ.....	195

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВТК	Виправно-трудоий кодекс
ДІЗО	Дисциплінарний ізолятор
ДКВС	Державна кримінально-виконавча служба
ДПтС	Державна пенітенціарна служба
ЄТП	Європейські тюремні правила
КВІ	Кримінально-виконавча інспекція
КВК	Кримінально-виконавчий кодекс
КК	Кримінальний кодекс
УВП	Установа виконання покарань

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із завдань, визначених у Законі України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 р., є приведення порядку виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі до вимог міжнародно-правових актів у цій сфері, а також створення реальних правових гарантій реалізації основними суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин своїх прав, законних інтересів та обов'язків. Серед низки проблем, які потребують нагального розв'язання, є питання, що пов'язані з правовим регулюванням короткострокових виїздів засуджених за межі колоній.

Як свідчить практика, правильне та професійно виважене застосування зазначеного інституту кримінально-виконавчого права як в Україні, так і за кордоном спроможне позитивно впливати на засуджених до позбавлення волі, а також стимулювати їх правослухняну поведінку та, в кінцевому результаті, підвищувати ефективність засобів виправлення і ресоціалізації, що застосовуються до цих осіб. Поряд з цим, у нашій державі реалізація засудженими права на короткострокові виїзди за межі виправних і виховних колоній, що закріплено в ст. 111 КВК України, перебуває на неналежному рівні та не відповідає позитивному зарубіжному досвіду з означеної проблематики (Нідерланди, ФРН, Швеція та ін.), а саме: щорічно цим правом користується менше 0,3 % осіб із загальної кількості засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Так, у 2011 р. короткочасні виїзди було надано лише 232 засудженим (0,2 %); 2012 р. – 245 (0,18 %); 2013 р. – 207 (0,15 %); 2014 р. – 36 (0,04 %). Суттєво не змінилися ці показники і в 2015 р.¹

¹ Дані Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>.

Результати даного дослідження свідчать про те, що основними факторами, які обумовлюють такий стан реалізації засудженими до позбавлення волі зазначеного права, є наступні: досі на доктринальному рівні не в повному об'ємі з'ясована правова природа та значення короткочасних виїздів засуджених за межі колонії; на практичному рівні вкрай повільно та неефективно застосовується у кримінально-виконавчій діяльності позитивний досвід зарубіжних держав з цього питання; на правовому рівні залишаються недосконалими та такими, що створюють різноманітні перешкоди для адміністрації колоній щодо більш активного забезпечення права засуджених на короткострокові виїзди за межі цих УВП, правові підстави та приводи надання даного права для зазначених осіб.

Отже, у наявності теоретико-прикладна проблема, що потребує комплексного дослідження та розв'язання у виді окремо взятого наукового завдання.

Як показало вивчення доктринальних джерел, значне методологічне підґрунтя у цьому напрямі створили такі науковці, як: Л. В. Багрій-Шахматов, В. А. Бадира, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл, В. В. Василевич, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, А. О. Джужа, В. Я. Конопельський, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. О. Корчинський, О. В. Лисодєд, В. О. Меркулова, Л. П. Оніка, М. В. Романов, О. М. Сокурєнко, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фарєнюк, В. І. Шакун, І. С. Яковець, М. М. Яцишин та ін.

Серед зарубіжних дослідників певні напрацювання з означеної тематики здійснили такі науковці, як: А. І. Зубков, С. М. Дендебер, Ю. І. Калінін, Е. І. Кайл, Ж. А. Курмангалієв, І. М. Перков, І. М. Пяткевич, І. Л. Самойлов, О. О. Соколова, Ф. Р. Сундуров, В. В. Тирський, Д. Є. Тихомиров, Ю. М. Ткачевський, Г. О. Туманов, Б. С. Утєвський, І. В. Шмаров та ін.

Поряд з цим на дисертаційному рівні питання правового регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній України, у тому числі з урахуванням останніх змін і доповнень, що внесені до чинного кримінально-виконавчого законодавства у 2014–2015 рр. та суттєво розширили права осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, не досліджувались, що й обумовило вибір об'єкта, предмета, мети і задач даної наукової розробки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р; Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012, а також відповідає тематиці пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 роки (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та п. 6.13 щорічних планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015 рік. Тему роботи затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 23 від 23 грудня 2014 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення на основі аналізу законодавства, наукових джерел та практики надання для засуджених в Україні короткострокових виїздів за межі колоній науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового регулювання з цих питань.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *задачі*:

– здійснити аналіз сучасного стану наукової розробки проблем, пов'язаних із застосуванням правових засад щодо короткострокових виїздів засуджених в Україні за межі колоній;

– з’ясувати правову природу та значення короткострокових виїздів засуджених за межі колоній;

– вивчити міжнародно-правові підходи та практику реалізації короткострокових виїздів засуджених за межі колоній за кордоном;

– вивести поняття та основні ознаки короткочасних виїздів засуджених за межі колоній;

– визначити підстави та приводи надання засудженим дозволу на короткостроковий виїзд за межі колоній;

– встановити правові умови надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній;

– визначити шляхи удосконалення процедури підготовки матеріалів і розгляду питань надання засудженим в Україні дозволу на короткочасний виїзд за межі колоній;

– розробити та обґрунтувати основні заходи щодо підвищення рівня ефективності контролю за поведінкою засуджених під час короткострокового виїзду за межі колоній.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв’язку з правовим регулюванням короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні.

Предметом дослідження є правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя цієї роботи становить комплекс загальнонаукових і спеціально-правових принципів та методів пізнання соціально-правових явищ і процесів. За допомогою *діалектичного методу* розкрито сутність правового регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні (розділи 1–3); *формально-логічний метод* використано при вивченні теоретичних напрацювань представників вітчизняної і зарубіжної науки та визначення стану наукових досліджень з означеної проблематики

(підрозділ 1.1); *системно-структурний метод* дав можливість з'ясувати правову природу та значення короткочасних виїздів засуджених за межі колоній (підрозділ 1.2); за допомогою *порівняльно-правового методу* здійснено аналіз міжнародно-правових підходів та практики реалізації короткострокових виїздів засуджених за межі колоній за кордоном (підрозділ 1.3); *методи дедукції та індукції* покладено в основу формування поняття та головних ознак короткочасних виїздів засуджених за межі колоній (підрозділ 2.1); *формально-догматичний метод* використано при вивченні правових підстав та приводів надання засудженим дозволу на короткочасний виїзд за межі колоній (підрозділ 2.2); *метод аналізу* застосовано при дослідженні правових умов надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній (підрозділ 2.3); за допомогою *системно-функціонального методу* визначено шляхи удосконалення процедури підготовки матеріалів та розгляду питань надання засудженим в Україні дозволу на короткочасний виїзд за межі колоній (підрозділ 3.1); *формально-юридичний метод* дав змогу розробити та обґрунтувати основні заходи щодо підвищення рівня ефективності контролю за поведінкою засуджених під час короткострокового виїзду за межі колоній (підрозділ 3.2); *історико-правовий метод* використано при дослідженні соціально-правових умов виникнення та розвитку інституту короткочасних виїздів засуджених за межі колоній (розділ 1); *соціологічний та статистичні методи* дали змогу узагальнити результати цього дослідження та застосувати їх у тексті дисертації (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять дані державної статистики, Верховного суду України, Генеральної прокуратури України та ДПтС України, а також результати вивчення 412 матеріалів застосування до засуджених інституту короткострокових виїздів їх за межі колоній; результати анонімного опитування 320 засуджених, які відбували покарання у виправних колоніях Волинської, Запорізької, Київської та Харківської

областей, і 510 осіб з числа персоналу органів та УВП зазначених регіонів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання проблеми, пов'язаної з правовим регулюванням короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні. Обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– визначено науково обґрунтоване поняття інституту короткострокових виїздів засуджених за межі колоній, під яким розуміється система правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі їх застосування до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі;

– доведено необхідність на нормативно-правовому рівні визначення процедури комісійного розгляду питань, пов'язаних з наданням засудженим права на короткостроковий виїзд за межі колоній, а також з відмовою у прийнятті такого рішення;

– обґрунтовано, що суспільні відносини з приводу надання засудженим короткострокових виїздів за межі колоній регулюються нормами лише галузевого (кримінально-виконавчого) інституту права, який не має ознак міжгалузевого інституту, що важливо з огляду на вирішення визначених у нормах права завдань кримінально-виконавчого законодавства та досягнення його мети (ст. 1 КВК України);

– визначено сутність та доведено необхідність упровадження в Україні на правовому рівні «презумпції» доцільності надання засудженим права на короткочасний виїзд за межі колоній, зміст якої полягає в тому, що таким чином буде гармонізовано та предметно гуманізовано процес їх виправлення і ресоціалізації;

– розроблено низку науково обґрунтованих заходів щодо визначення на нормативно-правовому рівні тимчасового правового статусу для тих засуджених, які отримали можливість короткочасного виїзду за межі колоній, у тому числі закріплення вичерпного переліку обов'язків, заборон та інших правообмежень, що розповсюджуються на цих осіб під час реалізації на практиці даного права;

удосконалено:

– зміст поняття «виїзд за межі колоній», під яким розуміється тимчасове (обмежене певним строком) залишення засудженим меж даної УВП на підставах, умовах та в порядку, що визначені в законі, з метою підтримання сімейних зв'язків, отримання медичної допомоги, а також вирішення інших питань, пов'язаних з його виправленням і ресоціалізацією;

– теоретико-прикладні підходи щодо необхідності розширення кола приводів для надання права засудженим для виїзду за межі колоній, що обумовлено проблемами співрозмірності та системності дій норм, які регулюють питання виправлення і ресоціалізації засуджених, а також інституту короткострокових виїздів цих осіб за межі зазначених УВП;

– теоретичні положення про те, що для вирішення питання щодо доцільності надання засудженому права на виїзд за межі колонії достатнім критерієм та фактичною підставою має стати встановлення факту позитивних змін у поведінці цієї особи;

дістало подальший розвиток:

– теоретико-прикладні підходи щодо визнання на практиці короткострокових виїздів засуджених за межі колоній однією з правових гарантій та елементів механізму виправлення і ресоціалізації цих осіб, а також способом реалізації засудженими тих прав, що не входять до переліку обмежень і заборон, які передбачено законом та вироком суду (право на правову допомогу, медичне обслуговування, отримання освіти);

– доктринальні положення щодо доцільності та необхідності визначення на нормативно-правовому рівні трьох системоутворювальних

підстав для надання засудженим права на короткострокові виїзди за межі колоній, а саме: нормативної (юридичної), фактичної та процесуальної;

– теоретичні підходи щодо чіткого дотримання на практиці встановленого в нормативно-правових актах порядку документального оформлення факту отримання засудженим права на короткостроковий виїзд за межі колонії та недопустимості вимагання при цьому тих документів, що не входять до їх визначеного переліку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки й рекомендації впроваджено та може бути використано у:

– *правотворчій сфері* – для вдосконалення правового регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні (розроблено та направлено до комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності науково обґрунтовані пропозиції з цих питань від 29 жовтня 2014 р. № 04–20/12-2226; 12 березня 2015 р. № 04–18/12–547);

– *практичній діяльності* – у процесі розроблення відомчих нормативно-правових актів та практики надання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній (акт впровадження управління ДПтС України в Харківській області від 2 вересня 2015 р.);

– *навчальному процесі* – для забезпечення та підвищення рівня викладання навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 червня 2015 р. № 46/6–560);

– *науково-дослідній роботі* – для підвищення рівня та ефективності наукових досліджень у сфері виконання покарань України (довідка про впровадження Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені В.В. Сташиса НАПрН України від 2 квітня 2015 р.; довідка про впровадження ВГО «Всеукраїнський центр правової допомоги «Громадський захисник» від 13 травня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто та є самостійним комплексним дослідженням. У наукових працях, що виконані в співавторстві, авторський доробок становить 75 %. При цьому наукові ідеї, що належать співавторам вказаних публікацій, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, що сформульовані в роботі, оприлюднено на таких наукових конференціях та круглих столах: «Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства» (м. Львів, 10 листопада 2006 р.); «Формування правової держави в Україні. Проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 13 квітня 2007 р.); «Від громадського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 25 квітня 2007 р.); «Особливості розвитку правової держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: проблеми теорії і практики» (м. Київ, 18 лютого 2010 р.); «Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 30 жовтня 2014 р.); «Забезпечення прав людини при виконанні кримінальних покарань» (м. Харків, 12 грудня 2014 р.); «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Запоріжжя, 29–30 травня 2015 р.); «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 26–27 червня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дослідження відображено в 12 наукових працях, серед яких п'ять наукових статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку фахових з юридичних наук, одна стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави, а також шість тез доповідей у збірниках конференцій і круглих столів.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КОРОТКОЧАСНИХ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ

1.1. Сучасний стан наукової розробки проблем, пов'язаних із застосуванням короткострокових виїздів засуджених за межі колоній

У науковій літературі інститут короткочасних виїздів засуджених за межі колоній називають яскравим прикладом прояву принципу гуманізму в поводженні із засудженими [84, с. 185]. В інших джерелах йому надається значення однієї з умов успішної соціальної адаптації після звільнення, оскільки саме під час короткочасного виїзду за межі виправної колонії засуджений може попередньо вирішити питання трудового і побутового влаштування після звільнення [182, с. 15]. Акцентується і на здатності короткочасних виїздів зменшувати ступінь ізоляції засудженого та, відповідно, негативні наслідки позбавлення волі [96, с. 630]. Практичні працівники ДКВС України зазначають, що цей інститут сприяє усвідомленню засудженими головних завдань, які поставлені перед кримінально-виконавчими установами, формуванню правильного їх ставлення до методів виправлення і ресоціалізації. Він ґрунтується на довірі до них і є своєрідною перевіркою поведінки засуджених поза місцем позбавлення волі та ступеня їх виправлення [111, с. 107].

Незважаючи на визнання суттєвого значення розглядуваного інституту для процесу виконання кримінальних покарань, практика свідчить про доволі обережне його використання: так, протягом 2011 р. такі відпустки було надано 232 засудженим до позбавлення волі (0,2 % від загальної чисельності утримуваних в УВП), 2012 р. – 245 (0,18 %); 2013 р. – 207 (0,15 %), 2014 р. – 36 (0,04 %).

Зважаючи на те, що з 2010 р. планомірно вносяться зміни до кримінально-виконавчого законодавства України, що передбачають значне розширення підстав надання засудженим можливості короткострокових виїздів за межі УВП, та беручи до уваги наведені вище статистичні дані, можна стверджувати про зменшення кількості випадків надання засудженим короткострокових виїздів за межі УВП.

Про винятковість застосування короткочасних виїздів за межі УВП свідчать і повідомлення в засобах масової інформації з висвітленням окремих випадків залишення засудженими колоній за таких обставин [191]. Як показали результати проведеного нами дослідження, такий підхід може бути наслідком, зокрема, і неналежного рівня наукового обґрунтування питань щодо порядку й процедури надання засудженим до позбавлення волі в Україні короткочасних виїздів за межі установи, ролі та значення цього інституту в процесі виконання кримінальних покарань.

Відомо, що уявлення про сутність будь-якого явища або процесу об'єктивної дійсності, у тому числі й правового характеру, розвиваються, як правило, у межах того концептуального напрямку, що панує в теорії науки в той чи інший час. Згідно з цим твердженням, нормативного закріплення у правовій сфері найчастіше набувають ті уявлення про явища, які відповідають домінуючій концепції на певному проміжку часу [4, с. 11], а система категорій і понять кримінально-виконавчого права має адекватно відображати процес виконання кримінальних покарань та його предметну сутність. На цій підставі можна стверджувати, що саме наука повинна стати підґрунтям для розвитку практики виконання кримінальних покарань та її окремих інститутів (зокрема, інституту короткочасних виїздів за межі УВП), оскільки практика осмислюється, організовується і спрямовується саме теорією [206, с. 688–689].

Однак, незважаючи на важливе значення розглядуваного інституту для процесу виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, його

комплексне дослідження як у радянський період, так і в сучасних умовах в Україні майже не проводилось. За радянських часів (1980 р.) підготовлено одну дисертацію Ю. О. Леконцева [91]. У незалежній Україні наукових розробок у цьому напрямі взагалі не проводилося. Нині існують лише окремі роботи О. Г. Колба, О. В. Лисодеда, С. В. Лучка, А. І. Марчука, А. Х. Степанюка, В. М. Трубнікова, І. С. Яковець та деяких інших науковців, які побічно розглядали й питання короткочасних виїздів. В інших державах питання короткочасних виїздів засуджених вивчали такі науковці, як І. М. Пяткевич (1997 р. [146] та 2003 р. [145]), О. О. Соколов (2010 р.) [169], Ж. А. Курмангалієв (2011 р.) [88] та С. М. Дендебер (2012 р.) [35].

Натомість, незважаючи на значний внесок вказаних зарубіжних науковців у вивчення проблем кримінально-виконавчого права, можна стверджувати, що проблема застосування інституту короткочасних виїздів за межі УВП залишається не дослідженою належним чином. По-перше, переважна більшість досліджень обмежувалась розглядом виїздів стосовно окремої категорії засуджених. По-друге, детальному розгляду піддавались переважно лише правові підстави надання таких виїздів. По-третє, наукові розробки вказаних питань частково було здійснено ще за радянським законодавством і тому їх результати вимагають переоцінки з урахуванням чинних соціально-економічних умов і практичних здобутків. По-четверте, у названих дослідженнях акцентовано на національних особливостях правового регулювання виїздів засуджених, унаслідок чого не може йтися про універсальність отриманих результатів і спроможність їх безвідносного врахування на теренах України.

Крім того, дослідження в Україні були здійснені або до прийняття у 2003 році КВК України [86], або до схвалення низки змін до нього, що стосуються короткочасних виїздів, і тому їх результати вимагають переоцінки з урахуванням чинних законодавчих положень, практичних здобутків та існуючих суспільних відносин. При цьому для більш

змістовного опрацювання вказаних питань необхідно дослідити фактично існуючі напрацювання в досліджуваній темі. Так, у результаті здійсненого наукового пошуку щодо проблеми застосування короткочасних виїздів засуджених за межі УВП науковцями було зроблено спробу надати визначення цієї категорії.

Один з перших дослідників інституту короткострокових виїздів засуджених за межі виправних установ Ю. А. Леконцев зазначив, що він ближче всіх примикає до таких інститутів, як пересування засуджених без конвою (супроводу), проживання засуджених жінок поза колонією протягом часу звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю та пологами або до досягнення дитиною дворічного віку. При цьому спільним при застосуванні цих інститутів є те, що засуджений до позбавлення волі на деякий час (робочий день, тиждень, період вагітності тощо) перебуває в умовах, що не пов'язані з ізоляцією від суспільства, і він може пересуватися на свій розсуд [91].

І. М. Пяткевич розглядав такі виїзди як урегульовану нормами кримінально-виконавчого (і частково – адміністративного) права зміну порядку та умов відбування покарання у виді позбавлення волі з наділенням засудженого додатковими (деякими) елементами правового статусу громадянина. За своєю правовою формою, на думку вказаного науковця, виїзд є законним інтересом засудженого, який безпосередньо не охоплюється змістом встановлених законом прав і свобод, але підлягає захисту з боку держави й охороняється законом. Правообмеження, що поширюються на засуджених під час виїзду, є за своєю природою адміністративно-правовими. У діяльнісному ж плані виїзди являють собою організаційно-правову форму тимчасового перебування засудженого поза межами охоронюваної території УВП, дозволену йому адміністрацією, що включає в себе: а) переміщення (проїзд) від місця дислокації колонії до місця проведення виїзду (шлях туди); б) тимчасове перебування в місці проведення виїзду; в) переміщення (проїзд)

від місця проведення виїзду до місця дислокації установи (шлях назад) [147, с. 20].

Підтримуючи такий підхід, О. О. Соколов дещо ширше пропонує розуміти поняття «короткостроковий виїзд» та його значення. Зокрема, він стверджує, що інститут виїздів засуджених належить до заохочувальних інститутів кримінально-виконавчого права, спрямований на стимулювання правослухняної поведінки в засуджених, підтримання корисних соціальних зв'язків, а також є ефективною профілактикою втеч й інших злочинів, які вчиняються в місцях позбавлення волі. Тому їх не можна розглядати тільки як напрям діяльності з виконання позбавлення волі. Усебічне вивчення цього правового інституту свідчить про соціальну спрямованість виїздів, необхідність у наданні яких виникає не тільки в засудженого, а й у його родичів [169, с. 187].

Крім цього, він зауважує, що під час виїзду засудженого кримінальне покарання не призупиняється, однак для нього встановлюється низка каральних обмежень. Насамперед, ці обмеження пов'язані з відсутністю ізоляції засудженого від суспільства під час проведення виїзду і низки вимог внутрішнього розпорядку в установі. Під час виїзду засуджений має право носити цивільний одяг, мати при собі гроші, вільно переміщатися в межах того населеного пункту, в якому він повинен проводити виїзд. Саме на цій підставі О. О. Соколов пропонує під виїздами засуджених до позбавлення волі за межі УВП розуміти тимчасове перебування засудженого за межами установи, що дозволяється її адміністрацією, та є складовою частиною кримінального покарання з наділенням засудженого деякими елементами правового статусу громадянина, пов'язаними з відсутністю ізоляції від суспільства, що надається з метою посилення виховного впливу і необхідності спілкування засудженого із зовнішнім світом, сприяння його виправленню [169, с. 188–189].

У змістовному розумінні, як констатують І. М. Пяткевич та В. І. Старков, «виїзд» являє собою такий, що послідовно розгортається в часі, комплекс діяльнійної активності: по-перше, адміністрації УВП, що, як відомо, виступає суб'єктом прийняття рішення, на основі якого засудженому або дозволяється, або забороняється виїзд за межі установи, а також спеціальних заходів з підготовки вибуття засудженого з установи в тому випадку, коли прийнято позитивне рішення; по-друге, засуджених, яким на підставі закону необхідно самостійно і за свій рахунок придбати квитки на проїзд, самостійне проходження цим шляхом, а також значний обсяг діяльності, пов'язаний з їх тимчасовим перебуванням у місці проведення виїзду; по-третє, діяльності із здійснення спеціального соціального контролю за засудженими, тобто за тим, як здійснюється їх діяльнійсна активність у період самостійного перебування за межами установи, суб'єктом якої є орган внутрішніх справ за місцем перебування засудженого [148, с. 13, 14].

Не містить значної новизни і робота Ж. А. Курмангалієва, у якій доводиться, що виїзд засуджених за межі УВП як інститут кримінально-виконавчого права належить до різновиду форм перебування засуджених за межами місць позбавлення волі. Такий виїзд – це одна з форм тимчасового перебування засудженого поза межами установи, що дозволяється адміністрацією та визначається кримінально-виконавчим законодавством у виді законного інтересу засудженого до позбавлення волі. Такий виїзд надається для посилення виховного впливу і забезпечення потреби засудженого у спілкуванні із зовнішнім світом, що сприяє його виправленню [88, с. 19–20].

Отже, проведений аналіз свідчить про те, що наявні в науці визначення категорії «короткочасний виїзд засуджених за межі УВП» є майже тотожними та не враховують специфіку різних видів виїздів, а також являють собою спробу додати до базового визначення цього поняття як «тимчасового перебування за межами установи» авторських доповнень, що не впливають

на його сутність. З урахуванням значних змін, яких зазнав розглядуваний інститут права протягом своєї історичної трансформації, такі підходи видаються невиправдано обмеженими й такими, що не сприяють розвиткові науки кримінально-виконавчого права.

У дисертаційному дослідженні С. М. Дендебер акцентовано на окресленні основних ознак виїздів засуджених за межі установи, а саме: а) виїзд здійснюється за наявності бажання самого засудженого; б) виїзд не залежить від умов утримання; г) виїзд засуджених не залежить від необхідності вирішення будь-яких завдань адміністрації установи; д) засуджені, які виїхали з установи, самостійно обирають місце перебування; е) засуджені, які виїхали з установи, вже не контролюються адміністрацією; ж) у засуджених, які виїхали з установи, відсутні чіткі правила поведінки; з) засуджені, які виїхали з установи, можуть користуватися готівкою, купувати без обмежень продукти харчування і предмети першої потреби; і) у засуджених, які виїхали з установи, відсутні обов'язки, притаманні засудженим до позбавлення волі; й) зміна підстави виїзду засудженого не передбачає скасування його перебування поза межами виправної установи. Крім цього, інститут виїздів засуджених до позбавлення волі є комплексним правовим інститутом, що має матеріальні і процедурні особливості та на сучасному етапі характеризується звуженням сфери правового регулювання (порівняно з радянським періодом) і переважанням суб'єктивних аспектів його застосування.

З урахуванням ознак, властивих інституту виїздів засуджених, С. М. Дендебер виділяє такі види виїздів:

- 1) у зв'язку з винятковими особистими обставинами;
- 2) для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування засудженого після звільнення;

3) засуджених, які не зобов'язаних працювати, або засуджених, які не забезпеченим роботою з не залежних від них причин, – на строк, що дорівнює часу щорічної оплачуваної відпустки;

4) засуджених жінок, які мають дітей у будинках дитини виправних установ, – для влаштування дітей у родичів або в дитячому будинку, а для засуджених жінок, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів поза виправної установи, і засуджених чоловіків, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів поза виправної колонії та є єдиним батьком, – для побачення з ними;

5) проходження засудженим лікування в лікувально-профілактичних установах державної або муніципальної системи охорони здоров'я;

6) з метою застосування до засуджених заходів заохочення у виді дозволу на проведення вихідних та святкових днів за межами установи;

7) з метою застосування до неповнолітніх засуджених заходів заохочення у виді виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків, осіб, які їх замінюють, або інших близьких родичів;

8) для пересування у зв'язку з навчанням засуджених без нагляду за межами колонії-поселення;

9) на час щорічної оплачуваної відпустки. Залежно від цілей, виділяють дві групи виїздів засуджених: з метою їх виправлення (останні чотири із зазначених видів) і надання їм допомоги в соціальній адаптації (перші п'ять) [35, с. 11, 12].

Не заперечуючи загалом цінності наукових напрацювань С. М. Дендебер, зауважимо, що їх не можна цілком прийняти в національному кримінально-виконавчому праві через відмінність у законодавчому закріпленні досліджуваного інституту за КВК України.

У дисертації С. Л. Бабаян проблему короткочасних виїздів засуджених розглянуто через призму їх належності до заохочувальних інститутів кримінально-виконавчого права як окремого субінституту. Науковець доводить, що тривалий виїзд засуджених до позбавлення волі за межі

установи на час щорічної оплачуваної відпустки за своєю правовою природою належить до моноістичних (від грец. *monos*. – один, єдиний, єдиний) заохочувальних інститутів [8, с. 84].

Короткострокові ж виїзди засуджених у зв'язку з необхідністю попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення, винятковими особистими обставинами, а також засуджених жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, для влаштування дітей у родичів або в дитячому будинку, як і засуджених жінок, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів поза установою, для побачення з ними мають не тільки заохочувальний характер. Надання таких короткострокових виїздів тісно пов'язано з настанням виняткові особистих обставин, з необхідністю допомоги у вирішенні питань трудового та побутового влаштування після звільнення, а також з наявністю неповнолітніх дітей чи дітей-інвалідів, яких потрібно влаштувати в родичів або в дитячому будинку, і тому цей інститут з правової природи може належати до дуалістичних (від лат. *dualis*. – двоїстий) заохочувальних інститутів.

Таким чином, інститут виїздів засуджених до позбавлення волі за межі установи вчений диференціює за правовою природою на два субінститути: 1) тривалий виїзд засуджених до позбавлення волі за межі установи на час щорічної оплачуваної відпустки; 2) короткостроковий виїзд засуджених до позбавлення волі за межі установи у зв'язку з необхідністю попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення, винятковими особистими обставинами, а також засуджених жінок, які мають дітей у будинках дитини при установі, для влаштування дітей у родичів або в дитячому будинку, а також жінок, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів поза межами УВП, для побачення з ними.

С. Л. Бабаян вважає, що моноістичні заохочувальні інститути припускають надання заохочення в його чистому вигляді, пов'язаного виключно з правослухняною поведінкою засудженого, без будь-яких інших

умов, а дуалістичні – застосування заохочення, яке пов'язане не тільки з його поведінкою, а й з настанням деяких подій (наприклад, виняткові особисті обставини тощо) [8, с. 84, 85]. Як показали результати даного дослідження, таку диференціацію заохочувальних інститутів за своєю правовою природою в науці кримінально-виконавчого права представлено вперше.

Українські ж фахівці обмежувались лише посиланням на значення короткострокових виїздів за межі УВП для засуджених або їх визначення в чинному законодавстві. Так, на думку С. В. Лучко, короткочасні виїзди є одним з елементів такого напрямку соціальної роботи із засудженими в УВП, як підтримання зв'язків із суспільством [95, с. 10]. А. П. Гель та І. С. Яковець констатують, що міжнародні норми та стандарти містять рекомендацію про необхідність розроблення й упровадження системи, що дозволить засудженим відлучатися на короткий термін для відвідування своїх родин. На виконання цих рекомендацій та практичне впровадження принципу гуманізму спрямовано норму ст. 111 КВК України, за якою засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, може бути дозволено короткочасні виїзди за межі колоній на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї [24, с. 439].

А. І. Марчук розглядає короткострокові виїзди засуджених з позиції їх ототожнення з так званими «тюремними» відпустками. На його переконання та виходячи з того, що кримінологічні дослідження останніх років показали, що чим більш ізольований засуджений від суспільства, обмежений у задоволенні потреб шляхом тотальної регламентації поведінки за допомогою

режимних засобів, тим більш є стратифікаційним та замкнутим його соціальне середовище. І навпаки, чим менш формалізоване життя засуджених під час відбування покарання, тим зменшується опір засуджених заходам виправлення та ресоціалізації [105].

Результати проведеного цим автором дослідження свідчать про те, що 20,9 % засуджених перебували в розлученні, 60,7 % ніколи не були одружені (заміжні). Суперечності між руйнуванням колишніх соціальних зв'язків і гострою потребою в соціальній підтримці змушує засуджених до пошуку нових механізмів соціалізації, адаптованих до умов кримінально-виконавчих установ. На думку А. І. Марчука, зберегти соціальні зв'язки засудженого із сім'єю та суспільством загалом дозволяє інститут «тюремної відпустки», який також виступає ефективним засобом нейтралізації впливу тюремної субкультури на особистість засудженого. Застосування «тюремної відпустки» в Україні відповідає європейським стандартам поводження із засудженими. Практика застосування системи тюремних відпусток у дільницях соціальної реабілітації в Україні майже відсутня, крім окремих випадків надання засудженим короткочасних виїздів за межі колоній.

За даними проведених вказаним науковцем опитувань, більшість засуджених (75 %) вказали, що хотіли б використати це право та не було обставин, які б дозволили їм реалізувати його. Головною діючою законодавчою умовою надання для засуджених відпустки є їх участь у трудовій діяльності. Згідно із статистичними даними ДПтС України, на оплачуваних роботах задіяно лише 36 тис. засуджених або 47 % від загальної кількості працездатних. Інститут відпусток для засуджених до позбавлення волі повинен передбачати, насамперед, не виробничі, а ресоціалізаційні цілі. Тому пропонується надавати таку відпустку й за медичними, освітніми, професійними, сімейними та іншими соціальними підставами. Для надання відпустки необхідно враховувати як кримінально-правові характеристики особи злочинця (характер і тяжкість злочину, строк покарання тощо), так і

кримінологічні (особисті якості, поведінка засудженого, ризик, що існує для суспільства, родинні зв'язки, мета відпустки тощо) [105]. З наведеного, на жаль, не вбачається позиція А. І. Марчука щодо співвідношення пропонованих заходів з короткочасними виїздами засуджених за межі колоній, уже існуючих у чинному законодавстві та практиці.

О. В. Лисодед констатує, що короткочасні виїзди за межі колоній як окремий інститут уперше з'явився у виправно-трудоному законодавстві УРСР в 1977 р. у зв'язку з доповненням ВТК УРСР новою ст. 39, згідно з якою такі виїзди надавалися засудженим, які відбували покарання у виправних колоніях загального режиму, колоніях-поселеннях усіх видів і виховно-трудомих колоніях, за виняткових особистих обставин. Оскільки цей інститут себе зарекомендував позитивно, він був збережений і в кримінально-виконавчому законодавстві України. Особливу ж увагу вчений приділяє тому типу виїзду, що був уведений до КВК України у 2010 р. для засуджених, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами утримання. Даний тип виїзду серед широкого загалу розцінюється як надання засудженим до позбавлення волі права на відпустку [28; 49; 201].

Натомість О. В. Лисодед більше задається питаннями стосовно неузгодженостей законодавчих норм, ніж, на жаль, відповідями на них: безсумнівно, що короткочасний виїзд засуджених, як видно з юридичної конструкції ч. 4 ст. 111 КВК України, можливий тільки при наданні їм відпустки.

Але чому такий виїзд не називається відпусткою? Чому право на таку, так би мовити, «закамуфльовану відпустку» отримали лише засуджені, які відбуввають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами? Чому її не мають засуджені, які працюють у колоніях мінімального рівня безпеки із звичайними умовами або в колоніях середнього і максимального рівнів безпеки? Чому короткочасний виїзд у разі

стихійного лиха з колонії мінімального рівня безпеки із звичайними умовами можливий, а за сумлінну працю не передбачений?

Як розв'язання проблеми пропонується лише закріпити в окремій статті КВК України право всіх працюючих засуджених на відпустку, а також виважено поставитися до списку категорій засуджених, яким може бути дозволено проведення такої відпустки за межами УВП [96, с. 630].

О. М. Сокурєнко аналізує та досліджує міжнародне кримінально-виконавче законодавство щодо питань: які саме існують засади виїзду засуджених за межі кримінально-виконавчих установ та на який саме термін. Як зазначає вчений, у різних країнах це питання вирішується по-різному, але до спільних підстав таких відпусток належать: а) смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; б) стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його родині; в) попереднє вирішення питань побутового чи трудового влаштування. На цій підставі зроблено висновок про відповідність чинного національного законодавства міжнародній практиці [171, с. 258].

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури, незважаючи на раціональні міркування вищеназваних фахівців, показав, що не існує чіткого визначення поняття виїзду засуджених за межі виправних колоній та уявлення про їх роль у процесі виконання кримінальних покарань. Звичайно, від того, який зміст покладено в наукове поняття, категорію та від точного окреслення їх меж і сфери застосування залежить визначення компетенції посадових осіб органів й УВП. Не розуміючи змісту та значення виїзду засуджених за межі виправних колоній у процесі виконання позбавлення волі, фактично неможливо ефективно їх запроваджувати. Але певна невизначеність є не єдиною проблемою. Крім того, проведений аналіз засвідчив, що нині в науковців немає єдності й щодо визначення підстав

надання таких виїздів, механізмів захисту прав засуджених у разі відмови в наданні дозволу на виїзд тощо.

До того ж у жодному науковому дослідженні виїзд засуджених за межі виправних колоній не розглядався з позиції його визнання правом засудженого, хоча це прямо та безпосередньо передбачено положеннями ч. 4 ст. 111 КВК України. Загалом, чинні законодавчі положення КВК України щодо виїздів засуджених за межі УВП жодного разу не піддавались ґрунтовному та осмисленому аналізу, що не дає змоги установити недоліки й прогалини в ньому та запровадити реальне удосконалення правового регулювання відповідних процедур.

1.2. Правова природа та значення короткочасних виїздів засуджених за межі колоній

Процес наукового пізнання є складним та суперечливим і зазвичай починається з проблеми вивчення сутності розглядуваного явища. Існування у кримінально-виконавчому праві, законодавстві та практиці діяльності УВП виїздів засуджених вимагає дослідження правової природи, соціального значення цього явища та механізму його реалізації на практиці.

У контексті дослідження правової природи короткочасних виїздів засуджених за межі колоній значний інтерес становить питання щодо того, чим узагалі є категорія «правова природа» та які характеристики вона в собі об'єднує. Виходячи із загального розуміння терміна «природа» як сутності, основної властивості чогось [167, с. 438], можемо стверджувати, що поняття «правова природа» тотожне поняттю «правова сутність». Отже, правова природа короткострокових виїздів за межі УВП являє собою їх сутність, тобто дійсний зміст предмета чи явища, що виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття [204, с. 168]. Сутність

виражає те головне, що характеризує предмет чи явище, його внутрішню, найбільш важливу сторону, глибинні процеси, що відбуваються в них, а також відображає типові властивості змісту як концентрованого, узагальненого вираження [63, с. 198, 199].

Таким чином, сутністю виїздів засуджених за межі УВП виступають ті внутрішні й необхідні, загальні та основні, головні й стійкі риси, ознаки та якості, єдність і взаємообумовленість яких визначають якісну специфіку та закономірності розвитку названого правового явища. Звідси пізнати сутність означає зрозуміти розглядувані явища, зрозуміти, чому вони саме такі [45, с. 112].

Правова сутність категорії – це належність її до того або іншого елементу права (інститут, субінститут, підгалузь тощо). Іншими словами, правова природа – це засіб правової класифікації, ідентифікації, за допомогою якого можна визначити кваліфікуючі для групи правовідносин ознаки, що свідчать про правові наслідки. При визначенні правової природи необхідно встановити належність розглядуваного явища до галузі права, до конкретних відносин у ній. Для її розкриття слід визначити, по-перше, поняття, дефініцію відповідної категорії, а також її ознаки, по-друге, правове регулювання цих відносин.

Вирішення названих питань має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення, зумовлюючи межі та порядок законодавчого регламентування правил застосування короткочасних виїздів засуджених, а також їх практичної реалізації.

Стосовно віднесення короткострокових виїздів засуджених за межі установ до тієї чи іншої галузі права в науці існують різні погляди. І хоча більшість учених єдині в думці, що вони належать до кримінально-виконавчого права, за визначенням окремих фахівців, такі виїзди являють собою міжгалузевий інститут, урегульований нормами кримінально-виконавчого та адміністративного права. Як правило, це обґрунтовується

тим, що правообмеження, застосовувані до засуджених у період перебування поза межами колоній, є за своєю природою адміністративно-правовими [146, с. 174]. Але з цим навряд чи можна цілком погодитись.

Насамперед, на наш погляд, слід відрізнити короточасні виїзди за межі виправних колоній як правовий інститут та короточасні виїзди за межі виправних колоній як конкретні індивідуальні заходи або акти. Правовий інститут – це система взаємопов'язаних норм, які регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин або їх компоненти [165, с. 248]. До основних ознак правового інституту традиційно відносять: наявність сукупності нормативних приписів; юридичну однорідність названих приписів, об'єднання правових норм стійкими закономірностями та зв'язками, що знаходять відображення в юридичних приписах і загалом у юридичній конструкції [79, с. 154, 155].

Правовий інститут короточасних виїздів за межі виправних колоній передбачено нормами ст. 111 КВК України, якою визначено види таких виїздів, а також у загальних рисах окреслено порядок їх застосування. Він включає в себе й положення відомчих нормативних актів, зокрема, Інструкції про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 29 листопада 2011 р. № 1372/20110 (далі – Інструкція про порядок надання засудженим короточасних виїздів за межі установ виконання покарань). Саме специфічність цієї групи суспільних відносин (правовідносини, що виникають при вирішенні питань короточасних виїздів за межі виправних колоній та мають позитивне спрямування) і спричиняє виникнення цього правового інституту.

Отже, інститут короточасних виїздів за межі виправних колоній – це система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі їх застосування до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Незважаючи на існування дещо подібних інститутів в інших галузях

права (наприклад, трудові відпустки), їх специфічність та відмінність зумовлені специфікою правовідносин, у сфері яких ці заходи застосовуються. Йдеться про правовідносини, що виникають при виконанні-відбуванні покарання у виді позбавлення волі.

У теорії держави і права сталою є думка, що міжгалузеві правові інститути – це сукупність норм права різних галузей права, яка спрямована на регулювання однакових суспільних відносин [44, с. 28]. Натомість правове регулювання короткочасних виїздів за межі виправних колоній здійснюється виключно нормами ст. 111 КВК України та Інструкцією про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань, свідчить про його належність виключно до однієї галузі права. Тобто застосування цього інституту лише на підставі кримінально-виконавчого закону, без звернення та використання норм будь-яких інших актів законодавства, є цілком можливим. Таким чином, можна стверджувати, що відносини з приводу короткочасних виїздів засуджених за межі УВП урегульовані нормами лише однієї галузі права – кримінально-виконавчого, тому цей інститут не можна вважати міжгалузевим правовим інститутом.

Припущення щодо належності обмежень, які накладаються на засуджених під час виїзду, до заходів адміністративно-правового впливу, на наш погляд, є хибним. За наведеного підходу об'єкт правового регулювання в цьому випадку не відповідав би галузевій приналежності норм, за допомогою яких він здійснюється. Водночас не можна ототожнювати й обмеження, які накладаються на звільнених з місць позбавлення волі, у разі застосування адміністративного нагляду міліції, та обмеження і заборони, передбачені для засуджених у період перебування за межами установ.

Нагляд міліції є суто адміністративно-правовим заходом. Він має комплексний, міжгалузевий характер, оскільки встановлюється, продовжується і припиняється судом, і тільки суд притягує до відповідальності піднаглядних суб'єктів, які порушили правила нагляду.

Міліція ж здійснює нагляд за дотриманням піднаглядними встановлених правил та обмежень, спрямовує виховний вплив на них, документує факти порушення піднаглядними закону.

Про адміністративно-правову природу нагляду міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі, свідчать і результати аналізу його характерних ознак: по-перше, такий нагляд має надвідомчий характер, тобто спостереження здійснюється міліцією за піднаглядними суб'єктами, які не підпорядковані їй по службі; по-друге, має профілактичну спрямованість, що характеризується забезпеченням безпеки громадян, суспільства, держави за допомогою засобів адміністративного впливу; по-третє, характеризується організуючою спрямованістю, яка виявляється в упорядкуванні за допомогою засобів адміністративного впливу суспільних відносин у сфері громадського порядку та громадської безпеки; поновленні адміністративно-правових відносин, що зазнали небажаного впливу внаслідок протиправних дій осіб, звільнених з місць позбавлення волі; по-четверте, має спеціалізований характер – спрямований на забезпечення дотримання спеціальних правил піднаглядними суб'єктами; по-п'яте, має ініціативний характер, тобто здійснюється, головним чином, з ініціативи самих працівників міліції, а не у зв'язку з надходженням заяв чи скарг; по-шосте, специфічність засобів і методів його здійснення, можливість застосування заходів адміністративного примусу обумовлені вимогами сучасного адміністративного законодавства України [207, с. 37].

Обов'язки засуджених під час виїзду за межі УВП не мають такого яскраво вираженого адміністративно-правового характеру і застосовуються не з метою здійснення нагляду, а виключно для контролю за прибуттям-вибуттям засудженого до місця призначення. Відмітним є і суб'єкт здійснення такого контролю – це КВІ, а не органи внутрішніх справ.

Що ж до нагляду за додержанням засудженими таких специфічних вимог, як заборона залишати межі населеного пункту, до якого дозволено

виїзд (за винятком випадків відвідування підрозділу КВІ для реєстрації прибуття або вибуття, а також виїзду до лікувального закладу для одержання медичної допомоги), вживати спиртні напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби), то чинні нормативні акти не передбачають його окреслення так само, як і відповідальності чи можливості застосування якихось заходів адміністративного примусу за порушення зазначених заборон. Навіть у разі порушення вимоги дотримуватись правил громадського порядку або повертатися до установи в строк, встановлений адміністрацією установи, адміністративна чи кримінальна відповідальність застосовується до таких осіб у загальному порядку.

Тому можна стверджувати, що визначені в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП заборони мають не правовий, а переважно моральний характер, оскільки не підкріплюються правовим примусом, у зв'язку з чим вони не можуть належати до заходів адміністративно-правового впливу. Це відповідає положенням ст. 63 Конституції України та ч. 2 ст. 7 КВК України, які вказують на два джерела обмежень прав та свобод засудженого – законодавство та вирок суду, водночас як обов'язки для засуджених під час перебування за межами установи відображено у відомчому нормативному акті – Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП.

Загалом, роль, яку відіграє інститут короткострокових виїздів у процесі виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі, є доволі специфічною. Основним елементом цього виду покарання, головною його ознакою є ізоляції засудженого. Це передбачено змістом ст. 63 КК України, згідно з якою позбавлення волі «полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу».

У літературних джерелах неодноразово зазначалося, що поняття ізоляції не визначається ні в законі, ні в підзаконних актах. У тлумачному

словнику поняття ізоляції розкривається через дієслово «ізолювати» – помістити окремо, позбавити можливості контакту з іншими; ізолюватися – відокремлюватися від середовища, втратити зв'язок із ким-, чим-небудь [17, с. 498]. Загалом, зміст цього поняття зводиться до відособлення у просторі від якоїсь частини зовнішнього світу (природи, місцевості, міста тощо), від речей і, головне, від соціальної спільності (колективу, родини, сім'ї, групи людей). За своїм соціальним значенням поняття «ізолюваний» протилежне значенню «спільний», «суспільний».

У літературі вказується, що позбавлення волі є ізоляцією від суспільства [187, с. 25; 185, с. 70], але фізична ізоляція засуджених в УВП не означає їх повного відриву, вилучення із суспільства. У соціологічному аспекті ізоляція передбачає вилучення засудженого до позбавлення волі з певного кола суспільних правовідносин й одночасне включення його в ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку з виконанням цього покарання. Засуджений зберігає свою суб'єктивність, залишається учасником відповідного кола суспільних правовідносин. Позбавлення волі спричиняє ізоляцію засудженого від звичайного суспільного середовища, від сфери вільної життєдіяльності, у якій громадяни у встановленому порядку користуються правами, свободами і можливостями.

Як справедливо зазначає І. С. Яковець, виконання позбавлення волі, як правило, не пов'язане з обмеженням пізнавальних можливостей засуджених, з «відстороненням» їх від позитивних аспектів життя суспільства. Навпаки, в ідеалі у процесі виконання цього виду покарання працівники кримінально-виконавчих установ повинні намагатися розширити в засуджених пізнавально-діяльнісні можливості, дати їм знання, втягнути в соціально-корисну діяльність та сформулювати правильне ставлення до правил поведінки, що сформувалися в суспільстві [225, с. 152, 153]. Тобто ізоляція при позбавленні волі не повинна мати абсолютного характеру, і можливість

залишення УВП у разі надання дозволу на короткостроковий виїзд виступає засобом зменшення ізоляції засуджених.

Загальновизнано, що тримання особи в ізоляції породжує численні негативні наслідки для особистості, оскільки традиційна в'язниця й атмосфера в ній позбавляє людину власної гідності. По суті тюремні норми передбачають постійну слухняність, уміння додержуватися наказів. Покірність і слухняність – це урок, який покликана дати в'язниця, але найменше цей урок стане в нагоді, щоб освоїтися на волі. Строк кримінального покарання, вид режиму і його атрибути, з одного боку, повинні викликати в засудженого переживання, здатні втримати його від вчинення нових злочинів, а з іншого боку – не повинні згубно позначатися на його здоров'ї і стані психіки.

Не випадково в процесі сучасного реформування кримінально-виконавчої системи в усіх країнах значна увага приділяється гуманізації умов утримання засуджених. Перебування в місцях позбавлення волі позначається на психології людини. Особливості психології засуджених, насамперед, виявляються в певному комплексі психічних станів, які розвиваються в місцях позбавлення волі. До найбільш типових з них належать: стан очікування змін (перегляду справи, звільнення) та стан нетерпіння. Вони характеризуються підвищеною напруженістю, що іноді призводить до різких зривів у поведженні. Може розвиватися і стан безнадійності, приреченості, що викликає апатію, пасивність у всіх діях. Соціальна ізоляція підсилює пригноблений стан, що є наслідком фрустрації, повного краху життєвих планів, цілей, катастрофи надій. У засудженого може з'явитися зневіра у свої сили, у можливість знову налагодити нормальне життя [21, с. 134].

Як справедливо зазначає О. В. Таволжанський, факт відчуття психологічного дискомфорту злочинцем через те, що його оточують подібні йому особи, і наявність великої кількості засуджених, які переживають

утрату свободи, може свідчити про те, що засуджені гостро потребують спілкування з особами, які перебувають на свободі [178, с. 64].

На основі результатів проведеного дослідження В. Ф. Пирожков і Л. Д. Глоточкин підтверджують, що обмеження спілкування з особами, які перебувають на свободі, викликає в засуджених моральні страждання різноманітної сили і глибини. Як показує вибіркове дослідження, ця потреба в багатьох засуджених вже є, необхідно знайти шляхи її задоволення [25, с. 25]. Соціальне середовище, що оточує засуджених до позбавлення волі, складається з начальників відділень, адміністрації колонії, вільнонайманого складу на виробництві, інспекторів різних служб нагляду й охорони і цілодобового оточення інших засуджених. У літературі неодноразово наголошувалося на суперечливості позбавлення волі як заходу покарання з точки зору направлення засудженого для виправлення в антипедагогічне середовище, що спроможне з часом справити на засудженого передусім негативний вплив, ніж позитивний, сформувані і зміцнені антигромадські погляди й установки, дійти висновку, що злочин не являє собою виняткового явища. Ю. М. Антонян правильно стверджує про такий вплив злочинців один на одного, як про концентрований негативний вплив [106, с. 48].

У зв'язку з цим, короткострокові виїзди засуджених за межі УВП здатні виступати способом реалізації прагнення засуджених до спілкування з особами, які перебувають на свободі, та водночас, знижувати негативний вплив на особу навколишнього середовища й безпосередньо позбавлення волі. Саме в цьому і полягає соціальне значення даного інституту.

Утім наведеним позитивна роль короткострокових виїздів не вичерпується, оскільки в низці випадків короткочасні виїзди виступають ще й гарантією та способом реалізації окремих прав засуджених. Зокрема, за ст. 107 КВК України утримувані в місцях позбавлення волі особи мають право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства

України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом.

Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних й оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Оскільки далеко не завжди необхідна медична допомога може бути надана на території місця позбавлення волі, лише завдяки можливості виїзду за її межі засуджений може реалізувати це право.

Фахівці також визнають, що позбавлення волі часто завдає шкоди сімейним відносинам та порушує зв'язки із суспільством. Якщо чоловікам і жінкам, які перебувають в ув'язненні, вдається зберегти зв'язки з рідними, друзями та суспільством, це дає змогу зменшити негативні наслідки ув'язнення та підвищує вірогідність їх реінтеграції після звільнення. Надання допомоги в підтриманні таких зв'язків відповідає загальним інтересам: а) ув'язнені відчують більшу відповідальність за свою поведінку та життя родини і готуються до звільнення; б) робота тюремного персоналу стає різноманітною та приносить більше задоволення, унаслідок чого працівники менше переживають про підпорядкованих ув'язнених; в) родини ув'язнених надають та отримують необхідну підтримку, а не втрачають зв'язки з ув'язненим; г) збереження ув'язненими сімейних стосунків та завчасне планування майбутнього життя після звільнення знижує вірогідність того, що суспільство буде страждати від нових правопорушень.

Щорічно з місць позбавлення волі в Україні звільняється близько 50–60 тис. осіб, значна кількість з яких вчиняє повторні злочини. За даними ДПтС України, з 51,4 тис. осіб, які звільняються з виправних колоній протягом року, 1,3 тис. (2,5 %) ще в період відбування покарання втрачають соціально корисні зв'язки із сім'ями та рідними. Це спричиняє соціальну ізоляцію та підштовхує колишніх в'язнів до вчинення нових злочинів.

Узагалі сімейні стосунки злочинця розглядаються як одна з причин злочинної поведінки й об'єкт її ранньої профілактики, а фактор сімейних стосунків засуджених є одним з вирішальних у їх виправленні, поверненні до нормального життя в суспільстві. Відомо, що саме сім'я виконує головну роль у соціалізації людини, результатом якої є засвоєння соціальних норм і цінностей у процесі взаємодії з іншими людьми. А оскільки ресоціалізація – це процес повторної соціалізації, встановлення зруйнованих або втрачених особистісних структур, роль сім'ї у ньому важко переоцінити. Статистичні дані свідчать, що вірогідність вчинення повторного злочину особами, які мають сім'ю і прагнуть до виконання своїх сімейних ролей, майже вчетверо менша за осіб, які втратили свої сімейні зв'язки. Таким чином, одним з найважливіших аспектів повернення осіб, які відбувають покарання, до повноцінного життя в суспільстві є відтворення в них навичок сімейної взаємодії, у тому числі адекватної батьківської поведінки, корекція сталих і ригідних рольових та поведінкових стереотипів [208, с. 3, 4].

Сімейні права засуджених належать до прав, які перебувають і під захистом міжнародних документів, хоча прямо в них не зазначаються. У ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод констатовано: кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Визначаючи межі права на повагу до сімейного життя, Європейський суд з прав людини в рішенні по справі «Marckx v. Belgium» (1976) зазначив, що необхідно спочатку пояснити значення та сенс слів «повага... особистого та сімейного життя», оскільки до цього моменту в Суду не було численних

можливостей це зробити. На думку Суду, «сімейне життя» в розумінні ст. 8 Конвенції передбачає щонайменше зв'язки між найближчими родичами, наприклад, між дідусями, бабусями та онуками, оскільки такі стосунки можуть відігравати важливу роль у сімейному житті. Повага до сімейного життя, визначеного наведеним чином, накладає на державу обов'язок сприяти нормальному розвитку таких зв'язків [158].

Але доволі складно підтримувати родинні зв'язки, перебуваючи поза межами сім'ї тривалий час, і саме на полегшення реалізації сімейних прав і спрямовано положення ст. 111 КВК України, оскільки вони дозволяють підтримувати зв'язки з родиною за межами установи та у звичному для членів сім'ї середовищі. При цьому окремою формою реалізації сімейних прав слід визнати й положення про можливість виїзду за межі установ жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках.

Отже, на інститут короточасних виїздів за межі колоній у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі покладаються такі головні завдання: а) зменшення ізоляції; б) зменшення негативного впливу позбавлення волі; в) підтримання сімейних зв'язків; г) отримання медичної допомоги. Про таке значення виїздів засуджених констатують і практичні працівники ДКВС України. Так, під час анкетування майже половина респондентів (46 %) вказали, що засуджені завдяки виїздам отримують можливість укріпити свої сімейні зв'язки; 32 % зауважили, що такі виїзди дають можливість засудженим простіше реалізовувати власні права; 14 % вважають, що можливість виїздів є додатковим засобом впливу на поведінку засуджених; 8 % – що таким чином полегшується негативний вплив ізоляції місць позбавлення волі та забезпечується поступове звикання до вільного життя. І хоча відповіді засуджених виявились дещо відмінними (68 % послалися, що завдяки виїздам полегшується підтримання сімейних зв'язків та отримання медичної допомоги, 28 % вважають їх засобом зменшення

ізоляції загалом, на думку 14 % опитаних, виїзди дають можливість засудженим простіше реалізувати власні права), це не впливає на загальну позитивну оцінку даного інституту.

Водночас переважна більшість персоналу місць позбавлення волі (69 %) висловила негативну щодо доцільності поширення практики застосування до засуджених короткочасних виїздів за межі установ, у тому числі й шляхом розширення переліку категорій, яким вони можуть надаватись; позитивно оцінили цю пропозицію тільки 15 % респондентів; 16 % – не змогли чітко відповісти на питання. На нашу думку, це пов'язано не лише з побоюваннями щодо можливості вчинення засудженим злочину або адміністративного правопорушення під час разового виходу, а й з небажанням співробітників колоній нести відповідальність за засудженого, якому надано такий вихід за межі установи, та небажанням покладати додаткові організаційні обов'язки на себе, а також з формальним підходом до визначення нібито наявного усвідомлення позитивного значення цього інституту для процесу виконання покарань.

Визначення правової природи інституту короткочасних виїздів засуджених за межі колоній ускладнюється тим, що у ст. 111 КВК України встановлено декілька різних видів короткочасних виїздів та підстав, за яких вони надаються, і термінів таких виїздів:

1) строком до семи діб у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі – засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки;

2) строком до 10 діб для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках – жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях;

3) тривалістю 14 діб – засудженим, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

Саме цим, а також розгалуженістю завдань, реалізація яких здійснюється за допомогою інституту короткочасних виїздів засуджених за межі колоній, як видається, і зумовлена відсутність єдності серед фахівців у питаннях щодо визнання таких виїздів пільгами, правами або законними інтересами засуджених (хоча правильне вирішення цього питання є визначальним для окреслення меж розсуду адміністрації установи та форм захисту прав засуджених при цьому). Так, М. М. Закаржевський й І. О. Тарханов відносять короткочасні виїзди засуджених за межі установ до категорії пільг [46, с. 51–52; 181, с. 65]. Так само вважає і О. В. Лисодєд, зазначаючи, що виїзди засуджених належать до категорії законних інтересів, спрямованих на отримання пільг [83, с. 17].

На думку О. С. Міхліна, інститут виїздів засуджених до позбавлення волі за межі установи, з одного боку, пов'язаний з певними причинами (наприклад, зі смертю (важкою хворобою) близького родича засудженого), а з іншого – застосовується залежно від поведінки засудженого, тому ці інститути мають змішану правову природу [112, с. 20]. Підтримуючи цю тезу, О. О. Соколов зазначає, що виїзди засуджених можуть належати як до заохочень, так і до пільг залежно від того, які обставини виступають основою їх надання (певні заслуги засудженого або обставини, яким закон надає правове значення).

У зв'язку з тим, що надання тривалих виїздів не пов'язане з певними обставинами, які мають правове значення (смерть або хвороба близького родича засудженого, матеріальні збитки внаслідок стихійного лиха тощо),

вони мають належати до заохочень, на відміну від короткострокових виїздів, які є пільгами [169, с. 34, 35]. С. Л. Бабаян зауважує, що виїзди засуджених до позбавлення волі на час щорічної оплачуваної відпустки мають заохочувальний характер [8, с. 85].

Персонал УВП, як свідчить наше дослідження, однозначно впевнений у тому, що короткочасний виїзд засуджених за межі установи, незалежно від його підстав, є виключним правом адміністрації колонії. Зокрема, на запитання анкети «Чим є короткочасний виїзд засуджених за межі установи?» отримано такі відповіді: правом засудженого – 6 %; правом адміністрації – 75 %; законним інтересом засудженого – 3 %; не визначилися з відповіддю – 16 %. Однак засуджені дещо по-іншому сприймають це: вважають їх правом засудженого 12 % осіб, правом адміністрації – 60 %, законним інтересом засудженого – 5 та 23 % не змогли відповісти на це запитання.

У загальній теорії права заохочення визначається як особливий засіб позитивного соціально-правового впливу на поведінку людей з метою породження і підтримки суспільно-значущої активності, у результаті застосування якого винагороджується заслужена поведінка суб'єкта і реалізується взаємний інтерес особи, суспільства і держави [33, с. 7], або як позитивний чинник, що впливає на свідомість індивіда, викликає зацікавленість в отриманні благ, апелюючи до свободи суб'єкта й очікування результату, який залежить, насамперед, від його суб'єктивного рішення [34, с. 1].

Тобто в найбільш спрощеному вигляді заходи заохочення засуджених слід розглядати як важливу складову в правовому регулюванні процесу виконання-відбування покарання, спрямовану на їх стимулювання до правослухняної поведінки. Сучасні теорії мотивації ґрунтуються на двох основних поняттях: «потреби» та «винагорода», яка у даному випадку виступає в ролі стимулу у значенні засобу впливу на людину в формі

покарання чи заохочення, а так само загрози чи реального застосування покарання або обіцянки заохочення, які можуть змінити поведінку людини [71]. Саме це дозволяє науковцям називати їх «неосновними засобами виправлення засуджених» [32].

Тобто заходи заохочення являють собою проміжні акти, що застосовуються для стимулювання виправлення особи. При цьому, як довів В. В. Карелін, для надання заохоченню у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі характеру стимулу ці заходи мають бути: закріплені в законодавстві; доведені до засуджених та зрозумілі їм (включаючи не лише види та підстави застосування, а й значення, зміст та наслідки їх застосування); пропаговані персоналом УВП. Також вони повинні задовольняти існуючі потреби цих осіб (або відчутно впливати на них) та створювати в засуджених бажання до їх свідомого активного досягнення своєю поведінкою. У разі недотримання названих вимог законодавче визначення відповідних заходів реагування на позитивну чи негативну поведінку засуджених залишиться виключно на рівні певних правових інститутів, що лише мають потенціал впливати на відносини у сфері виконання кримінальних покарань, без реального здійснення такого впливу [62, с. 48].

Короткочасні виїзди засуджених не повною мірою відповідають наведеним вище критеріям. Так, хоча вони й закріплені в законі та певною мірою здатні задовольняти потреби осіб, які відбувають покарання, засуджені не можуть виключно своєю поведінкою забезпечити гарантоване отримання таких виїздів, оскільки в низці випадків вони пов'язані з виключними обставинами, в інших – з місцем перебування засудженого та наявністю в нього роботи. Тобто короткочасні виїзди не можна визнати заохоченням засудженого. Формально, вони можуть виступати як певна перспектива, що також стимулює до правослухняної поведінки, як і заходи заохочення, але ця їх роль доволі незначна через специфіку підстав надання

дозволу на виїзд. Іншими словами, виїзди не є наслідком позитивної поведінки засудженого, остання лише береться до уваги при вирішенні питання виїзду.

Не можна прийняти й розуміння короткочасних виїздів як певних пільг. Пільги являють собою встановлені законодавством або іншими нормативними актами переваги, що надаються особі (або групі осіб) порівняно з іншими громадянами [200]. Однак пільги не надають додаткових благ, а усувають або пом'якшують передбачені законом обтяження [23, с. 95].

Питання віднесення короткочасних виїздів засуджених до категорії їх прав слід розглядати з позиції загального їх визначення. Так, Л. М. Магазинов розглядає суб'єктивне право як юридичну можливість діяти з метою здійснення волі й інтересу і вбачає в них два моменти: формальний, тобто можливість діяти з метою здійснення певної волі, і матеріальний, тобто можливість діяти з метою певного інтересу, причому обидві ці можливості є не просто фактичними, але і правовими, тобто такими, які засновані на об'єктивному праві [101, с. 133].

М. С. Строгович суб'єктивним правом називає можливість користуватися певними соціальними благами, повноваження здійснювати певні дії і вимагати відповідних дій від інших осіб [175, с. 205]. І. М. Панкевич визначає зміст прав як умови та засоби, що становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування [122, с. 8]. П. М. Рабінович розуміє під ними певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [149, с. 16].

В. І. Селіверстов розглядає суб'єктивні права засуджених як надані їм реальні можливості певної поведінки і користування соціальними благами, спрямовані на задоволення особистих потреб та інтересів і забезпечені

юридичними обов'язками адміністрації органів, що виконують покарання, та інших суб'єктів правовідносин [163, с. 68–69].

Загальним у наведених міркуваннях, на нашу думку, є те, що право індивіда неодмінно передбачає відповідний обов'язок іншої сторони. Якщо немає обов'язку, буде простий дозвіл. Надаючи суб'єктивне право, юридична норма надає особі нову силу, збільшує її могутність щодо реалізації своїх інтересів. Такий прямий і позитивний вплив юридичних норм, що обумовлений установленням відповідних обов'язків і виражається в розширенні можливостей, ми називаємо суб'єктивним правом (правомочністю). Іншими словами, правомочність є можливістю здійснення інтересу, обумовлена відповідним юридичним обов'язком. Саме обумовленістю відповідним обов'язком правомочність, насамперед, і відрізняється від простої дозволеності. Звичайно, усе, на що особа має право, дозволено; але не на все дозволене вона має право, а лише на те, можливість чого забезпечена встановленням відповідного обов'язку. Дозволити одному не означає зобов'язати іншого [77, с. 124, 125]. Отож, якщо визнати, що короткочасні виїзди засуджених за межі установ є їх правом, відповідно, і на адміністрацію колонії має бути покладено обов'язок їх надання.

Стосовно одного виду короткочасного виїзду засуджених за межі установи законодавець чітко встановив, що він є саме правом особи: «4. Засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів» (ст. 111 КВК України).

Водночас, закріпивши таке право, він не поклав жодного обов'язку на адміністрацію колоній щодо створення умов для його реалізації у КВК України чи іншому нормативному акті. Крім того, аналіз тексту Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП свідчить про те, що в такому виїзді адміністрація може й відмовити: «7.

Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником установи з урахуванням особи і поведінки засудженого під час відбування покарання»; «10.... При позитивному вирішенні адміністрацією установи питання про надання засудженому короткочасного виїзду видається відповідний наказ. При відмові засудженому в короткочасному виїзді у висновку зазначаються причини відмови». При цьому ні перелік підстав для відмови, ні гарантії реалізації засудженим права на виїзд у КВК України чи Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП не передбачаються. Тобто чинне законодавство не містить у собі гарантій реалізації цього права засуджених.

Уникнути наведених прогалин можливо шляхом закріплення на рівні закону обов'язку адміністрації установи надати засудженому, який працює та перебуває у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів.

У вищезазначених випадках право на короткочасний виїзд за межі колонії – це суб'єктивне право засуджених (термін «суб'єктивне» вказує на приналежність права певному суб'єкту, на його певні юридично визнані можливості, якими він на свій розсуд може скористатися або не скористатися). Суб'єктивний характер права виявляється в тому, що воно залежить від волі суб'єкта та реалізується залежно від його бажання й належить йому (засуджений може реалізувати право на виїзд, а може і відмовитись від цього). Формою виразу суб'єктивного права є право, що визначає міру свободи певного суб'єкта шляхом конкретизації його можливої поведінки [45, с. 405].

Отже, можна дійти висновку, що суб'єктивне право включає в себе декілька правомочностей незалежно від його змісту і галузевої належності: по-перше, правомочність володіти відповідним благом; по-друге, правомочність на здійснення відповідних дій; по-третє, правомочність, яка

дозволяє суб'єкту вимагати від іншого учасника правовідносин юридичного обов'язку; по-четверте, у разі порушення суб'єктивного права, невиконання іншою стороною своїх обов'язків, обумовлених правовідношенням, виникає правомочність звернутися за захистом до судового органу. Ґрунтуючись на знаннях загальної теорії права, під суб'єктивними правом засудженого в науці кримінально-виконавчого права традиційно розуміється закріплена законом і гарантована державою можливість певної поведінки засудженого або користування ним певними соціальними благами, що забезпечується юридичними обов'язками посадових осіб органів й УВП, інших суб'єктів правовідносин, що виникають при цьому. Тобто зміст суб'єктивного права включає в себе можливість засудженого: 1) вільно користуватися соціальними благами в межах, встановлених правом; 2) вимагати виконання кореспондуючих даному праву обов'язків адміністрацією органів й УВП, іншими суб'єктами кримінально-правових та інших правовідносин; 3) звернутися за захистом свого суб'єктивного права [84, с. 20].

Трансформуючи ці положення у зміст права засудженого на короткочасний виїзд за межі колонії, можемо стверджувати, що воно містить у собі можливість особи: 1) користуватися змогою виїзду за власним розсудом; 2) вимагати від адміністрації органів й УВП, інших уповноважених суб'єктів забезпечення надання такого виїзду; 3) звертатися за захистом свого суб'єктивного права й вимагати його відновлення чи усунення перешкод у його реалізації. Ці висновки є ключовими для визначення механізму реалізації права на короткочасний виїзд засудженого за межі колонії в процесі виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі.

Водночас у КВК України в одному випадку застосування розглядуваного інституту законодавець вживає невизначений термін – «може бути»: «3. Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволено короткочасний виїзд за межі

виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більш як десять діб без урахування часу перебування в дорозі (не більш як три доби)» (ст. 111 КВК України). За змістом КВК України адміністрація колонії не зобов'язана надавати такий виїзд, а відсутність обов'язку, що кореспондував би можливостям певної поведінки і користування соціальними благами, дозволяє стверджувати, що наведені види короточасних виїздів не належать до категорії прав засуджених. У цьому разі йдеться не про право, а про законний інтерес.

Головна відмінність між поняттями «право» і «законний інтерес», на думку більшості фахівців, полягає в можливостях вимагати дії від іншої сторони, а також у ступені зобов'язань останньої їх вчинити. Законний інтерес, на відміну від суб'єктивного права, є простим правовим дозволом, що має характер прагнення, у якому відсутня вказівка діяти точно зафіксованим чином і вимагати відповідної поведінки від інших осіб і яке не забезпечене конкретним юридичним обов'язком. Важливою характерною рисою відмінності суб'єктивного права від законного інтересу науковці називають ступінь їх гарантованості: якщо для права характерна найвища юридична гарантованість, то для інтересу – найменша [140, с. 385].

В. В. Субочев зауважує, що інтерес не може бути абстрактним і завжди належить певній особі, оскільки полягає в прагненні користуватися певним благом, досягти якого-небудь результату [176, с. 28]. Р. М. Гура вбачає природу законних інтересів у тому, що вони спрямовані на спонукання засудженого до активної діяльності шляхом створення зацікавленості в досягненні результату, який заохочується, що сприяє задоволенню потреб індивіда і суспільства загалом. За їхньою допомогою держава прямо стимулює правомірну поведінку, побічно утримуючи від антигромадських протизаконних вчинків; спонукає засудженого до сумлінного і цілеспрямованого виконання обов'язків [30, с. 119].

На думку В. І. Селіверстова, сутність законного інтересу полягає в можливостях, які мають характер прагнення до володіння благом, до автономії, самостійності, до свободи особистого розсуду. Саме прагнення він називає основним елементом змісту законного інтересу [163, с. 93]. Тлумачний словник під терміном «прагнення» розуміє сильне бажання, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння [17, с. 1102]. Водночас таке «бажання» або «хотіння» не завжди підкріплене обов'язком іншої сторони надати це, оскільки, як розмірковує Г. Л. Мінаков, законним інтересам протистоїть «посадовий розсуд» [108, с. 22–39].

Якщо сутність суб'єктивного права полягає в юридично гарантованій і забезпеченій обов'язками інших осіб можливості, то сутність законного інтересу – у простій можливості визначеної поведінки [121, с. 341]. Законний інтерес – своєрідне «усічене право», йому протистоїть лише загальний юридичний обов'язок поважати, не порушувати його [102, с. 182]. На думку О. М. Джужи, зміст законного інтересу складається з трьох елементів. Перший – це прагнення отримати передбачене законом соціальне благо як матеріальне, так і духовне. Об'єктом законних інтересів можуть бути соціальні блага, які суттєво змінюють правовий статус засуджених, так і без його суттєвих змін. Матеріальні чи духовні блага, що становлять об'єкт законного інтересу засудженого, записані в нормах права у вигляді мети, для досягнення якої потрібні певні юридичні факти. Але для більшості законних інтересів характерно те, що в основі їх реалізації лежить (поряд з іншими факторами) оцінка поведінки засудженого, тобто дотримання режимних правил, ставлення до праці, виховної роботи, навчання. Таку оцінку дає персонал органів виконання покарань, прокуратура, суд, спостережна комісія, служба у справах неповнолітніх та інші суб'єкти кримінально-виконавчих правовідносин. Тому як другий елемент змісту законних інтересів засуджених необхідно назвати можливість клопотати (а не вимагати) перед вказаними повноважними суб'єктами про їх відповідні дії

щодо реалізації законних інтересів засуджених. Третій елемент – можливість звертання до компетентних органів за захистом законних інтересів. І хоча таке звернення не означає автоматичне задоволення клопотання засудженого, воно показує, що законні інтереси засуджених, як і їхні суб'єктивні права, гарантуються державою [85, с. 182].

Усі ці ознаки законного інтересу властиві нормі ч. 3 ст. 111 КВК України. Так, надання дозволу на виїзд за межі установи засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, не є обов'язковим, позитивне вирішення цього питання є правом не засудженого, а власне адміністрації установи; засуджена має можливість лише клопотати про це; під час прийняття рішення враховуються характеристики особи та поведінки жінки. Не позбавляються названі жінки й можливості в разі відмови звертатися до органів прокуратури чи суду для забезпечення захисту власного законного інтересу. Звідси, короткостроковий виїзд для засуджених жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках є законним інтересом.

Найбільш неоднозначною, на наш погляд, є норма ч. 1 ст. 111 КВК України, за якою «1. Засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України...». Зіставлення цього положення з ч. 8 ст. 111 КВК України переконує практичних працівників в тому, що такий виїзд не є правом засудженого, бо законодавець про це чітко не вказав.

Крім того, нормативні акти передбачають, що засуджений повинен звертатися до адміністрації для отримання такого виїзду, а при його прийнятті беруться до уваги й характеристики поведінки засудженого:

« 2. Заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби. Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого» (ст. 111 КВК України); «8. Рішення про надання засудженому дозволу на короткочасний виїзд приймається начальником установи (особою, яка виконує його обов'язки) не пізніше доби з часу одержання документів (висновку або довідки закладу охорони здоров'я про тяжку хворобу близького родича, яка загрожує життю хворого, довідки місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про стихійне лихо, довідки або відповідно оформленої телеграми про смерть близького родича). Про необхідність короткочасного виїзду засуджений подає на ім'я начальника установи письмову заяву, до якої додається документ, що підтверджує наявність особистих обставин...» (Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань).

Однак наведене законодавче формулювання («дозволяються»), на нашу думку, має імперативний характер, оскільки не припускає, що інший порядок може бути передбачено законом або іншим нормативним актом (КВК України закріплює саме «дозволяється», а не «може бути дозволене» чи «дозволяється за розсудом адміністрації» тощо).

У теорії права, залежно від ступеня обов'язковості, прийнято розрізняти диспозитивні та імперативні норми. Диспозитивними вважаються норми права, що надають учасникам суспільних відносин право вибору поведінки в певних межах, якими вони за бажанням можуть користуватися [39, с. 190].

Натомість імперативні норми мають суворий, владно-категоричний характер, що не допускає відхилень у регулюванні поведінки [19, с. 119]. Саме такою і є ч. 1 ст. 111 КВК України. Загалом, не суперечать наведеному твердженню й положення п. 7 Інструкції про порядок надання засудженим

короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань, відповідно до якого дозвіл на короткочасний виїзд дається з урахуванням особи і поведінки засудженого під час відбування покарання, оскільки нормативні акти не визнають ці обставини за підстави відмови у наданні дозволу. Отже, можемо стверджувати, що короткочасні виїзди засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки, у зв'язку з визначеними винятковими обставинами, також є їх правом.

Таким чином, інститут короткочасних виїздів засуджених за межі виправних колоній має неоднорідну природу: окремі його норми закріплюють право засуджених на виїзд, інші – законний інтерес щодо цього. Але така неоднозначність не свідчить про абсолютний розсуд адміністрації у вирішенні цих питань.

На нашу думку, з метою удосконалення процедури застосування короткочасних виїздів засуджених за межі виправних колоній, а також установлення додаткових гарантій захисту їх прав і законних інтересів, вважаємо необхідним закріпити обов'язок адміністрації колонії надавати такі виїзди (якщо йдеться про право засуджених) або розглядати це питання (коли це стосується законного інтересу особи). Для цього частини 1 та 4 ст. 111 КВК України слід викласти таким чином:

«Стаття 111. Короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній

1. Засуджені, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, *мають право* на короткочасний виїзд за межі колонії на території

України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами:

(...)

4. Засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. *Адміністрація колонії зобов'язана оформити документи на виїзд засудженого протягом трьох діб з моменту подання ним заяви про виїзд».*

1.3. Міжнародно-правові підходи та практика реалізації короткострокових виїздів засуджених за межі колоній за кордоном

При дослідженні інституту короткочасних виїздів за межі УВП доцільно звернути увагу на вивчення досвіду інших країн. Це зумовлюється нагальними потребами, оскільки розв'язання проблем, що існують у процесі застосування названого інституту, буде більш ефективним за умови узагальнення досвіду прийняття правових рішень у цій сфері країнами, які мають схожі темпи розвитку або державами, до об'єднань яких Україна має намір приєднатися. Як зазначав у цьому контексті М. Ансель, знайомство із зарубіжним правом відчиняє перед юристом нові горизонти, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, оскільки специфічні риси цього права особливо відчутно виявляються порівняно з іншими країнами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже доброму знанні лише власного права [6, с. 189]. Досвід інших країн може наочно показати неефективність (чи навпаки, ефективність) окремих спроб удосконалення діяльності у сфері виконання кримінальних покарань та позбавити від повторення помилок у національній практиці [229, с. 48].

До розпаду СРСР положення про короткочасні виїзди засуджених до позбавлення волі за межі колоній повторювались одноманітно в усіх ВТК союзних республік. Загальні традиції, а також схожість економічних та суспільно-політичних умов держав колишнього СРСР, що породили вихідні вимоги й установки законодавця, призвели до майже одноманітної практики застосування названого інституту, але підходи, закріплені в законодавстві цих країн, не є тотожними.

Так, відповідно до ст. 97 КВК Російської Федерації [198], засудженим до позбавлення волі, які тримаються у виправних колоніях і виховних колоніях, а також засудженим, залишеним в установленому порядку в слідчих ізоляторах і в'язницях для ведення робіт з господарського обслуговування, можуть бути дозволені виїзди за межі виправних установ:

- а) короткострокові тривалістю до семи діб, не враховуючи часу, необхідного для проїзду туди і назад, у зв'язку з винятковими особистими обставинами (смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, яке завдало значної матеріальної шкоди засудженому або його сім'ї), а також для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування засудженого після звільнення;
- б) тривалі на час щорічної оплачуваної відпустки, а засудженим, зазначеним у частині другій ст. 103 цього Кодексу (засуджені чоловіки старше 60 років і засуджені жінки старше 55 років, а також засуджені, які є інвалідами першої або другої групи – прим. автора), або засудженим, які не забезпечені роботою з не залежних від них причин, на строк, що дорівнює часу щорічної оплачуваної відпустки.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини виправних колоній, може бути дозволено короткочасний виїзд за межі виправних установ для влаштування дітей у родичів або в дитячому будинку на строк до п'ятнадцяти діб, не враховуючи часу, необхідного для проїзду туди і назад, а засудженим жінкам, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів поза виправної

колонії, – один короткостроковий виїзд на рік для побачення з ними на той самий строк.

Норми КВК Російської Федерації, що регламентують підстави та порядок надання виїздів засуджених за межі виправних установ, за визначенням російських фахівців, є реальним виразом дії принципу гуманізму, закріпленого в ст. 8 цього Кодексу. Вони повною мірою співвідносяться з міжнародними стандартами поведження із засудженими [73, с. 124].

Виїзди з підстав, зазначених у частинах першій та другій ст. 97 КВК Росії, не дозволяються засудженим при особливо небезпечному рецидиві злочинів; засудженим, яким смертну кару в порядку помилування замінено позбавленням волі; засудженим до довічного позбавлення волі; засудженим, хворим відкритою формою туберкульозу; засудженим, які не пройшли повного курсу лікування венеричного захворювання, алкоголізму, токсикоманії, наркоманії; ВІЛ-інфікованим засудженим, а також у випадках проведення протиепідемічних заходів. Засудженим, які страждають психічними розладами, що не виключають осудності, засудженим, які є інвалідами першої або другої групи і потребують за станом здоров'я в сторонньому догляді, а також неповнолітнім засудженим виїзд за межі виправної установи дозволяється в супроводі родича або іншої супроводжуючої особи. Заяву засудженого про надання йому короткострокового виїзду за межі виправної установи у зв'язку з винятковими особистими обставинами має бути розглянуто протягом доби. Дозвіл на виїзд за межі виправної установи дає начальник виправної установи з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, відбутого строку, особи і поведінки засудженого.

Таким чином, порівняно з кримінально-виконавчим законодавством України, у Російській Федерації коло осіб, яким можуть надаватися короткочасні виїзди за межі колонії, викладається за іншим підходом. Якщо в

Україні визначається коло осіб, які мають можливість отримати короткостроковий виїзд за межі установи, то в Росії визначено ті категорії засуджених, які не мають таких виїздів. Як видається, це прогресивніший підхід, оскільки він відповідає загальній вимозі щодо визначення в законі не всіх прав засуджених, а виключно встановлених заборон. Ширшим є і перелік обставини, які беруться до уваги при розгляді питання щодо доцільності надання виїзду, до яких додано тяжкість злочину та відбутий строк покарання; тривалішим є і час, на який може бути надано виїзд за межі установи засудженим жінкам та особам, які працюють в установах виконання покарань. Водночас КВК Російської Федерації не передбачає можливості виїзду для отримання медичної допомоги, що, безумовно, є негативною обставиною.

У ч. 1 ст. 97 КВК Російської Федерації передбачено, що для засуджених осіб, які залишені в установленому порядку в слідчих ізоляторах і в'язницях для ведення робіт з господарського обслуговування, можуть бути дозволені такі виїзди. Отже, для таких засуджених збережено можливість щодо надання виїзду за межі місця відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, хоча відповідно до ч. 3 ст. 77 КВК Російської Федерації зазначено, що особи, які залишені в слідчому ізоляторі та тюрмі, утримуються на умовах, передбачених КВК Російської Федерації для виправних колоній загального режиму тримання.

В Україні ж особи, залишені для робіт із господарського обслуговування, автоматично позбавляються можливості отримання дозволу на виїзд, оскільки не визнаються такими, «які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки». На цю проблему вже зверталась увага в науковій літературі, проте на практиці не відбулося жодних змін [170, с. 17].

У Російській Федерації адміністрація установи також вживає заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які постраждали від дій засудженого. Так, у разі надання засудженому дозволу на виїзд за межі виправної установи адміністрація виправної установи негайно повідомляє про це потерпілого або його законного представника, якщо в особовій справі засудженого є копія ухвали або постанови суду, в якій встановлено обов'язок повідомлення потерпілого або його законного представника про виїзд цього засудженого за межі виправної установи.

Як і в Україні, у Російській Федерації час, протягом якого засудженому дозволено виїзд за межі виправної установи, зараховується в строк відбування покарання. Витрати засудженого у зв'язку з виїздом за межі виправної установи оплачуються ним з власних коштів або іншими особами. За час перебування засудженого за межами виправної установи у разі короткострокового виїзду заробітна плата йому не нараховується.

Процедура розгляду заяви про короткочасний виїзд та порядок перебування за межами установи є майже тотожною українській. Так, дозвіл на виїзд за межі колонії надає начальник установи на підставі письмової заяви засудженого. До заяви про дозвіл короткострокового виїзду додаються документи, що підтверджують наявність виняткових особистих обставин (довідки органів охорони здоров'я, органів місцевого самоврядування та інші офіційні документи, засвідчені органами внутрішніх справ за місцем їх видачі, заява засудженого для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення і мотивоване клопотання старшого інспектора по трудовому і побутовому влаштуванню, соціального працівника).

Тривалі виїзди на час щорічної оплачуваної відпустки надаються за заявою засудженого згідно з графіком. Черговість виїздів засуджених, не забезпечених роботою з не залежних від них причин, встановлюється за окремим графіком.

Дозвіл на виїзд дається з дотриманням вимог ст. 97 КВК Російської Федерації й оформляється наказом за підписом начальника установи. Засудженому, який отримав дозвіл на тривалий або короткочасний виїзд, видається посвідчення встановленої форми, роз'яснюється порядок виїзду, і він попереджається про кримінальну відповідальність за ухилення від відбування позбавлення волі, про що дає підписку. Гроші з власних коштів на оплату витрат у зв'язку з виїздом видає бухгалтерія колонії за письмовою заявою засудженого. Проїзні квитки засуджений придбаває самостійно. За необхідності адміністрація установи надає йому в цьому сприяння. На період виїзду засуджений має право отримати належні йому цивільний одяг і взуття.

Але нагляд за поведінкою засуджених у період перебування за межами установи покладається на суб'єкта, який жодним чином не пов'язаний з процесом виконання кримінальних покарань – на органи внутрішніх справ. Так, у добовий термін після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до чергової частини органу внутрішніх справ, а в сільській місцевості – до дільничного уповноваженого міліції й отримати в посвідченні відмітку про прибуття, повідомити мету приїзду, строк та місце перебування, дату вибуття.

Після закінчення виїзду засуджений у тому самому органі внутрішніх справ повинен отримати в посвідченні відмітку про вибуття до установи. При вибутті до УВП у нічний час або рано вранці відмітка робиться в день, що передує від'їзду. Позначки про дату прибуття та вибуття завіряються печаткою органу внутрішніх справ. Після повернення до установи засуджений пред'являє посвідчення, проїзні квитки. У разі виникнення непередбачених обставин, що ускладнюють виїзд засудженого у встановлений термін, за постановою начальника органу внутрішніх справ за місцем перебування засудженого термін повернення до виправної установи може бути продовжений до п'яти діб з обов'язковим терміновим повідомленням про це адміністрації виправної установи.

При захворюванні під час виїзду і необхідності госпіталізації засуджений або його родичі чи інші особи терміново сповіщають про це адміністрацію виправної установи, у якій він відбуває покарання, й орган внутрішніх справ за місцем перебування. У цьому випадку його може бути направлено до найближчого лікувально-профілактичного закладу кримінально-виконавчої системи або державної або муніципальної системи охорони здоров'я. Після завершення лікування і його виписки зі стаціонару засуджений в установленому порядку має прибути до місця відбування покарання.

Водночас при ухиленні засудженого від повернення у встановлений термін до виправної установи він підлягає затриманню органом внутрішніх справ за місцем перебування засудженого за санкцією прокурора на строк не більше 30 діб для вирішення питання про направлення його до місця відбування покарання під конвоєм або притягнення до кримінальної відповідальності.

У національному законодавстві така процедура відсутня, що створює на практиці додаткові ускладнення щодо розшуку осіб, які не повернулися до установи. Водночас це є додатковим обґрунтуванням негативної оцінки поширення виїздів з боку персоналу органів й УВП, на яких покладається і відповідальність за неповернення, і складнощі розшуку такої особи.

Ще однією суттєвою відмінністю є, нехай і теоретична, проте законодавчо закріплена можливість виїзду засуджених на територію іншої держави (в Україні така можливість у засуджених взагалі відсутня). Отже, можна визнати, що кримінально-виконавче законодавство Російської Федерації реальніше відображає потреби засуджених у короткострокових виїздах, що свідчить про його прогресивність. На нашу думку, нормативно визначений порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ у Росії є прогресивнішим, ніж в Україні, хоча доцільність окремих обмежень (наприклад, щодо виїзду ВІЛ-інфікованих засуджених) і процедури

(стосовно здійснення контролю за поведінкою засуджених органами внутрішніх справ) видаються доволі сумнівними.

Загалом, тотожними законодавству Російської Федерації є норми, що регламентують підстави та порядок виїздів засуджених за межі виправних установ, у Республіках Білорусь [197], Казахстан [72, с. 281], Таджикистан [66], Азербайджан [65], Киргизькій Республіці [196] та низці інших пострадянських країн з незначними відмінностями щодо строків виїздів, обмежень у їх кількості на рік, необхідності погодження позитивного рішення з прокурором та ін.

У Грузії до уваги береться лише тяжкість злочину та відбутий строк покарання: двічі на рік ув'язнений, який відбув дві третини або половину терміну (залежно від тяжкості злочину), отримує п'ятиденну відпустку [154].

Натомість в інших європейських країнах виїзди засуджених за межі УВП мають дещо інше значення та, відповідно, надаються в іншому порядку. Так, у більшості держав – членів Ради Європи існує тенденція до зменшення негативного впливу покарання у вигляді позбавлення волі за допомогою застосування короткочасних виїздів засуджених (тюремних відпусток) за межі колонії. Вони також виступають однією з форм збереження сімейних зв'язків та спрощення переходу особи від тюремного ув'язнення до вільного життя після звільнення.

Так, у вихідних міжнародних стандартах поводження з ув'язненими, зокрема, ЄТП та Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями, відображено тюремні відпустки. Зокрема, ЄТП у правилі 103.6 встановлює: «Як невід'ємний елемент загального режиму для засуджених ув'язнених повинна передбачатися система відпусток з пенітенціарної установи» [41]. Натомість у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями відображено лише рекомендацію щодо забезпечення виїзду засуджених у разі виняткових обставин: «В'язням слід негайно повідомляти про смерть чи серйозну хворобу будь-кого з їхніх близьких родичів. У разі критичного

захворювання близького родича в'язневi треба дозволити, якщо є можливість, відвідати його під охороною чи самостійно» [114]. Іншими словами, форми та типи виїздів засуджених за межі УВП ці стандарти не визначають.

У 1982 р. Комітет міністрів Ради Європи, посилаючись на те, що питання проведення єдиної політики в галузі кримінального законодавства є важливим для всіх країн-учасниць, враховуючи, що відпустки важливі для того, щоб зробити умови змісту гуманнішими і поліпшити умови утримання злочинців, а також те, що відпустки є одним із засобів, що допомагають соціальної інтеграції ув'язнених, розробили Рекомендацію R (82) 16 країнам-учасницям щодо надання короткострокових відпусток ув'язненим. У ній, зокрема, визначено усі прогресивні підходи до таких відпусток:

1) гарантувати відпустки з місць ув'язнення у зв'язку з якомога широким колом обставин (медичні, освітні, професійні, сімейні та інші соціальні підстави);

2) брати до уваги при наданні відпустки: природу і серйозність злочину, тривалість терміну покарання і вже відбутого строку; особистість і поведінку злочинця і ризик, якщо такий існує, для суспільства; сімейне і соціальне положення злочинця, які могли змінитися за час його перебування в ув'язненні; мету відпустки, її тривалість та умови;

3) надавати відпустки так часто і швидко, наскільки це можливо, виходячи з вищезазначеного;

4) надавати відпустки ув'язненим не тільки у відкритих, а й у закритих місцях ув'язнення, якщо це сумісно з міркуваннями громадської безпеки;

5) уживати всіх заходів, щоб відпустки надавалися, за можливості, іноземцям, чії родини не живуть у цій країні;

6) уживати всіх необхідних заходів для надання відпусток бездомним та особам зі складним сімейним станом;

7) враховувати можливість надання відпусток злочинцям, стосовно яких застосовуються спеціальні «заходи безпеки», які тримаються в інших місцях, ніж у в'язницях;

8) використовувати відмову в наданні відпустки як заходи дисциплінарного впливу тільки у випадках порушення режиму відбування покарання;

9) вичерпно інформувати ув'язненого про причини відмови в наданні відпустки;

10) забезпечувати засоби перегляду відмови в наданні відпустки;

11) не тільки консультиватися з тюремною адміністрацією, а й організувати там, де це доречно, співпрацю з відомствами і людьми, які можуть брати участь у поліпшенні функціонування системи;

12) домагатися підтримки всього тюремного персоналу;

13) надавати необхідні для ефективного функціонування системи ресурси;

14) уважно контролювати й оцінювати функціонування і розвиток будь-якої системи надання відпусток;

15) постійно широко інформувати громадську думку про цілі, функціонування та результати таких систем [152].

Отже, система виїздів засуджених до позбавлення волі за межі УВП в Україні не повною мірою відповідає цим рекомендаціям.

Наведені рекомендації по-різному впроваджуються в різних країнах. Так, у Норвегії засудженим надаються тюремні відпустки на 21 день, що є правом засудженого та можуть мати місце за умови позитивної поведінки після відбування третини строку покарання [160; 222; 118; 223, с. 364]. Кримінальним кодексом Франції передбачено виконання покарання в умовах напівсвободи, яка дає, зокрема, і можливість виїзду ув'язнених у відпустку для відвідування рідних. Виїзди дозволяються особам з доброю поведінкою, незалежно від терміну відбування покарання, але за умови, що весь строк

покарання не перевищує більше одного року. Відпустку може бути дозволено і тоді, коли ув'язнений пройшов перші три фази відбування покарання [61, с. 60].

У США виїздом за межі місць ув'язнення називається дозволена відсутність у в'язниці ув'язненого, що перебуває під спостереженням співробітника в'язниці, судового виконавця, інших федеральним агентів або агентів штату. У Німеччині відпустка з-під охорони тривалістю 21 день являє собою спеціально врегульоване пом'якшення виконання покарання, надається судом за клопотанням адміністрації установи з метою підтримання стосунків з близькими йому особами і реально перебувати в умовах нормального життя.

У Фінляндії відпусткою є санкціоноване директором в'язниці або відділом пенітенціарних установ залишення місць ув'язнення під конвоєм або без нього на час, вказане в законі з метою підтримання соціального та психічного здоров'я, а також з інших важливих причин. При цьому час виїзду не буде зарахований до строку покарання у разі порушення умов виїзду [146, с. 118]. У Фінляндії засудженим надається вісімнадцять днів відпустки на рік, а в Нідерландах у в'язницях відкритого типу утримувані особи всі уїк-енди проводять удома [47].

У Сполученому королівстві тюремна відпустка з в'язниці позначається як «звільнення за тимчасовою ліцензією» (ROTL), остання ж має три основні форми:

Ліцензія співчуття реалізовується тільки за умови, що в ув'язненого є виняткові особисті обставини, що входять до однієї з таких категорій: відвідування тяжкохворих родичів, похорон, інші трагічні й особисті обставини; візити в медичні установи; необхідність піклування про дітей; весілля та релігійні церемонії. Для того, щоб отримати право на звільнення за названою ліцензією, ув'язнені повинні пройти оцінку ступеня власного

ризик за спеціально розробленою методикою (так, ліцензію не отримують схильні до втечі, засуджені довічно та низка інших категорій).

Ліцензія можливостей використовується для забезпечення участі засуджених у заняттях, суспільно корисних проектах, працевлаштуванні, освітніх курсах тощо.

Ліцензія інтеграції видається засудженому для вирішення проблем, що виникли в сімейному житті (для підтримання таких позитивних зв'язків), налагодження контакту із суспільством, підготовки до звільнення, здійснення пошуку житла, роботи тощо [53, с. 244].

У низці країн виїзди за межі УВП входять до змісту відповідної форми позбавлення волі та застосовуються під час реалізації прогресивної системи виконання позбавлення волі. Наприклад, у Швейцарській Конфедерації для засуджених існують такі можливості: *«робітничий (навчальний) екстернат»* – засуджені, які характеризуються позитивно (у Швейцарії поняття «характеризуються позитивно» означає, що особа становить незначний ризик для суспільства. Тобто засуджені не вимушені доводити якимись вчинками позитивність поведінки, достатньо дотримуватися встановлених правил) та відбули половину призначеного строку покарання, можуть за власним бажанням знайти собі роботу або галузь навчання за межами тюрми; *«житловий екстернат»* – у разі дотримання особою встановлених правил перебування в тюрмі їй дозволяється не лише працювати й навчатися за межами тюрми, а й проживати за межами установи. У даному разі поведінку засудженого контролює адміністрація тюрми (за допомогою засобів зв'язку та особистих зустрічей); *«позбавлення волі по днях»* – як правило, застосовується в разі призначення тюремного ув'язнення до чотирьох тижнів. Але може бути впроваджене як вираз схвальної оцінки доброї поведінки засудженого. Дана форма позбавлення волі полягає в тому, що засуджений перебуває в тюрмі лише у вихідні і святкові дні. Означеним вище форми виконання позбавлення волі не вичерпуються, оскільки в різних установах

різних кантонів запроваджуються власні способи і форми поступового залучення засуджених до суспільного життя й обмеження негативного впливу ізоляції на особу [226, с. 167]. Тобто, незважаючи на відсутність інституту короткочасного виїзду за межі установи, законодавство Швейцарії фактично їх запроваджує у досконалішій формі, що дозволяє стверджувати про вагоме значення таких «відпусток» з в'язниці для стимулювання позитивної поведінки засуджених.

Безперечно, така прогресивна система та поетапна зміна форми ув'язнення забезпечує реальну можливість звикання до умов свободи та знижує вірогідність рецидивів, натомість її практична реалізація вимагає не лише корінної зміни кримінальної політики держави, а й значних людських та грошових ресурсів, що робить швейцарську модель взірцем, запровадження якого – справа майбутнього. До того ж у цій країні засуджені мають право на короткочасні відпустки не у виді заохочення. Інститут цих відпусток тісно поєднаний із прогресивною швейцарською системою мотивації засуджених працювати і навчатися професії: «працюєш, отримуєш зарплату, маєш дозвіл на виїзд за межі установи». Якщо засуджений має на рахунку 100 швейцарських франків, зароблених в установі, йому може надаватися дозвіл на відвідування родичів за межами установи на вихідні [37]. І такі підходи заслуговують впровадження в національне законодавство та практику, оскільки забезпечують не лише можливість виходу з в'язниці, а й стимулювання таким чином правослухняної поведінки.

Слід звернути увагу на те, що адміністрація УВП у різних країнах світу розуміє ризикованість таких заходів. Але ще більшу небезпеку для суспільства і самого засудженого практичні німці вбачають у тому, коли засуджений, припустимо після десяти років ув'язнення, безконтрольно і з головою порине в абсолютно нове, забуте ним життя [210, с. 42].

Таким чином, міжнародно-правові документи поступово відходять від чіткої регламентації форм короткочасних виїздів засуджених за межі

установ, хоча й визнають доцільність їх існування. На зміну цьому напрацьовуються базові принципи вирішення державами питань правового регулювання вказаних аспектів, які і покладаються в основу кримінально-виконавчого законодавства інших країн. Отже, міжнародні стандарти, на відміну від національного законодавства, орієнтують, так би мовити, на «презумпцію» доцільності надання засудженому короткочасного виїзду за межі установи, вказуючи на необхідність створення максимально сприятливих умов для його застосування.

На нашу думку, у національне законодавство та практику має бути впроваджено «принцип доцільності виїзду засуджених», у зв'язку з чим, слід змінити загальний підхід до цієї діяльності: не засуджений має доводити, що він повинен виїхати за межі установи, а адміністрація установи повинна надати докази, що засуджений становить небезпеку для суспільства і йому не слід надавати дозвіл на виїзд. Такий підхід, з одного боку, дасть змогу знизити рівень корупції, а з іншого – вимагатиме доведення адміністрацією установи реального здійснення усіх передбачених заходів, спрямованих на зменшення небезпеки, яку становить засуджений для суспільства.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що, незважаючи на те, що зазначена тематика була предметом наукових розвідок як у радянський час, так і в сьогоденні України, цю проблему, з урахуванням прийняття КВК України 2003 р. та низки інших нормативно-правових актів у сфері виконання покарань, досліджено недостатньо. Зокрема, донині на дисертаційному рівні не вивчалися питання, що становлять зміст предмета й завдань цього наукового розроблення, а саме: 1) попередні дослідження обмежувались здебільшого розглядом проблем щодо короткострокових виїздів лише окремих категорій засуджених за межі колоній; 2) у наукових працях здійснено аналіз тільки правових підстав реалізації засудженими зазначеного права, водночас як

важливе місце у правовому механізмі з цих питань посідають і правові ознаки короткочасних виїздів засуджених за межі колоній, а також приводи та правові умови надання таких виїздів для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі; 3) наукові пошуки було проведено переважно ще за радянським законодавством та в умовах дії ВТК України 1970 р., а тому їх результати зумовлюють необхідність їх переоцінки з урахуванням сучасного соціально-політичного, економічного, фінансового та іншого стану України й, зокрема, з урахуванням сучасних критеріїв оцінки діяльності й органів та УВП; 4) на міжнародному рівні зазначена проблематика розроблялась відповідно до особливостей національного законодавства та практики, тому сьогодні не можна стверджувати про універсальність отриманих у процесі досліджень за кордоном результатів та про їх спроможність безвідносного врахування у кримінально-виконавчій діяльності України; 5) не повною мірою з'ясовано також інші змістовні елементи, що зумовлені правовою природою короткочасних виїздів засуджених за межі колоній (правові процедури; документальне оформлення; тимчасовий правовий статус засуджених, які отримали право на виїзд за межі колоній, тощо).

2. Доведено, що суспільні відносини, які виникають у процесі правового регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні, регулюються лише нормами однієї галузі права – кримінально-виконавчого, і цей інститут не має ознак та не може належати до міжгалузевих, що важливо з огляду на вирішення практичних завдань, пов'язаних із здійсненням подальшого контролю за поведінкою тих засуджених, які отримали право на короткостроковий виїзд за межі колоній, на час реалізації зазначеного права, а також здійснення заходів координаційного характеру з цих питань з іншими суб'єктами, залученими до виправно-ресоціалізаційного процесу засуджених.

Встановлено, що сутністю виїздів засуджених за межі колоній виступають ті внутрішні й необхідні, загальні та основні, головні й стійкі

риси, ознаки та якості, єдність і взаємообумовленість яких визначають якісну специфіку та закономірності названого правового явища.

3. Визначено, що міжнародно-правові документи поступово відходять від чіткої регламентації форм зазначених виїздів засуджених, хоча й визнають доцільність їх існування. На підставі вивчення зарубіжного досвіду (Азербайджану, Білорусі, Грузії, Казахстану, Киргизії, Росії, Норвегії, Франції, США, Фінляндії, Англії, Швейцарії та ін.) з'ясовано, що в основу реалізації права засуджених на короткострокові виїзди за межі колоній покладено так звану «презумпцію» доцільності надання такого права для зазначених осіб, зміст якої полягає в тому, щоб створити на правовому рівні максимально сприятливі умови для його застосування щодо засуджених до позбавлення волі.

Доведено необхідність упровадження в національне законодавство та практику таких позитивних напрацювань з означеної проблематики дослідження: а) визначення кола засуджених, які не мають права на короткострокові виїзди за межі колоній (Російська Федерація); б) надання дозволу для виїзду за кордон та встановлення процедур контролю за поведінкою засудженого під час короткострокової відпустки (Російська Федерація); в) збільшення тривалості такого виїзду до 21 дня (Норвегія; ФРН); г) надання прав на відпустки в колоніях відкритого типу на вихідні дні (Нідерланди); ґ) включення цього права засуджених до відповідної форми позбавлення волі та до змісту прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі – так званий робітничий (навчальний) екстернат (Швейцарська Конфедерація); д) звільнення засудженого за тимчасовою ліцензією (ліцензія співчуття; ліцензія можливостей; ліцензія інтеграції) (Сполучене Королівство Великобританії) та ін.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ, ЇХ ПІДСТАВИ ТА УМОВИ

2.1. Поняття та основні ознаки короткочасних виїздів засуджених за межі колоній

Розглядаючи інститут виїзду засуджених за межі установи, не можна оминати увагою й змістовну сторону цієї проблеми, оскільки ст. 111 КВК України не містить визначення цього поняття, обмежуючись лише констатацією існування такого інституту та його підстав. У логіці визнається, що, розмірковуючи, наприклад, про право, слід знати зміст цього поняття; викладаючи курс науки, лектор має роз'яснити зміст її головних понять і т. д. Зміст поняття, не поданий у слові, що виражає поняття безпосередньо, не є очевидним [42]. Це стосується і короткочасних виїздів засуджених, оскільки із самого цього терміна нам ще не відомий зміст поняття, а законодавець його не розкриває.

За підходами, що існують у філософії, поняття є найпростішою формою теоретичного пізнання (мислення), що в загальному виді відображає найістотніші властивості предметів і явищ, а також предмети в їх сутнісних ознаках. При цьому ознаками виступають певні властивості предметів, завдяки яким вони є подібними чи відрізняються. Мати поняття про предмет або явище означає знати, які ознаки їм притаманні, в яких зв'язках він перебуває з іншими предметами або явищами, і чим вони від них відрізняються [74, с. 131].

У науковій літературі сталою є думка, за якою під виїздом засудженого до позбавлення волі за межі колонії слід розуміти тимчасове перебування засудженого за її межами, що дозволяється адміністрацією установи та є складовою частиною кримінального покарання, з наділенням засудженого

деякими елементами правового статусу громадянина, пов'язаними з відсутністю ізоляції від суспільства, що надається з метою посилення виховного впливу і необхідності спілкування засудженого із зовнішнім світом, сприяє його виправленню та включає в себе: а) переміщення (проїзд) по шляху проходження від місця дислокації установи до місця проведення виїзду (шлях туди); б) тимчасове перебування в місці проведення виїзду; в) переміщення (проїзд) від місця проведення виїзду до місця дислокації колонії (шлях назад) [215, с. 100]. Але таке визначення видається нам таким, що не розкриває реальної сутності цього поняття.

Так, право засудженого на короткочасний виїзд – це лише наявні в законі абстрактні правові можливості на залишення УВП на певний час, а не дійсність. Під дійсністю у філософії розуміється, насамперед, об'єктивна реальність; дійсність виступає як реалізована можливість, співвідноситься з останньою як зі своєю безпосередньою протилежністю. Перш ніж явище стає реальним, дійсним, воно існує у виді можливості. У певних умовах ця можливість перетворюється на дійсність, що означає виникнення явища в дійсності. Тобто кожне насправді існуюче явище, предмет, річ, процес є так чи інакше реалізована можливість. Реальна можливість – це те, що в даних умовах ще не реалізовано, але існує об'єктивно, виникає закономірно у процесі розвитку, причинно обумовлене, міститься в самій дійсності, має своє буття в ній [109, с. 76–79].

Характер такої реальної можливості і властивий короткочасним виїздам засуджених як правовому інституту. Останній у жодному разі не пов'язаний із суб'єктивними діями якихось суб'єктів та не є безпосереднім перебуванням засудженого за межами установи, оскільки для того, щоб така можливість перетворилася на дійсність, спочатку мають виникнути певні відповідні підстави, потім – повинні здійснити визначені дії як сам засуджений, так й адміністрація установ, і лише потому – виїзд стане дійсністю. У такому разі процес здійснюється за наявності необхідних

об'єктивних і суб'єктивних умов. Саме тому доцільнішою, хоча і не цілком правильною, видається думка І. М. Пяткевича, за якою сутність інституту виїздів полягає в тому, що він являє собою правову основу тимчасового перебування засуджених за межами виправної установи і попередніх йому дій (діяльності) адміністрації установ, а також супроводжує його діяльність органами внутрішніх справ за місцем проведення виїзду – з контролю за поведінкою засудженого [146, с. 29]. Іншими словами, це право закріплює основні правомочності засудженого з наведених питань, про які йшлося в попередньому підрозділі цієї роботи.

Визначення ж поняття «короткочасний виїзд засуджених за межі колоній» у його розумінні як індивідуального акту, на наш погляд, має ґрунтуватися на загальному розумінні значення терміна «виїзд». За Сучасним тлумачним словником української мови термін «виїзд» означає «вирушати звідкись, за межі чогось, кудись; залишати своє місце проживання, переселяючись в інше» [177, с. 113]; в інших довідниках визначення, зазвичай, доповнюється терміном «перебування за межами чогось» [166, с. 254, 255]. На наш погляд, саме два перші значення об'єктивно характеризують виїзди засуджених, відповідно до яких: виїзд засудженого за межі колонії – це дія, що полягає у залишенні ним меж УВП. Якби короткочасний виїзд засудженого найбільш точно визначався категорією «перебування за межами чогось», то законодавцю слід було б увести у КВК України категорію «перебування» засудженого за межами виправної колонії, а не «виїзд» за її межі. Тобто чинні законодавчі норми підтверджують правильність визначення виїзду як певної дії, пов'язаної із залишенням, вирушенням за межі УВП.

Таким чином, загалом, поняття «виїзд» обмежується дією із залишення засудженими установи та не може включати в себе його переміщення шляхом прямування від місця дислокації установи до місця проведення виїзду і у зворотному напрямі, а тим більше тимчасове перебування в місці

проведення виїзду. У нашій характеристиці виїздів засуджених за межі колоній ґрунтуватимемося на такому їх визначенні: виїзд засуджених за межі колоній – це залишення ними УВП на підставах, у порядку та на строк, визначені в нормативно-правових актах.

Проте сутність виїздів не може бути розкрита тільки на підставі даного визначення, оскільки для такої характеристики важливо мати на увазі, що «виїзд» засуджених – це аж ніяк не самостійна акція засуджених, не подія, що розвивається спонтанно. Навпаки, якщо взяти до уваги соціальне призначення виїздів, то в аспекті організаційної формалізації виїзди достатньою мірою регламентовані. Тому в сутнісному плані «виїзди засуджених» повинні сприйматися як форма якоїсь позитивної, організованої соціальної активності засуджених, що здійснюється за загальними правилами відбування покарання у виді позбавлення волі під контролем адміністрації установи.

Термін «залишення» в контексті потрапляння засудженого за межі УВП тривалий час відомий національному правовому простору – саме через нього і визначається такий вид кримінального правопорушення, як втеча з місць позбавлення волі (ст. 393 КК України). Але в останньому випадку йдеться про самовільне залишення місця позбавлення волі або місця перебування під вартою особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі. Самовільним же визнається залишення, яке здійснене без належного дозволу чи за відсутності законних підстав [82, с. 140]. Якщо ж є необхідні (встановлені КВК України) підстави та дотримано порядок залишення УВП, то не матиме місця самовільність, а отже, це вже не втеча, а короткочасний виїзд (хоча дії в обох випадках є тотожними – особа потрапляє за межі установи).

До основних ознак короткочасних виїздів ми віднесли їх нормативність, оскільки саме норма права є «моделлю» правовідносин [16, с. 251; 22, с. 53]. Натомість інститут короткочасних виїздів нині не має

вичерпного нормативного закріплення. Як зазначалося, ст. 111 КВК України встановлює виключно підстави й окремі елементи порядку застосування таких виїздів, її норми є переважно бланкетними та спрямовують до відомчого нормативного акта – Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 29 листопада 2011 р. № 1372/20110. Остання ж фактично дублює норми КВК України, окреслюючи лише в загальних рисах обов'язки засуджених під час виїзду та умови надання дозволу на нього.

Водночас наявність підстав для виїзду, передбачення певного порядку надання дозволу на нього – усе це вказує на існування короткочасних виїздів за межі колонії в певній організаційній формі, що вимагає її нормативного визначення. Саме норми кримінально-виконавчого права в разі втілення в них чіткого та прозорого порядку та підстав надання дозволу на короткочасний виїзд засуджених можуть належно регулювати, відповідно до поставлених завдань, суспільні відносини, що виникають при реалізації засудженими права на виїзд. Крім того, враховуючи, що виїзди засуджених не повинні мати стихійного та безсистемного характеру, вони мають бути відповідно організовані, з огляду на що у КВК України в обов'язковому порядку має бути окреслено не тільки визначення цього поняття, а і його цілей, завдань та компетенція суб'єктів.

При визначенні поняття виїздів засуджених, на наш погляд, доцільно використовувати словосполучення «залишення установи». КВК України поряд з терміном «виїзд» містить слово «вихід»: «надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів» (ст. 144), що відповідає наявному в різних галузях наукових знань загальному підходу: вихід відбувається пішки, а виїзд – транспортом [221, с. 86]. Але за ст. 93 КВК України засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в виправній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження

або місця постійного проживання родичів засудженого. За умови дотримання цієї норми пересування особи під час виїзду може здійснюватись і пішки. В іншому разі, наприклад, якщо засуджений отримує дозвіл на короткочасний виїзд для одержання медичної допомоги, то він узагалі може не мати можливості пересуватись самотійно, унаслідок чого адміністрація буде вимушена організувати його вивезення транспортом навіть безпосередньо з території установи через транспортний контрольний пункт.

Тобто залишення установи пішки чи транспортом не змінює сутності короткочасного виїзду, а є лише формою його реалізації. Встановлення в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП правила, що проїзд засудженого здійснюється за кошти, які є на його особовому рахунку, або за кошти його родичів, а проїзні квитки засуджений купує сам, дозволяє припустити, що і вид транспорту засуджений обирає самотійно (навіть літак). Отже, яким саме чином прямувати до місця призначення, залежить від засудженого.

Розуміння виїзду засудженого через категорію «залишення» дозволяє не брати до уваги сталу думку, що до його змісту належить і тимчасове перебування засудженого за межами колонії, і переміщення (проїзд) шляхом проходження від місця дислокації установи до місця проведення виїзду (шлях туди), і тимчасове перебування в місці проведення виїзду, а також переміщення (проїзд) від місця проведення виїзду до місця дислокації колонії (шлях назад).

Водночас надання йому характеру права засудженого спростовує міркування про визначальну роль у цьому процесі адміністрації установи (хоча саме так і є на практиці), через що виїзд засудженого не можна вважати послідовно розгорнутим у часі комплексом діяльнісної активності.

Дійсно, адміністрація виправної установи виступає як суб'єкт прийняття рішення, на основі якого засудженому або дозволяється, або забороняється виїзд за межі установи. Вона впроваджує й спеціальні заходи з

підготовки вибуття засудженого з виправного закладу. Водночас чимало дій вимагається і від самого засудженого: самостійне і за свій рахунок придбання квитків на проїзд шляхом проходження «туди і назад», самостійне проходження визначеним шляхом, перебування в місці проведення виїзду. Існують органи, на які покладається діяльність зі здійснення спеціального соціального контролю за засудженими. Діяльність адміністрації установи лише супроводжує підготовку до виїзду засудженого, водночас вона не стосується безпосереднього залишення засудженим колонії.

З огляду на вищевикладене, ми не поділяємо думку, що інститут короткочасних виїздів пов'язаний з наданням засудженому певних особливих додаткових елементів правового статусу, що впливають з відсутності ізоляції від суспільства. Правовий статус засуджених до позбавлення волі – це різновид галузевого правового статусу, що визначається нормами кримінально-виконавчого законодавства. У загальному вигляді правове становище засуджених слід розуміти як засновану на загальному статусі громадян держави та закріплену в нормативних актах різних галузей права сукупність їх прав й обов'язків, які залежать від призначеного їм вирокіом суду виду та міри покарання, а також від поведінки під час його відбування [110, с. 1–17; 163, с. 64; 195, с. 65]. Потрапляючи до сфери кримінально-виконавчих правовідносин, засуджений не позбавляється автоматично прав й обов'язків особи, оскільки це суперечить ст. 63 Основного Закону держави.

Особи, які відбувають покарання, не можуть бути позбавлені громадянства України і тому як громадяни України володіють певними правами і свободами, які відповідно до ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини визнається Конституцією України головним обов'язком держави. Іншими словами, інститут короткочасних виїздів пов'язаний не з наданням засудженому певних елементів правового статусу громадянина, а з усуненням стосовно засудженого на певний проміжок часу основної

каральної складової позбавлення волі – ізоляції від суспільства, фактичним припиненням виконання щодо нього покарання у виді позбавлення волі.

На підтвердження цього слід навести формулювання норми ст. 63 КК України, згідно з якою покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. При цьому каральне значення ізоляції не в тому, що завдяки їй обмежуються права засуджених, а в тому, що безпосередньо вона виступає карою. Тобто в разі виїзду засудженого може йтися не про надання такій особі певних елементів правового статусу громадянина, а про усунення такого невід'ємного елемента покарання, як ізоляції на визначений час.

У науці кримінально-виконавчого права процес виконання покарання визначається як послідовна зміна стадій, видів діяльності, що здійснюється ДКВС України та іншими суб'єктами і спрямовується на досягнення поставлених цілей і завдань. КВК України поряд з терміном «виконання» вживає термін «відбування» покарання, а інколи вони використовуються разом (наприклад, режим за ст. 102 – це порядок виконання і відбування покарання, але за ст. 111 – «час перебування засудженого поза межами колонії зараховується в строк відбування покарання»). Водночас у науці кримінально-виконавчого права набула поширення думка, що термін «виконання» покарання спрямовано до відповідних органів, які у своїй діяльності зобов'язані реалізувати весь комплекс правообмежень, передбачених конкретним видом покарання, забезпечити здійснення наданих засудженим прав, виконання покладених на них обов'язків протягом усього строку покарання, встановленого вироком суду, досягти інших поставлених цілей.

Водночас термін «відбування» покарання звернено до засуджених, які повинні на підставі вироку суду, відповідно до приписів, установлених кримінально-виконавчим законодавством, виконувати покладені на них обов'язки та утримуватися від діянь, заборонених нормами права,

включаючи злочинні. Це один із наслідків так званої кримінальної відповідальності – вимушеного зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальним органом держави [82, с. 27]. Тому слід погодитись з визначенням О. Г. Колба, що під терміном «виконання-відбування покарання» слід розуміти встановлений у нормативно-правових актах порядок реалізації персоналом УВП мети і завдань кримінального покарання, а також комплекс правообмежень для засуджених та встановлений порядок реалізації ними своїх прав і обов'язків, що випливають із закону та вироку суду [69, с. 78].

Як справедливо зауважує у цьому контексті А. Х. Степанюк, діяльність органів й УВП є системою остільки, оскільки включає в себе бінарний процес виконання-відбування покарання. В єдиному, цілому процесі виконання-відбування покарання як виконання, так і відбування, як сторони єдиного цілого, існують остільки, оскільки існує інша, зворотна сторона. Відбування покарання існує в межах виконання покарання та підпорядковується йому, виконання ж покарання містить у неявному вигляді відбування як свою протилежність, розкриває через нього свою природу та, навпаки, відбування покарання містить виконання як свою протилежність, розкриває через нього свої особливості, існує остільки, оскільки існує виконання, є реальністю лише відносно виконання. І виконання, і відбування покарання виступають взаємно мірами одне одного, оскільки не існує ані «чистого» виконання, ані «чистого» відбування покарання [174, с. 184].

Під час виїзду засудженого за межі колонії процес відбування ним покарання переривається, оскільки він перестає відчувати на собі каральну сторону покарання, виходить з-під контролю адміністрації установи. А оскільки й адміністрація установи не може застосовувати до нього певні власні дії, запроваджувати правообмеження, властиві покаранню у виді

позбавлення волі, то припиняється і процес виконання покарання відносно даного засудженого. Тобто час, на який засудженому надається короткостроковий виїзд за межі установи, – це період, протягом якого виконання-відбування покарання припиняється. Як видається, саме на підставі такого розуміння виїзду засудженого законодавець і включив до КВК України положення, що «час перебування засудженого поза межами колонії *зараховується* в строк відбування покарання» (саме *зараховується*, а не є частиною строку покарання).

Таким чином, виїзди засуджених до позбавлення волі за межі колоній не можна розглядати як напрям діяльності з виконання позбавлення волі. Усебічне вивчення цього правового інституту свідчить про соціальну спрямованість виїздів, необхідність у наданні яких виникає не тільки в засудженого, а й у його родичів.

Важливо звернути увагу й на таку ознаку виїзду засудженого, а саме його перебування за межами установи, як тимчасовість, котра полягає в тому, що виїзд засудженого відбувається на певний проміжок часу, який хоча і може продовжуватись за наявності визначених обставин (наприклад, у разі виникнення об'єктивних обставин, що не дають змоги повернутися до установи в установленій строк, за можливості самі або через інших осіб повідомити про це адміністрацію установи, зазначивши місце свого перебування, а після прибуття до установи засуджений повинен надати адміністрації документи, що підтверджують причину його несвоєчасного повернення), натомість не може тривати постійно. У будь-якому разі цей строк скінчиться або у випадку зникнення об'єктивних обставин, або закінченням строку покарання у виді позбавлення волі.

Ще однією з характерних ознак виїздів засуджених є їх строковість, тобто обмеження виїзду певним строком. Необхідно звернути увагу, що законодавець для визначення виїздів засуджених за межі УВП використовує термін «короткочасні» (тобто такі, що тривають незначний проміжок часу,

скоро минають), допускаючись при цьому певної непослідовності. У ст. 111 КВК України передбачається три види виїзду залежно від їх строків: до семи, до десяти та до чотирнадцяти діб. Первинно і ВТК, і КВК України передбачали лише два види виїздів – до семи та десяти діб і це дійсно вказувало на їх короткочасність. Але з 2010 р. у КВК України встановлено ще один вид виїзду – до 14 діб, який, на наш погляд, уже не має яскраво вираженого короткочасного характеру.

Як ми зазначали, в інших країнах для засуджених передбачається два види виїздів – короткочасні (до десяти діб) і тривалі (на період щорічної трудової відпустки, що становить зазвичай 21 день). Останні не можна змішувати з наданням засудженому відпустки відповідно до трудового законодавства, оскільки така відпустка може надаватися засудженому і без виїзду з УВП. Використання відпустки є суб'єктивним правом засудженого, тому вона може бути надана йому без виїзду. Національний же законодавець, не закріплюючи прямо право засуджених на трудову відпустку (хоча це, безперечно, і впливає з норми ст. 118 КВК України, що праця засуджених регламентується Кодексом законів про працю України, а отже, це стосується і відпусток), фактично дав підстави для ототожнення такої відпустки з виїздом за межі установи для працюючих осіб [28]. А це, на нашу думку, є цілком неправильним підходом з огляду на вищевказані обставини.

У різних галузях як наукових знань, так і практики, короткочасність і довгостроковість розуміються по-різному, з урахуванням специфіки відносин, у яких має місце визначення цього поняття. Так, виїзд громадян за межі держави вважається короткочасним, якщо триває до 90 днів, більший період перебування визначається як довгостроковий [58]. У Кодексі законів про працю України, до внесення змін до ст. 84 у 1991 р., передбачалось надання короткочасних відпусток без збереження заробітної плати, тривалість якої не може перевищувати 15 діб. Нині тривалість таких

відпусток залишилась незмінною, хоча термін «короткочасна» вилучено із закону.

Таким чином, не існує чітких ознак поділу певних правових явищ чи інститутів на короткочасні та довгострокові, водночас, навіть за підходів, закладених у трудовому праві, жодний з виїздів засуджених не може називатися тривалим. Тому виділення у КВК України короткочасних виїздів за відсутності їх тривалих видів можна вважати недоречним. Для усунення вказаного упущення необхідно змінити назву ст. 111 КВК України та викласти її в такій редакції: «Виїзди засуджених за межі установ виконання покарань». Саме таку редакцію було закріплено в Модельному кримінально-виконавчому кодексі для країн-учасниць СНД, схваленому постановою Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД від 2 листопада 1996 р. [115], положення якого, хоча й не всі, відображено у КВК України.

Таким чином, виїзд засудженого за межі колоній – це тимчасове (обмежене певним строком) залишення засудженим меж даної УВП на підставах і в порядку, визначених у законі, з метою підтримання сімейних зв'язків, отримання медичної допомоги, а також вирішення інших питань, пов'язаних з його виправленням та ресоціалізацією.

2.2. Підстави та приводи надання засудженим дозволу на короткочасний виїзд за межі колоній

При дослідженні виїздів засуджених за межі виправних колоній доцільно детальніше розглянути підстави та умови для їх застосування, оскільки саме вони повинні орієнтувати адміністрацію УВП на прийняття будь-якого рішення.

У кримінально-виконавчому праві поширення набув підхід, згідно з яким до підстав короткочасних виїздів засуджених за межі установи належать усі обставини, зазначені у ст. 111 КВК України. Наприклад.

О. О. Сокурєнко зазначає, що «виїзди з підстав, що передбачені частиною першою та другою цієї статті, надаються...» [170, с. 17]. О. В. Лисодєд констатує, що перелік підстав для виїзду засуджених до обмеження за межі виправного центру, передбачений у ст. 111 КВК України, значно ширший, ніж для виїзду за межі виправних колоній, і, що головне, не є вичерпним. На думку вченого, до підстав належать виняткові обставини, а також інші поважні причини в таких випадках: а) за необхідності звернення до медичного закладу з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку; б) для складання іспитів у навчальному закладі; в) за викликом судових і слідчих органів – на період провадження слідства чи дізнання; г) для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення; г) у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого [93, с. 142]. А. І. Марчук поділяє виїзди за медичними, освітніми, професійними, сімейними та іншим соціальним підставам [104, с. 157].

Але в наведених міркуваннях допускається одна суттєва помилка – підстави ототожнюються з умовами та передумовами (приводами), тому правильним є визначення, надане І. В. Шмаровим, що у статті Кодексу, присвяченій питанням виїздів засуджених за межі УВП, зазначаються саме їх умови [193, с. 36].

У ст. 111 КВК України констатовано, що короточасні виїзди засуджених дозволяються у зв'язку з певними винятковими особистими обставинами, а також засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, у зв'язку з необхідністю влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках чи засудженим, які працюють. І хоча законодавець у наведеній нормі не вживає терміна «підстава», вони все ж таки побічно впливають зі змісту наведеної статті КВК України.

Для того, щоб право на виїзд за межі УВП було реалізовано конкретним засудженим у відповідній ситуації, необхідною є наявність

обставин, зазначених у нормативних актах, зокрема, виняткових, або існування дитини відповідного віку чи участі у трудовій діяльності. Отже, для набуття права на виїзд необхідні певні умови та підстави. Оскільки закон часто пов'язує можливість виїзду з видами УВП, у яких тримаються засуджені, це питання слід розглядати як передумову (привід) виїзду. Проте наявності лише самої передумови (приводу) виїзду для його здійснення ще недостатньо, оскільки кожен вид виїзду закон пов'язує з певними його підставами, тобто з тими юридичними фактами, які тільки й породжують для адміністрації колоній право чи обов'язок надати дозвіл на виїзд.

За загальним значенням підстава – це початок існування чого-небудь, позиція, вихідний матеріал тощо. Це найбільш важлива сторона чого-небудь, якогось вагомого доводу. Підстава – це ще й вихідні положення, постулати, теорії [216]; те головне, на чому ґрунтується що-небудь; то, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. кого-небудь [3]. У теорії права підстава розглядається у двох значеннях: правовому і фактичному. Правова підстава – це наявність відповідної правової норми, а фактичною підставою є певні дія (бездіяльність) тощо [161, с. 71–73].

Відповідно до змісту ст. 111 КВК України, виїзд засудженого можливий за наявності трьох підстав: нормативної, фактичної, процесуальної. Нормативна підстава – це наявність норми права, що передбачає можливість виїзду – такою є ст. 111 КВК України; фактична підстава – це наявність документа, що підтверджує наявність особливих обставин, дитини, факт участі у трудовій діяльності або необхідності в отриманні медичної допомоги, з якими пов'язується виникнення права на виїзд; процесуальна підстава – це наявність акта, що містить дозвіл на виїзд засудженого, визначає обставини його здійснення (дату, строк, місце тощо). Наведеним підстави для виїзду засуджених вичерпуються, усе інше є їх умовами та приводами.

Термін «підстава» в контексті виїздів засуджених за межі колоній у нормативних актах вживається лише двічі: «Підставою надання засудженому до обмеження волі дозволу на короткочасний виїзд для складання іспитів у навчальному закладі є довідка-виклик навчального закладу, в якому навчається засуджений або до якого він вступає» та «Тривалість короткочасного виїзду встановлюється начальником установи з урахуванням *підстав*, відповідно до яких надається короткочасний виїзд, та віддаленості установи від населеного пункту, до якого виїжджає засуджений» (п. 7, 8 Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань).

Отже, по-суті, йдеться про фактичні підстави надання дозволу на виїзд засудженого, тобто документи, що підтверджують існування приводу (передумови) для виїзду. Таким виступають обставини, зазначені у ст. 111 КВК України, що мають характер приводу (передумови) до документального підтвердження або наявності виняткових обставин, або права на виїзд у зв'язку з участю у трудовій діяльності або необхідності влаштування дитини тощо. У свою чергу умова – це обставини чи особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щось; необхідна обставина, що уможливорює здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь [177, с. 897]. Таким чином, під умовами реалізації права на виїзд ми розуміємо такі факти (обставини), що зумовлюють не виникнення цього права, а лише належний, тобто встановлений порядок його реалізації.

Чіткість підстав короткочасних виїздів засуджених у правовій сфері має забезпечувати раціональність, справедливість та законність процедури практичної реалізації цього інституту. Іншими словами, КВК України повинен містити перелік приводів до надання виїзду засудженому, вимоги до документів або інших способів підтвердження наявності відповідних обставин, а також вимоги до форми і змісту акта адміністрації УВП щодо

надання дозволу на виїзд чи відмови в цьому. Нині ці правила дотримуються не в повному обсязі.

Відповідно до ст. 111 КВК України, до приводів для виїзду засуджених за межі установи можуть належати виняткові особисті обставини: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї; одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі. Вказана норма передбачає й два спеціальні приводи для надання виїзду – для засуджених жінок – це влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках, а також залучення до праці засудженого, який перебуває у виправній колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, оскільки воно створює можливість отримання щорічного короткочасного виїзду за межі колонії.

Як видається, наведена система приводів (передумов) виникнення прав засуджених на виїзд за межі колоній є обмеженою та потребує доповнення. Раціональність застосування виїздів повинна бути ключовою вимогою, що висувається до практичної діяльності на цьому напрямі. За загальним значенням термін «раціональний» означає: 1) який ґрунтується на вимогах розуму, логіки; розумний; 2) спрямований до кращого, розумнішого застосування чого-небудь; доцільний [3].

Трансформуючи наведене до виїздів засуджених за межі колоній можемо стверджувати, що вони повинні надаватися раціонально, тобто відповідати вимозі доцільності, бути доцільними. У філософській науці доцільність визначається як відповідність явищу чи якомусь відносно завершеному процесу, матеріальна або ідеальна модель якого виступає як ціль [205, с. 73]. Доцільність відповідає наміру, цілі, бажанню [189]. Отже, доцільність можна розглядати як дію за цілями, розумність дій, де ціль є головним змістом доцільності. А. В. Борзенко зазначає, що ціль є завжди

передбачуваним майбутнім, «майбутнім у сьогоденні» [15, с. 7]. Т. А. Казакевич пов'язує категорію «ціль» зі здатністю людини передбачати майбутнє і конкретні результати своєї діяльності. Попри це, ціль виражає не лише те, що станеться в майбутньому, а й вказує, до чого необхідно прагнути, що необхідно зробити, які засоби застосувати, щоб здійснити те бажане майбутнє [60, с. 53]. Таким чином, раціональність (у значенні – доцільність) виїздів засуджених має полягати в їх відповідності поставленим цілям.

Під час нашого анкетування було виявлено певні прогалини в забезпеченні раціонального (доцільного) застосування виїздів засуджених. Так, переважна більшість персоналу УВП визнає метою виїзду (формулювання запитання: «Для чого засудженому має надаватись виїзд за межі установи?») позитивну зміну поведінки – 52 %; вирішення наявних проблем – 20 %; побачення з родичами – 10 %; підготовку до звільнення – 9 %; інші 9 % працівників не визначились. Отже, якщо персонал не спроможний чітко назвати мету виїздів за межі установи, то він не зможе забезпечити раціональність і доцільність їх реалізації на практиці. У підсумку це унеможлиблює досягнення поставлених цілей.

На нашу думку, для забезпечення раціональності практичного застосування виїздів адміністрація УВП, надаючи дозвіл на виїзд засудженого за межі установи, повинна: а) чітко передбачати мету виїзду; б) усвідомлювати, що саме виїзд є найкращим засобом досягнення цієї цілі; в) уявляти реакцію засудженого на наданий дозвіл; г) прогнозувати поведінку особи в період перебування поза межами колонії, а також після повернення.

У попередніх підрозділах цієї роботи ми довели, що виїзди засуджених застосовуються для вирішення широкого кола завдань: для зменшення ізоляції та негативного впливу покарання у виді позбавлення волі, збереження сімейних зв'язків, отримання медичної допомоги та інших

послуг за межами установи та спрощення переходу особи від позбавлення волі до вільного життя після звільнення. Тому й коло приводів для їх надання має бути достатньо широким.

Ми вже вказували, що ізоляція засуджених у виправних колоніях не має абсолютного характеру, а всі правообмеження, що застосовуються до засуджених, мають бути обґрунтованими. Безперечно, свобода особи передбачає її наділення основними правами та обов'язками, відповідний рівень задоволення матеріальних та духовних потреб. Обмеження ж низки потреб і прав засуджених є невід'ємним елементом позбавлення волі (право на пересування, вибір місця проживання, вільне спілкування тощо). Відмова від останніх може викривити сутність і призначення цього виду покарання. Водночас є такі обмеження, які безпосередньо не характеризують сутність покарання, хоча вони певним чином впливають на обсяг кари.

Загальне уявлення про розуміння необхідного обсягу правообмежень, як видається, доволі чітко окреслено у практиці Європейського суду з прав людини. Наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини «Хірт проти Сполученого Королівства» (*Hirst v. the United Kingdom*) Суд зазначив, що будь-яке обмеження прав має бути обґрунтоване, таке обґрунтування може здійснюватись з урахуванням вимог безпеки, частково для попередження злочинів і безладів, і такі обмеження повинні бути невід'ємно пов'язані з умовами ув'язнення [232]. Отже, метою застосовуваних обмежень мають бути безпека, попередження злочинів та безладів.

До того ж у правилі 3 ЄТП йдеться про те, що обмеження, накладені на осіб, позбавлених волі, мають бути мінімально необхідними та відповідати тій обґрунтованій меті, з якої вони накладалися. Не розтлумачуючи надане визначення, ці стандарти лише в загальних рисах окреслюють підходи до обмежень, але їх, як видається, достатньо для визначення загальних тенденцій. Серед основних є рекомендація, що адміністрація пенітенціарної установи забезпечує участь ув'язнених у виборах, референдумах *та інших*

аспектах життя суспільства тією мірою, якою це право не обмежене національним законодавством (виділено авт. – О. М. Крук)

На наш погляд, наведений підхід є ключовим. Фахівці зазначають, що в ЄТП є велика кількість правил, які прямо чи опосередковано встановлюють вимоги до правообмежень засуджених. Серед так званих базових принципів ЄТП збереження прав особами, які позбавлені волі, мінімальності обмежень, пропорційності (або доцільності) обмежень для таких осіб. Перший принцип відображено у правилі 2: «Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту». Другий та третій – у правилі 3: «Обмеження, які накладені на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними і відповідними тій обґрунтованій меті, з якою вони накладені». Крім того, у правилі 5 зазначено, що життя в місцях позбавлення волі повинно бути, наскільки це можливо, наближене до позитивних аспектів життя в суспільстві. Наведені базові положення в подальшому конкретизуються. У правилі 18.10 вказується, що розміщення всіх в'язнів повинно здійснюватись в умовах із мінімально обмежувачими заходами безпеки, які є обумовленими ризиком їхньої втечі або завдання шкоди собі чи комусь іншому. Тобто знову ж дещо відрізняється мета встановлення таких обмежень: відвернення ризику втечі або завдання шкоди собі чи комусь іншому [209].

Доцільно також згадати правило 24.1, у якому рекомендується максимально часто дозволяти ув'язненим спілкуватись поштою, телефоном або за допомогою інших засобів спілкування зі своїми сім'ями, іншими особами і представниками зовнішніх організацій. Очевидно, що вимогу максимально часто дозволяти подібне спілкування спрямовано на втілення того ж принципу мінімальності, що закріплений у правилі 3 ЄТП, оскільки вона зумовлює максимальне звуження правообмежень для ув'язнених. Тюремна відпустка також не повинна визнаватися привілеєм. У більшості

сучасних країн вона має характер суто поведінкового інструмента [231]. Цей підхід відображено в ч. 2 ст. 102 КВК України: «Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності», що, безумовно, є позитивною нормою, особливо якщо вона хоч у майбутньому буде братись до уваги при запровадженні тих або інших форм зменшення ізоляції засуджених, хоча на недотримання цієї норми раніше вже звертали увагу правозахисники та науковці [139, с. 69].

Навіть у такому документі, як Рекомендації СМ/Рес (2010) 1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації (прийнята Комітетом міністрів 20 січня 2010 р. на 105-му засіданні заступників міністрів), закріплено: «5. При виконанні будь-якого покарання або заходу служба пробації не повинна покладати будь-які обмеження прав засуджених, що перевищують передбачені рішенням суду або адміністративного органу, та які необхідні у кожному конкретному випадку залежно від тяжкості вчиненого злочину або проведеної належним чином оцінки ризику вчинення повторного злочину» [153].

Звідси можна зробити висновок, що в разі, коли реалізацію будь-якого права засудженого може бути забезпечено виключно за допомогою виїзду за межі УВП, або лише таким чином можна вирішити питання, що впливають на ресоціалізацію та соціальну адаптацію засудженого – така можливість засудженому має бути надано. Так само виїзди слід розглядати як інструмент активного включення засудженого в життя суспільства й стимулу в значенні засобу впливу на людину в формі заохочення, а так само обіцянки заохочення, які можуть змінити поведінку людини. Виняток повинні становити лише випадки визнання засудженого схильним до втечі чи інших порушень чинного законодавства, а також недоцільності з урахуванням обставин життя засудженого виїзду з тих або інших причин.

Наприклад, підтримання сімейних зв'язків являє собою лише один з аспектів реалізації сімейних прав засудженими. Останні за загальним значенням є можливостями людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах. До основних сімейних прав належать право на не втручання в сімейне життя; на добровільне укладення шлюбу; на рівні можливості й обов'язки у шлюбі; на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства; на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом та ін. [136, с. 540]. Але низку наведених прав не може бути реалізовано через фізичне перебування особи в місцях позбавлення волі.

Так, перебування в умовах ізоляції неминуче спричиняє обмеження цього права і у питаннях виховання дітей, і реалізації права на батьківство (материнство), і у самовизначенні родини, прийнятті важливих рішень тощо [83, с. 15]. У період відбування покарання у виді позбавлення волі особи мають право на шлюб і доволі часто реалізують його в період відбування покарання. Зокрема, за даними ДПтС України, 493 особам, які виявили бажання укласти шлюб, надано сприяння в його реєстрації [130]. Загалом процедура реєстрації шлюбу тотожна тій, що застосовується у вільному суспільстві, за винятком окремих особливостей. Відповідно до Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 листопада 2000 р. № 52/5, державна реєстрація шлюбу із засудженими, які відбувають покарання в УВП, проводиться відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцезнаходженням цієї установи на загальних підставах, передбачених законодавством України.

Адміністрація УВП забезпечує засуджену особу бланком заяви про державну реєстрацію шлюбу встановленої форми та здійснює інше сприяння. Державна реєстрація шлюбу проводиться у присутності нареченого та нареченої у приміщенні, визначеному адміністрацією УВП. Державну

реєстрацію шлюбу з особами, щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, здійснює відділ державної реєстрації актів цивільного стану в слідчих ізоляторах лише з письмового дозволу органу досудового розслідування, суду (судді), у провадженні яких перебуває справа, у тому самому порядку і за тими самими правилами, які встановлені для державної реєстрації шлюбу в УВП. Але ці положення не застосовуються у разі, якщо обидві особи, які вирішили узяти шлюб, перебувають у місцях позбавлення волі. За таких умов через неможливість пересування за межами УВП та заборону перевезення однієї особи до іншої реєстрація шлюбу стає неможливою, оскільки вимагає одночасної присутності в одному місці як нареченого, так і нареченого. Тобто в цьому праві засуджені обмежуються.

По-суті, наведені нині в законі виняткові особисті обставини, зокрема, смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї, дають можливість засудженому взяти активну участь у житті своєї родини або рідних. І це дозволяє віднести їх також до категорії сімейних прав.

Із цих підстав не потребує окремого виділення виїзд засуджених жінок, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках.

Отже, можна стверджувати, що для усунення наведених прогалин у КВК України необхідно передбачити можливість виїзду засудженого за межі колонії не лише в разі наявності виняткових особистих обставин чи потреби у влаштуванні дитини, а й загальну норму щодо виїзду з метою реалізації сімейних прав та обов'язків, якщо це не може бути здійснено під час перебування в установі.

Так само й реалізація низки цивільних прав вимагає особистої присутності людини. Наприклад, навіть отримання паспорту для засуджених є проблемою в період відбування покарання, оскільки отримання дублікатів

свідоцтв про народження, інших необхідних довідок доволі часто вимагає особистого звернення, хоча інколи це прямо й не обумовлюється в нормативних актах. Наприклад, у Правилах державної реєстрації актів громадянського стану в Україні передбачається, що в заяві щодо повторної видачі відповідного свідоцтва про державну реєстрацію акту цивільного стану зазначаються: прізвище, власне ім'я, по батькові та адреса заявника; прізвище, власне ім'я, по батькові особи, щодо якої запитується свідоцтво; яке необхідне свідоцтво; коли і яким органом державної реєстрації актів цивільного стану складено актовий запис цивільного стану; мета запиту цього свідоцтва та проставляється особистий підпис заявника [135]. Засуджений не має можливості й ініціювати розлучення, оскільки подання заяви про це вимагає особистої присутності особи.

Можливість виїзду за межі колонії набуває для засуджених вагомого значення і при розгляді питання заміни не відбутої частини покарання більш м'яким покаранням, зокрема у виді виправних робіт. У науці кримінального та кримінально-виконавчого права на цю проблему існують прямо протилежні погляди – одні вчені вважають, що заміна позбавлення волі виправними роботами може мати місце, інші – що ні [129, с. 114–115].

Водночас з метою якісного розгляду судами питання відповідно до ст. 82 КК України щодо заміни позбавлення волі на виправні роботи Апеляційною комісією ДПтС України встановлено, що матеріали з цього питання можуть подаватися до суду лише за наявності довідки з організації, підприємства або установи, де особу передбачається працевлаштувати, та про надання засудженому житлової площі на період виконання цього виду покарання (рішення № 1 та № 4 - 2004 р.). При цьому вимагається, щоб у довідці про можливість працевлаштування обов'язково було зазначено посаду та орієнтовну заробітну плату.

Питання працевлаштування засуджених при застосуванні ст. 82 КК України погоджується з кримінально-виконавчої інспекцією територіальних

управління ДПТС України за вказівкою цієї служби від 5 січня 2005 р. № 5/3-2 (таким чином подані засудженими та їх родичами довідки про працевлаштування нібито мають попередньо перевіритися). Скептики зауважують, що оскільки за ч. 1 ст. 57 КК України це покарання відбувається виключно за місцем роботи особи, а засуджені, щодо яких вирішується питання про застосування ст. 82 КК України, ще не працевлаштовані, правомірність призначення виправних робіт на підставі довідок про майбутнє працевлаштування, передусім з урахуванням неофіційності таких документів, видається сумнівною [229, с. 45–47].

Не вступаючи в дискусію щодо доцільності наведеної заміни, звернемо увагу на іншу обставину – яким чином засуджених під час перебування в колонії може знайти потенційного роботодавця? Але в разі надання йому можливості виїзду за межі колонії саме для розв'язання проблеми працевлаштування не лише зняло б зазначені суперечності, а й створило б підґрунтя для успішної подальшої соціальної адаптації після звільнення від відбування позбавлення волі.

Доволі викривлений підхід законодавця до інституту виїздів засуджених, на наш погляд, виявляється й у віднесенні одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі, до «виняткових особистих обставин». У науці кримінально-виконавчого права та чинному законодавстві немає однозначного підходу до визначення кола таких обставин, проте фахівці включають до них чинники, що вплинули чи могли вплинути на особу. Такими чинниками можуть бути певні особисті обставини (наприклад смерть близького родича), що вплинули на емоційний та психологічний стан [199, с. 19].

У Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» зазначено: медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику,

діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами. Медична допомога за видами поділяється на екстрену, первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану), паліативну, медичну реабілітацію.

За редакцією ст. 35¹ цього акта (що набрав чинності з 1 січня 2015 р.) первинна медична допомога – це вид медичної допомоги, що надається в амбулаторних умовах або за місцем проживання (перебування) пацієнта лікарем загальної практики – сімейним лікарем і передбачає надання консультації, проведення діагностики та лікування найбільш поширених хвороб, травм, отруєнь, патологічних, фізіологічних (під час вагітності) станів, здійснення профілактичних заходів; направлення відповідно до медичних показань пацієнта, який не потребує екстреної медичної допомоги, для надання йому вторинної (спеціалізованої) або третинної високоспеціалізованої медичної допомоги; надання невідкладної медичної допомоги в разі гострого розладу фізичного чи психічного здоров'я пацієнта, який не потребує екстреної, вторинної (спеціалізованої) або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги.

Водночас ст. 35² названого Закону встановлює, що вторинна (спеціалізована) медична допомога – це допомога, що надається в амбулаторних або стаціонарних умовах лікарями відповідної спеціалізації (крім лікарів загальної практики – сімейних лікарів) у плановому порядку або в екстрених випадках і передбачає надання консультації, проведення діагностики, лікування, реабілітації та профілактики хвороб, травм, отруєнь, патологічних і фізіологічних (під час вагітності та пологів) станів; направлення пацієнта відповідно до медичних показань для надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги з іншої спеціалізації або третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги.

Отже, медичною допомогою законодавець визнає не лише екстрені випадки, а й надання консультації, проведення діагностики, що свідчить про можливість виникнення ситуацій, коли потреба у виїзді для отримання медичної допомоги в жодному разі не виступатиме винятковою особистою обставиною. Можна стверджувати, що виїзд для отримання медичної допомоги фактично є способом реалізації права засудженого на таку допомогу, а також вільний вибір лікаря.

Непослідовною видається позиція законодавця в частині виїзду за межі колоній осіб, які залучаються до трудової діяльності. Відповідно до змісту ст. 111 КВК України, це положення має стимулюючий характер, метою якого є мотивування засуджених до суспільно корисної праці. Про це зазначають і практичні працівники [48]. Так, очільники ДПтС України констатують: «Участь засуджених у суспільно корисній праці, як складова процесу їх ресоціалізації передбачає запровадження дієвого механізму їх заохочення до трудової діяльності та оптимізації системи оплати праці. Йдеться, насамперед, про розв'язання на законодавчому рівні питань про надання працюючим засудженим так званих «трудових відпусток», призначення пенсій у період відбування покарання тощо» [164, с. 13].

Проте ми не можемо погодитись з цим твердженням за таких обставин: по-перше, ми зазначали, що трудові відпустки та виїзди за межі колонії – два різні інститути, прямо не залежні один від одного; по-друге, щоб мати характер стимулу, виїзд засудженого повинен являти собою винагороду за певну заслугу.

Але заслуга розуміється виключно з позиції ставлення людини до своїх обов'язків: заслуга – це вчинок, який перевершує звичайні вимоги та виражає ставлення до свого обов'язку; заслужити означає здобути право на що-небудь службою, роботою; своєю діяльністю, поведінкою викликати до себе певне ставлення з боку кого-небудь; бути гідним чого-небудь чи кого-небудь [17, с. 422]. В. М. Баранов розуміє заслугу як два основних юридично

значущих варіанти поведінки: по-перше, це добросовісне точне виконання суб'єктами покладених на них обов'язків; по-друге, здійснення учасниками правовідносин непередбачених правовою нормою корисних діянь, які перевершують звичайні вимоги [10, с. 4].

О. В. Малько визначає, що заслуга – це добросовісний правомірний вчинок, пов'язаний з перевиконанням суб'єктом своїх обов'язків або з досягненням ним загально визнаного корисного результату, що і є підставою для застосування заохочення. Він стверджує, що заслуга характеризується такими рисами: а) вона пов'язана із соціально-активною поведінкою, зі здійсненням позитивних обов'язків; б) це добросовісне ставлення особи до свого обов'язку; в) заслуга пов'язана з перевиконанням особою своїх обов'язків або з досягненням нею загально визнаного корисного результату. Подібні акти повинні виходити за своїм добродієм за межі обов'язку, це надмірність або надлишок добродію; г) заслуга є підставою для застосування заохочення. Характер і ступінь заслуг визначають ступінь заохочення [103, с. 75].

Але праця в період відбування покарання нині має зовсім інший характер. КВК України передбачає для засуджених два типи трудової діяльності: перший – це оплачувана праця, що є формою реалізації права на оплачувану працю (ст. 8 КВК України), право брати участь у трудовій діяльності (ст. 107 КВК України); другий – це безоплатна робота (роботи з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжні роботи із забезпечення колоній продовольством), передбачена ст. 118 КВК України. Головна відмінність цих типів праці – можливість отримання прибутку, види виконуваних дій та процедура залучення.

Право на оплачувану працю засуджених – це конституційне право на працю. Тому цілком природно, що вона повинна регламентуватися Кодексом законів про працю України та організовуватись за загальноприйнятими для

всіх громадян правилами. Закріплене в Конституції право на працю є конституційним правом, головна особливість якого полягає в тому, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64). Право кожного на працю, як це чітко визначено у ст. 43 Конституції України, включає в себе можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Тобто вільний вибір праці та вільно надана згода на працю становлять зміст цього права.

За визначенням фахівців у галузі трудового права, юридичним вираженням права на працю є право на вільний вибір праці. Як соціальне явище форма реалізації права на працю – це передусім будь-які способи здійснення трудової діяльності (фізичної чи розумової), які не завжди можуть бути вираженням правової форми реалізації права на вільний вибір праці [116, с. 91].

Наведене підтверджується й рішенням Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 р. № 8-рп/2007 (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) [156], в якому зазначається, що конституційне право громадян на працю означає можливість кожного заробляти собі на життя працею, вільно вибирати професію чи спеціальність відповідно до своїх здібностей і бажань, реалізовувати свої бажання щодо зайняття працею за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності або самостійно забезпечувати себе роботою. У рішенні ж від 7 липня 2004 р. № 14-рп/2004 (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу) Суд сформулював правову позицію стосовно того, що за своєю природою право на працю є невідчужуваним і по суті означає забезпечення саме рівних можливостей кожному для його реалізації. Виходячи із зазначеної позиції, Суд зауважив, що право на працю

означає не гарантування державою працевлаштування кожній особі, а забезпечення саме рівних можливостей для реалізації цього права.

У ст. 111 КВК України йдеться про засуджених, які працюють. На практиці під цим терміном зазвичай розуміють осіб, працевлаштованих або на підприємствах УВП, або на контрагентських об'єктах, які таким чином реалізують надане їм право на працю. Саме право, а не обов'язок, яким вважалася праця в місцях позбавлення волі до 2014 р. А оскільки заслуга можлива лише під час виконання обов'язків, не можна стверджувати, що надання виїзду за успішну реалізацію права виступатиме належною винагородою для особи. Через це виїзди за межі колонії для працюючих засуджених позбавлені стимулюючого характеру, що підтвердило і наше дослідження: жоден (!) із засуджених не пов'язує свою працю в колонії з можливістю отримання дозволу на короткочасний виїзд за її межі.

Водночас слід мати на увазі, що визнання праці засуджених їх правом дає можливість працювати в місцях позбавлення волі виключно за бажанням. Враховуючи обмеженість видів діяльності, що пропонуються в УВП, погані умови праці та інші обставини, відмову від реалізації названого права не можна однозначно визнавати негативною обставиною. Законодавцем не враховано, що система виконання покарань узагалі неспроможна створити необхідну кількість робочих місць. Так, за інформацією ДПтС України, за підсумками 9 місяців 2014 р. до оплачуваних робіт було залучено 21,1 тис. засуджених або 50,6 % від працездатних осіб (а таких серед усіх засуджених лише близько 60 % – прим. О. М. Крук), які тримаються в установах, підпорядкованих ДПтС України. При цьому лише у 23 установах було забезпечено працевлаштування усіх працездатних засуджених [64]. Тож далеко не всі засуджені мають можливість реалізувати своє право на працю і таким чином з об'єктивних та незалежних від них обставин втрачають право на виїзд за межі колонії.

Існують й інші випадки незалучення засуджених до праці: засудженим чоловікам віком понад 60 років, жінкам – понад 55 років, інвалідам першої та другої груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю – понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії (ст. 118 КВК України). У разі негативного висновку лікарської комісії такі особи не будуть працювати та не матимуть можливості задовольнити свої потреби за рахунок виїзду за межі колонії. Отже, наведені категорії засуджених первинно ставляться в погіршені умови порівняно з іншими, що є не лише недоцільним, а й неприпустимим.

Розв'язати проблему можливо шляхом скасування окремого виділення права працюючих засуджених на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії. Стосовно таких осіб повинні спрацьовувати загальні правила надання дозволу на виїзд за межі колонії. Цю думку схвально оцінили й 81 % опитаних засуджених. І хоча персонал колоній висловився дещо інакше (підтримали ідею тільки 42 % респондентів), таке ставлення зумовлюється загальною негативною оцінкою виїздів засуджених, причиною чого є покладання на працівників відповідальності за повернення особи до установи.

Таким чином, можна стверджувати, що головними передумовами виїздів засуджених за межі колонії є: а) реалізація сімейних та цивільних прав, отримання документів та довідок, якщо це не може бути здійснено в період перебування особи в УВП або вимагає особистої присутності громадянина; б) одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі; в) вирішення питань побутового характеру та працевлаштування засудженого напередодні звільнення з місць позбавлення волі.

2.3. Умови надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній

Як зазначалось у попередніх підрозділах, під умовами надання дозволу на виїзд за межі колоній ми розуміємо такі факти (обставини), що забезпечують його реалізацію. Перша з умов, наявна в КВК України, має формальний характер і полягає в окресленні кола виправних колоній та їх структурних ділянок, в яких має перебувати засуджений для набуття права на короткостроковий виїзд. До них належать виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, ділянки соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки. Окрема умова передбачається для жінок – їх повинні тримати в колонії з будинком дитини разом з дитиною.

Подібний підхід відповідає загальноновизнаній міжнародній практиці, за якою більшість країн дозволяють виїзди засудженим за межі колоній лише за умови їх перебування в установах напіввідкритого типу, оскільки саме в них утримуються засуджені, які не становлять значної небезпеки для суспільства. Остання ознака є визначальною для вирішення питань доцільності виїзду засудженого за межі установи [27, с. 166].

В Україні УВП поділяють за рівнями безпеки. Відповідно до загального тлумачення безпеки, можемо припустити, що вид установи слід обирати для конкретного засудженого з огляду на небезпеку, яку він становить. Звідси нібито цілком обґрунтованим є прагнення законодавця передбачити виїзди для осіб, які утримуються в установах з меншим рівнем безпеки та, відповідно, менш небезпечні для суспільства. Таким чином, Україна начебто повністю погодилася на реформування системи виконання покарань за вищевказаними рекомендаціями. Про це також свідчать і висловлювання практичних працівників щодо необхідності впровадження у практику принципів міжнародного законодавства поводження з ув'язненими,

зокрема, прийнятих у Європі [100, с. 7; 144, с. 6; 143, с. 13; 50, с. 3; 97, с. 24; 98, с. 8]. За їх визначенням, поділ колоній за рівнями безпеки забезпечить тримання засуджених з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей особи тощо, тобто відповідно до прийнятих у міжнародних нормативно-правових актах характеристик [99, с. 8].

Водночас існуючий нині поділ УВП не може цього забезпечити. По-перше, незважаючи на проголошення максимального врахування усіх характеристик особи засудженого, на практиці їх розподіл до УВП здійснюється на підставі лише двох основних обставин: тяжкості вчиненого злочину (або їх певної сукупності) та факту попереднього перебування в місцях позбавлення волі [54], на що, як на негативну обставину, вже неодноразово зверталась увага у науковій літературі [228, с. 126; 31, с. 427].

На нашу думку, не можна ототожнювати тяжкість вчиненого злочину та небезпеку особи. Як правильно зазначила Л. М. Кривоченко, у характері й розмірі санкції (а саме за нею й визначається ступінь тяжкості злочину – *прим. авт.*) найповніше відображається оцінка законодавцем тяжкості злочину певного виду, а визначення тієї чи іншої категорії при класифікації конкретних злочинів повинно включати *загальну типову оцінку* об'єднаних видів злочинів (середню величину цієї небезпеки), що знаходить своє *формальне* вираження у типових санкціях [81, с. 50]. У зв'язку з цим, тяжкість злочину, що встановлена КК України, не може виступати універсальною ознакою для визначення небезпечності засудженого, оскільки необхідно зважати на сукупність усіх даних про вчинений злочин й особу засудженого.

По-друге, до колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання направляються для відбування покарання засуджені до позбавлення волі вперше за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній

мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки. Тобто до цих установ особи можуть потрапляти безпосередньо із слідчих ізоляторів, з урахуванням чого не можна зробити обґрунтований висновок, що всі утримувані в цій установі засуджені не становлять суттєвої загрози для безпеки суспільства. Наведене підтверджується й даними про стан злочинності в цих установах: так, у 2013 р. в колоніях максимального рівня безпеки (найбільш суворий рівень) порушено 8 % від усієї кількості кримінальних проваджень, а в колоніях мінімального рівня безпеки та дільницях соціальної реабілітації – 9 %: рівень злочинності в розрахунку на 1 тис. засуджених у колоніях максимального рівня безпеки становив 2,41 %, тоді як у колоніях мінімального рівня безпеки – 2,74 % [76, с. 49]. Водночас, зважаючи на те, що серед осіб, які відбувають покарання, близько 70 % мають попередній кримінальний досвід, більше половини засуджено за тяжкі та особливо тяжкі злочини (умисне вбивство, розбій, грабіж тощо) [172], передчасно стверджувати про правильність встановленого законодавцем підходу.

Так само постають питання у фахівців і щодо категорій засуджених, утримуваних у дільницях соціальної реабілітації УВП та їх безпечності для суспільства. Наприклад, В. Я. Конопельський констатує, що аналіз співвідношення змісту ст. 94 та 99 КВК України надає підстави для певних висновків. Закон передбачає той факт, що в дільниці соціальної реабілітації можуть перебувати: засуджені, які переведені з дільниці карантину, діагностики та розподілу; засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації; уперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості.

По-перше, якщо у ч. 6 ст. 94 КВК України зазначається, що в дільниці соціальної реабілітації утримуються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу (отже, майже відразу після прибуття до установи – через два тижні), то це є не зовсім зрозумілим, оскільки головною

вимогою переведення до дільниці соціальної реабілітації закон визначає позитивну поведінку протягом певного терміну відбування покарання, певний ступінь виправлення. По-друге, визначення такої категорії осіб, які є вперше засудженими до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, викликає такі міркування: про які ж виправні установи йдеться? Якщо ті, що зазначено у ст. 94, тоді висновок такий: засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, переводяться до дільниці соціальної реабілітації з дільниці карантину діагностики та розподілу, а усі інші категорії засуджених – з дільниці ресоціалізації. Або ж у даному разі ототожнюються колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниці соціальної реабілітації [75, с. 555].

Крім того, слід звернути увагу на те, що національне розуміння безпеки не відповідає європейським підходам до неї. За рекомендацією R (82) 17 про тюремне ув'язнення й поводження з небезпечними засудженими, підготовленої й опублікованої у рамках проведення семінару «Права людини і стандарти Ради Європи» ще у 2000 р., поняття «небезпека» має різні значення для громадян, правоохоронців (поліції, міліції), суддів і персоналу кримінально-виконавчої системи. Водночас громадськість може бути схильна оцінювати небезпеку за вчиненим злочином, тюремний персонал може мати іншу думку. Небезпеку в контексті, у якому вона виникає, необхідно оцінювати з точки зору тих, кому вона загрожує [132, с. 49]. Тобто при оцінці небезпеки засудженого важливо зважати на його особистість, а також поведінку в період відбування покарання. За такого підходу можливо і доцільно передбачити можливість виїзду засуджених з УВП усіх видів, окрім тих, що пов'язані з максимальним рівнем ізоляції за умови підтвердження ними позитивної спрямованості особистості.

У зв'язку з цим, ми поділяємо думку щодо необхідності урахування й строку призначеного покарання. Крім того, що в ньому знаходять відображення усі дані про злочин та особу засудженого [225, с. 13], з огляду на те, що виїзди засуджених за межі колоній здатні позитивно впливати на соціальні зв'язки особи, логічно припустити, що його слід використовувати передусім стосовно засуджених до тривалих строків покарання.

В Україні чисельність засуджених до тривалих строків покарання (більше восьми років) не перевищувала 18 % від загальної кількості засуджених, які відбувають покарання, і протягом 1995–2000 років їх рівень практично не змінився. Більш численними є групи засуджених, яким призначено незначні строки покарання (від двох до п'яти років) і при цьому кількість цієї категорії має тенденцію до збільшення [38, с. 135]. Станом на 1 листопада 2014 р. строк покарання від восьми до п'ятнадцяти років відбуває 17049 засуджених (19 % від загального кількості їх) [59].

Недоцільність існування залежності між можливістю виїзду та видом установи підтверджується і тим, що, наприклад, дільниці соціальної реабілітації створено не в усіх кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами утримання та середнього рівня безпеки. Проблеми матеріально-побутового, організаційного характеру уповільнюють процес створення дільниць саме в цих підрозділах. Особливістю є те, що дільниці соціальної реабілітації має бути облаштовано усім необхідним для того, щоб забезпечити в них тримання засуджених ізольовано від інших. У дільницях має бути створено всі умови для життєдіяльності таких засуджених окремо від інших засуджених, які відбувають покарання на відповідному рівні безпеки: розміщено певні будівлі з приміщеннями для проживання їх, забезпечено умови для їх повсякденного життя, для здійснення побачень і телефонних розмов з рідними, проведення заходів виховного впливу, харчування, придбання продуктів харчування та предметів першої потреби і, за можливості, умови

для праці. На сьогодні лише у 39 кримінально-виконавчих установах створено дільниці соціальної реабілітації [151, с. 321–322].

Інколи засуджені відмовляються від такого переводу навіть за умови доведення необхідного ступеня виправлення й через віддаленість УВП від місця проживання їх рідних. Тобто засуджені, які не становлять значної небезпеки для суспільства, позитивно характеризуються та відбули доволі значну частину строку покарання, продовжують триматися в колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки, позбавляючись таким чином права на короткочасний виїзд за межі установи. У підсумку переведення мають місце в колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки лише щодо 32,8 і 27,5 % засуджених відповідно [155, с. 16].

Але в цих установах утримується значна кількість засуджених, які не лише стали на шлях виправлення, а й довели його: усього у 2014 р. з УВП було звільнено умовно-достроково (тобто з висновком про доведення виправлення) 10173 особи, з них майже 46 % – відбували покарання в установах середнього рівня безпеки та колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання [133, с. 15]. Таким чином, у зазначених установах можуть перебувати й особи, яким доцільно надавати можливість виїзду за її межі.

За нашими даними, із загальної кількості осіб, яким надавався короткочасний виїзд за межі УВП, меншість (48 %) раніше не мали судимостей, а інші 52 % – раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, причому неодноразово. Більше половини засуджених (54 %) відбували покарання за вчинення крадіжок, 27 % – за вчинення насильницьких злочинів; 12 % – за вбивство й тяжкі тілесні ушкодження. Ці дані спростовують побоювання адміністрації колонії щодо неповернення осіб, які засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини, та вчинення ними нових злочинів у період за межами колонії.

Важливо звернути увагу на те, що до 2013 р. КВК України передбачав можливість короткочасних виїздів за межі установи й для засуджених, які перебували в колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Автори ж наступних змін посилалися на те, що виправні колонії мінімального рівня безпеки, відповідно до ст. 18 Кодексу, поділяються на виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання відбувають покарання чоловіки, уперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. На думку розробників проекту, засуджені, які відбувають покарання в зазначених установах, становлять значну суспільну небезпеку, їх особистості належним чином не вивчено. У разі надання таким засудженим короткочасних виїздів існує значний ризик неповернення їх після закінчення строку виїзду, а також вчинення ними нових злочинів [141].

Однак таке твердження зустріло аргументовану критику серед науковців. Відмічається, що практика надання короткострокових виїздів для зазначеної категорії засуджених бере свій початок ще з радянських часів і довела свою позитивність. За часів незалежності України нам не вдалося знайти інформації хоча б про поодинокий випадок, коли особа, якій було надано дозвіл на короткостроковий виїзд за межі колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами, не повернулася до місця відбування покарання, хоча, наприклад, у період стихійного лиха в Прикарпатті така практика була поширеною. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 111 КВК України, такий дозвіл надається індивідуально, з урахуванням особи та поведінки кожного конкретного засудженого. Це законодавче положення виключає можливість надання дозволу недостатньо вивченій або небезпечній особі. Отже, твердження про нібито підвищену небезпечність та неналежне

вивчення особистості засуджених у колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами не ґрунтується на фактах, з огляду на що його не можна покласти в основу законодавчих змін [18]. Проте, незважаючи на відсутність об'єктивних даних, які б зумовлювали потребу в обмеженні кола засуджених, які мають право на короткочасний виїзд за межі колонії, зміни все одно було схвалено.

Вищезазначене свідчить про можливість виключення законодавчого положення про визнання однією з необхідних умов надання права на виїзд за межі установи перебування у виправній колонії визначеного виду. Таким чином буде забезпечено й безумовне дотримання Рекомендацію R (82) 16 країнам-учасницям щодо надання короткострокових відпусток ув'язненим, зокрема в частині гарантування відпусток з місць ув'язнення у зв'язку з якомога широким колом обставин (медичні, освітні, професійні, сімейні та інші соціальні підстави), а також надання відпусток ув'язненим не тільки у відкритих, а й у закритих місцях ув'язнення. Право на виїзд повинно належати всім засудженим, а єдиною умовою його надання має бути оцінка поведінки засудженого та ступеня його небезпеки для суспільства.

Законодавець певним чином намагався врегулювати й це питання, передбачивши у ч. 2 ст. 111 КВК України положення, за яким дозвіл на короткочасний виїзд надає начальник колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого. Але яким чином повинні враховуватись ці обставини, як і критерії, за якими їх слід оцінювати, у нормативно-правових актах не передбачено.

Під час дослідження ми провели опитування персоналу УВП щодо тих ознак, які мають враховуватись при визначенні доцільності надання засудженому права на короткочасний виїзд за межі установи. Відповіді розподілились таким чином: факт попереднього відбування покарання в місцях позбавлення волі – 57 %; наявність попередніх судимостей – 56 %; стан здоров'я – 44 %; наявність рецидиву злочинів – 38 %; наявність

психічних відхилень – 36 %; стать – 34 %; вік – 28 %; строк покарання – 23 %; усі обставини, що обтяжили покарання, – 25 %; сімейний стан, наявність дітей, батьків похилого віку – 19 %; усі обставини, що пом'якшили покарання – 19 %; склад злочину (об'єкт посягання, суб'єкт, об'єктивна й суб'єктивна сторони) – 17 %; форма вини – 14 %; характеристика до засудження – 14 %; зізнання і щире каяття у вчиненому злочині – 12 %; професія – 5 %; спеціальність – 4,5 %. Деякі проанкетовані співробітники взагалі вважають, що надання можливості виїзду має відбуватися лише з огляду на одну з таких обставин: а) наявність заслуг перед адміністрацією; б) мотив вчиненого злочину; г) умови вчинення злочину; д) ставлення до злочину; е) поведінка в період відбування покарання. Про необхідність урахування всіх вищевказаних обставин у їх сукупності зазначив лише 1 % співробітників.

Усе це свідчить про необізнаність персоналу з процедурою визначення ступеня небезпечності засудженого, а також переважання формалізованого й суб'єктивного ставлення до цієї процедури. Вищезазначене унеможливило забезпечення об'єктивності при розгляді питань щодо виїзду засуджених за межі колоній.

На наш погляд, при визначенні ступеня небезпечності засудженого та доцільності надання йому дозволу на виїзд за межі колонії необхідно брати до уваги й міжнародний досвід, а саме зважати на природу і серйозність злочину, тривалість терміну покарання і вже відбутого строку; особистість і поведінку злочинця та ризик, якщо такий існує, для суспільства; сімейне і соціальне становище злочинця, які могли змінитися за час його перебування в ув'язненні; мету відпустки, її тривалість та умови. Такі ознаки повною мірою охоплюються методикою оцінки ступеня виправлення засудженого.

Сьогодні адміністрація УВП керується такими критеріями:

1) визнання засудженим своєї вини у вчиненому злочині та щире каяття;

2) недопущення протягом року порушень встановленого порядку відбування покарань або дострокове зняття раніше накладеного стягнення, після чого минуло не менше шести місяців;

3) відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; прийняття письмового зобов'язання про правослухняну поведінку;

4) добросовісна та чесна праця, виконання норм виробітку та прагнення до отримання або підвищення професійного та освітнього рівня, наявність процесії, кваліфікація;

5) ступінь суспільної небезпечності засудженого;

6) наміри засудженого на подальше відбування покарання, можливість самостійно дотримуватись вимог режиму в умовах ізоляції та обмеженого нагляду;

7) наявність даних, які свідчать про можливість або наміри вчинення втечі;

8) ступінь алкогольної, наркотичної чи токсикологічної залежності;

9) стан здоров'я та працездатність засудженого;

10) соціальне оточення засудженого, сімейний стан та родинні зв'язки;

11) віддаленість місця виїзду та вірогідність впливу цього фактору на його поведінку [224].

Результати оцінки ступеня виправлення кожного засудженого виправної колонії відображено в розділі V Щоденника індивідуальної роботи із засудженими [217], в якому визначено п'ять основних критеріїв (показників), за якими здійснюється оцінка ступеня виправлення засуджених: дотримання вимог режиму відбування покарання; поведінка стосовно до персоналу; поведінка стосовно до інших засуджених; ставлення до праці; дотримання правил санітарії та гігієни. За кожним критерієм засудженому виставляється одна із трьох оцінок: – «добре» – «4»; «задовільно» – «3»; «незадовільно» – «2». На основі отриманих оцінок за кожним із наведених

критеріїв спочатку визначається загальна сума набраних балів, а потім середній бал. Кожний бал обґрунтовується відповідним записом у графі «Коментар». На основі отриманого середнього балу засудженому записуються загальні зауваження (висновок атестації в щоденнику неповнолітнього), ставиться дата, прізвище, ініціали та підпис начальника відділення соціально-психологічної служби. Для того, щоб визначитися з оцінкою за тим або іншим показником, кожний із критеріїв розбивається на декілька складових, і на основі їх виставляється оцінка.

Зокрема, «дотримання вимог режиму відбування покарання» включає такі складові: дотримання правил поведінки та розпорядку дня; дотримання правил пересування; дотримання встановленої форми одягу; участь та активність у виховних заходах; участь у роботі самодіяльних організацій та гуртках за інтересами тощо. «Поведінка стосовно до персоналу» включає такі складові: виконання вказівок та вимог представників адміністрації; виконання доручень представників адміністрації: культура поведінки в процесі спілкування з представниками адміністрації тощо.

«Поведінка стосовно до інших засуджених» оцінюється за такими складовими: чи належить до малої неформальної групи (якщо так, то до якої, яка йому відводиться роль в цій групі?); чи має друзів серед засуджених (яка їх спрямованість?) чи користується авторитетом та повагою серед засуджених; чи бере участь у роботі ради колективу відділення тощо. «Ставлення засудженого до праці» має такі складові: виконання норм виробітку; якість продукції, яку виготовляє; поводження з обладнанням, інструментом, сировиною; дотримання виробничої дисципліни й техніки безпеки; дотримання культури робочого місця; участь у трудовому змаганні; участь у раціоналізаторській та винахідницькій роботі; підвищення кваліфікації, отримання суміжних професій; допомога відстаючим тощо.

«Дотримання правил санітарії та гігієни» оцінюється за такими складовими: дотримання правил особистої гігієни (зовнішній вигляд);

дотримання правил санітарії спального місця; дотримання правил зберігання продуктів харчування, предметів першої необхідності, книг; виконання санітарно-гігієнічних функцій чергового днювального у відділенні тощо. «Ставлення засудженого до навчання» має такі складові: якість навчання; відвідування школи; виконання домашніх завдань; дотримання шкільної дисципліни; збереження підручників, зошитів; допомога відстаючим тощо.

Але для надання дозволу на виїзд засудженого за межі УВП, на наш погляд, недоцільно ставити умовою встановлення факту, що засуджений став на шлях виправлення або довів його. Засудженому може бути надано таке право, якщо він позитивно ставиться до роботи, виконує вимоги режиму і правила внутрішнього розпорядку, позитивно ставиться до виховних заходів, виконує свої обов'язки, проте, у нього можуть бути зриви в поведінці внаслідок закоренілих негативних переконань, звичок і деяких якостей особистості, а тому потребує певного, хоча і не постійного, контролю з боку представників адміністрації.

Під виправленням засудженого у ст. 6 КВК України розуміється процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Термін «процес» (від лат. *processus* – просування) означає рух уперед, послідовну зміну станів, стадій розвитку; сукупність послідовних дій з метою досягнення якогось результату. Посилання на те, що даний процес відбувається в особистості, вказує не те, що виправлення являє собою, насамперед, психологічну категорію, тобто такий процес, який не завжди можна спостерігати під час однієї зустрічі чи розмови, тому висновок психолога з цих питань повинен мати одне з ключових значень. Водночас психологи знайомі з багатьма концепціями становлення особистості, і звикли до того, що позитивні зміни в особистості полягають лише в деякому покращанні, коли недоліки лишаються. Майже ніхто не прагне психологічними засобами переробити

людину в ідеал, у досконалість [80; 14, с. 24]. Головне у визначенні поведінки сумлінною є фіксування процесу позитивних змін [87, с. 21; 194, с. 67].

Кримінально-виконавче законодавство, визначаючи виправлення як процес, а не як результат, таким чином орієнтує персонал ДКВС України на необхідність роботи в напрямі виправлення, а не на безумовне його досягнення. Виправлення у значенні, що надається у КВК України, полягає в тому, щоб шляхом примусового впливу на засудженого внести корективи в його соціально-психологічні властивості, нейтралізувати негативні настанови, змусити дотримуватись положень закону про кримінальну відповідальність, а ще краще, нехай навіть під страхом покарання, прищепити повагу до закону [192, с. 365].

Крім того, фахівці в галузі педагогіки й психології довели існування певних (тотожних практично для всіх засуджених) етапів зміни поведінки, які не тільки не виключають, а, навпаки, підтверджують негативну спрямованість більшості засуджених при пристосуванні до життя в умовах позбавлення волі (що відбувається на початку строку покарання). Крім того, психологи та соціальні педагоги визнають, що, оскільки метою їх діяльності є досягнення змін у соціальній ситуації клієнта, то вони (зміни) виступають не лише як ціль, бажаний результат, але і як критерій успішності втручання. Тобто наявність чи відсутність змін є індикатором дієвості фахівців із соціальної роботи і рівня наснаження та вмотивованості клієнтів [80].

Тому для вирішення питання щодо доцільності надання дозволу на виїзд засудженого за межі колонії достатнім є, на нашу думку, встановлення наявності прогресивних змін у його поведінці. Для оцінки ризику злочину в період перебування за межами колонії можна використовувати загальну Анкету оцінки ризиків та потреб засуджених, розроблену українськими фахівцями на підставі проведених досліджень. Анкета враховує всі позитивні напрацювання, у тому числі й національну специфіку. Вона складається з двох основних блоків: 1) статичні фактори (безпосередні ризики) – попередні

судимості; вік першого засудження; повторність, сукупність, рецидив злочинів; форма вини за нинішньою судимістю; категорія злочину за нинішньою судимістю; наявність обставин, які обтяжують відповідальність за нинішньою судимістю; час, який минув із моменту попереднього засудження/звільнення від покарання чи кримінальної відповідальності; час (у сукупності), який особа провела в місцях позбавлення волі; 2) динамічні фактори (потреби) – наявність залежностей; житло; облаштування побуту; освіта; професія (спеціальність); інтереси, нахили; фізичне здоров'я; ставлення до правопорушення; мотивація до змін. Наведений інструмент показав свою ефективність та дозволяє доволі об'єктивно спрогнозувати поведінку засудженого [227, с. 188].

Також до умов надання дозволу на виїзд за межі колонії слід віднести й відбутий засудженим термін покарання. Суперечність покарання у виді позбавлення волі виявляється ще й у тому, що, з одного боку, бажана швидка адаптація засуджених до умов місця позбавлення волі для проведення з ними ефективної соціально-виховної роботи, а, з іншого – повна адаптація, звикання до цих умов шкідливі, тому що засуджений починає вважати, що нічого надприродного в такому середовищі немає, а це ускладнює процес виправлення. Людина, яка опиняється в місцях позбавлення волі, виявляється відірваною від соціального середовища, сім'ї, трудового колективу. Унаслідок цього поведінка більшості осіб, засуджених до позбавлення волі, з часом погіршується [40, с. 155].

Під час же тривалого перебування в місцях позбавлення волі суттєво знижуються можливості адаптації людини до звичайного життя, розриваються сімейні та інші корисні соціальні зв'язки. Засуджені втрачають надію на майбутнє, починають звикати до місць позбавлення волі, у них виникає почуття безнадійності. Зрештою, трагічні соціальні, моральні, психологічні, економічні, демографічні та медичні наслідки переконливо доводять, що позбавлення волі не є найкращим засобом боротьби зі

злочинністю. Застосування позбавлення волі, за словами О. Беци, є так званим бумерангом, який, будучи спрямованим на злочинця, негативно позначається на самому суспільстві [12, с. 36].

Отже, чим тривалішим є строк перебування засудженого в місцях позбавлення волі, тим більше проблем у нього може виникати. Проте тривале перебування в колонії дає можливість максимально повно застосувати до такої особи соціально-виховні заходи впливу. Як справедливо зазначає у цьому контексті Т. Н. Волкова, ресоціалізація осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, є системою послідовних етапів, культурно-виховних заходів, що позитивно відображають дію і результати суб'єктивно-особистісного виховання засудженого, а також ефективність реабілітаційно-виховної роботи адміністрації установи кримінально-виконавчої системи. Саме тому соціально-виховна робота й повинна розпочинатися з першого дня перебування в установі [20, с. 28].

Чинне кримінальне та кримінально-виконавче законодавство передбачає можливість застосування до засуджених низки заохочувальних норм відповідно до відбутої частини строку покарання (переведення до колонії іншого виду, заміна не відбутої частини покарання більш м'яким тощо). При цьому засуджений має довести певний ступінь виправлення та перебувати в місцях позбавлення волі не менше 1/3 строку покарання. Оскільки за нашими пропозиціями для отримання дозволу на виїзд за межі установи виправлення (або його певний ступінь) доводити непотрібно, то пропонується обмежити й мінімальним строком обов'язковий період перебування засудженого в місцях позбавлення волі – 1/4 строку покарання. Враховуючи, що за КК України покарання у виді позбавлення волі може призначатися на строк не менше одного року, перебування в установі протягом трьох місяців видається достатнім періодом для вивчення особистості засудженого та констатації наявності або відсутності позитивних змін у його поведінці.

Оновлена редакція п. 1 та 2 ст. 111 КВК України, що відображає наші пропозиції, повинна мати такий вид:

«Стаття 111. Виїзди за межі виправних і виховних колоній

1. Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та відбули не менше однієї чверті строку покарання мають право на виїзд за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими обставинами:

реалізація сімейних та цивільних прав, отримання документів та довідок, якщо це не може бути здійснене в період перебування особи в УВП або вимагає особистої присутності громадянина;

одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі;

вирішення питань побутового забезпечення та працевлаштування.

2. Дозвіл на виїзд засудженого надається за наявності позитивних змін у поведінці засудженого в період відбування покарання. Виїзд за межі колонії надається за умови відбування засудженим не менше 1/4 строку покарання».

Висновки до розділу 2

1. Сформульовано визначення поняття «виїзд засуджених за межі колонії», під яким слід розуміти тимчасове (обмеження певним строком) залишення меж даної УВП на підставі й у порядку, визначеними в законі, з метою підтримання сімейних зв'язків, отримання медичної допомоги, а також вирішення інших питань, пов'язаних з виправленням та ресоціалізацією засудженого. Названо такі ознаки короткострокових виїздів засуджених за межі колоній: а) нормативність (саме норми кримінально-виконавчого права в разі втілення в них чіткого та прозорого порядку, підстав і умов надання для зазначеної категорії осіб дозволу на такий виїзд можуть належно регулювати, відповідно до поставлених завдань, суспільні

відносини, що виникають у зв'язку з цим між засудженим та адміністрацією колонії); б) тимчасовість (виїзд засудженого здійснюється на певний (чітко визначений у дозволі) проміжок часу, який, хоча і може продовжуватись за наявності встановлених у законі обставин, натомість не може тривати постійно); в) строковість (обмеження виїзду особи певними встановленими строками).

2. Визначено такі системні підстави надання особам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, зазначеного дозволу: а) нормативна; б) фактична; в) процесуальна.

Нормативна підстава – це наявність у законі норми права, що передбачає можливість виїзду засудженого за межі колонії (такою, зокрема, є ст. 111 КВК України); фактична підстава – це наявність документа, що передбачає наявність особливих обставин, визначених у законі (наявність дітей (дитини); факт участі засудженого в трудовій діяльності; факт, що підтверджує необхідність отримання ним медичної допомоги), з якими пов'язується виникнення в особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, права на виїзд за межі колонії); процесуальна підстава – це наявність акта, який приймають чітко уповноважені особи з числа персоналу колонії, що містить дозвіл на виїзд засудженого за межі колонії, а також визначає обставини його здійснення (дату, час, строк, місце тощо).

Виведено та обґрунтовано такі гарантії реалізації на практиці визначених у законі приводів для надання засудженим права на виїзд за межі колонії: 1) закріплення на нормативно-правовому рівні виключного переліку обставин з цього приводу (смерть або тяжка хвороба близького родича; стихійне лихо; одержання медичної допомоги та ін.); 2) визначення на цьому ж рівні чітких та прозорих вимог до документів або до інших джерел (способів) підтвердження наявності таких обставин; 3) встановлення в нормативно-правових джерелах вимог до форми та змісту акта адміністрації колонії щодо надання дозволу на виїзд чи відмови в ньому.

Сформульовано принципи надання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній: а) раціональності; б) справедливості;

в) законності процедури практичної реалізації цього інституту кримінально-виконавчого права. Під раціональністю розуміється доцільність та логічність надання такого дозволу; справедливістю – неупередження (людське) ставлення до засудженого з дотриманням морально-етичних і правових норм; законністю – дотримання визначених у законі підстав та приводів для надання дозволу на короткостроковий виїзд за межі колонії.

3. Визначено поняття «умови надання цього дозволу», під якими слід розуміти такі факти (обставини), що забезпечують його реалізацію. Здійснено типологію визначених у законі умов надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній, а саме: а) перша з них має формальний характер і полягає в окресленні кола виправних колоній та їх структурних дільниць, у яких має перебувати засуджений на момент виникнення юридичного факту для виїзду за межі колонії, тобто ця умова пов'язана із суспільною небезпекою особи; б) друга група умов стосується жінок – вони мають відбувати покарання в колоніях, у яких є будинки для дитини та мати дітей, які в них утримуються (стосується питань захисту прав людей та материнства); в) третя умова стосується стану прогресних змін у поведінці засудженого, який формально підпадає під дію інституту короткострокових виїздів за межі колонії, а отже, пов'язана із ступенем виправлення засудженого.

Доведено необхідність розширення виду колоній та структурних дільниць, перебування в яких дає формальне право на короткостроковий виїзд за межі колонії, а також прив'язки змін у поведінці засудженого не до ступенів його виправлення (стає на шлях виправлення; став на шлях виправлення; твердо став на шлях виправлення, довів своє виправлення), а до позитивної динаміки зазначених змін і створення таким чином перспективних ліній у виправленні й ресоціалізації засуджених, що досить позитивно зарекомендувало себе в зарубіжній кримінально-виконавчій практиці та відображено в нормативно-правових актах з цих питань (Фінляндії, Франції, ФРН, Швейцарії та ін.).

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ВИЇЗДІВ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи удосконалення процедури підготовки матеріалів та розгляду питань надання засудженим дозволу на короткостроковий виїзд за межі колоній

Одною з найважливіших стадій реалізації засудженими права на короткочасний виїзд за межі колоній є розгляд і вирішення відповідних заяв, а також документів, оскільки саме в цей час формально встановлюється наявність підстав для такого виїзду, їх достовірність, відсутність обставин, що унеможливають виїзд, визначаються його порядок та строк.

Чинне законодавство не встановлює порядку розгляду цих питань, посилаючись, що він визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Водночас Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань передбачає, що рішення про надання засудженому дозволу на короткочасний виїзд приймає начальник установи (особа, яка виконує його обов'язки) не пізніше доби з часу одержання документів (висновку або довідки закладу охорони здоров'я про тяжку хворобу близького родича, яка загрожує життю хворого, довідки місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про стихійне лихо, довідки або відповідно оформленої телеграми про смерть близького родича). Підставою надання засудженому до обмеження волі дозволу на короткочасний виїзд для складання іспитів у навчальному закладі є довідка-виклик навчального закладу, в якому навчається засуджений або до якого він вступає.

Про необхідність короткочасного виїзду засуджений подає на ім'я начальника установи письмову заяву, до якої додається документ, що підтверджує наявність особистих обставин (за винятком вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення). Такі документи зберігаються в особовій справі засудженого. У разі неналежного оформлення довідки, висновку або телеграми адміністрація установи зобов'язана терміново повідомити листом відправника такого документа про необхідність відповідного оформлення та повторного направлення цього документа, зазначивши причини повернення. При позитивному вирішенні адміністрацією установи питання про надання засудженому короткочасного виїзду видається відповідний наказ, а в разі відмови у висновку зазначаються причини.

Отже, процедура розгляду матеріалів, на перший погляд, видається доволі прозорою та простою. Але насправді вона невиправдано ускладнена на практиці через намагання постійного удосконалення та посилення контролю, унаслідок чого її зведено до виключно формального рівня.

Під час нашого дослідження при опитуванні засуджених багато з них скаржились на те, що їм ніколи не повідомляли про можливість виїзду, ті ж, хто ініціював це питання, посилалися, що в них навіть відмовлялись брати документи без будь-яких пояснень. Окремі працівники вказали на формальність при вирішенні питання щодо доцільності надання дозволу на виїзд засудженого: на їх думку, достатньо навіть одного випадку грубого поведіння стосовно до представників адміністрації, і питання буде вирішене негативно. Усе це підтверджує думку про суб'єктивізм процедури розгляду питань виїздів засуджених, на який не впливає позитивно й нормативно встановлений порядок.

Насамперед, необхідно звернути увагу на документи, якими повинна підтверджуватися наявність особистих обставин: висновку або довідки закладу охорони здоров'я про тяжку хворобу близького родича, яка загрожує

життю хворого, довідки місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про стихійне лихо, довідки або відповідно оформленої телеграми про смерть близького родича. Їх перелік є не тільки нечітким та неконкретним, а й у низці випадків взагалі не дозволяє засудженому їх отримати.

Так, поняття «тяжка хвороба, яка загрожує життю хворого» не знайшло свого чіткого відображення як у чинних законодавчих і нормативних актах, так і в науці, на що вже неодноразово зверталась увага фахівців [150, с. 151; 131, с. 100]. Не визначено це поняття й у спеціальній медичній літературі та нормативних актах Міністерства охорони здоров'я [113; 120; 202]. У юридичній літературі зазначається, що це поняття є оціночним та залежить від інших обставин справи.

Наприклад, у кримінально-виконавчому праві існує перелік захворювань (а не хвороб), які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, для констатації яких недостатньо наявності певного діагнозу, головною умовою є те, що захворювання повинні перешкоджати засудженому відбувати покарання, тобто стан захворювання таким чином змінює свідомість і поведінку засудженого, що він або перестає сприймати покарання як таке, або фактично втрачає свої антисуспільні риси [26, с. 42]. У кримінальному процесі встановлюють хвороби, які перешкоджають участі особи у кримінальному провадженні [211, с. 11; 67, с. 6–7]. У сімейному праві пропонується ч. 5 ст. 30 Сімейного кодексу України доповнити положенням про те, що перелік тяжких хвороб, а також хвороб, небезпечних для іншого з подружжя, їхніх нащадків визначається Міністерством охорони здоров'я України [13, с. 7–8].

Отже, представник адміністрації колонії повинен на свій розсуд визначати, чи належить хвороба до тяжких, які загрожують життю родича засудженого, якщо про це прямо не зазначено в поданому документі. Що ж

до наявності подібних даних у медичній документації, то тут виникає колізія й між наданням довідки або висновку та збереженням таємниці діагнозу особи.

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, повнолітня фізична особа має право на достовірну інформацію про стан свого власного здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються здоров'я. Цим правом наділені також батьки (усиновлювачі), опікун та піклувальник щодо інформації про стан здоров'я дитини або підопічного. Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я, лікар зобов'язаний пояснити пацієнтові в доступній формі стан його здоров'я, мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, у тому числі наявності ризику для життя та здоров'я. Пацієнт має право знайомитися з історією хвороби та іншими документами, що можуть слугувати для подальшого лікування. Водночас, хоча в законодавстві чітко передбачено право особи на повну та достовірну інформацію про стан свого здоров'я, здійснення цього права ускладнюється обмеженнями, пов'язаними з відповідними правами медичних працівників. Натомість у третіх осіб, навіть рідних, такого права немає.

Крім того, у частині 3 ст. 285 Цивільного кодексу України закріплено: якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників, зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами. Таким чином, медичний працівник має право не зазначати про загрозу хвороби для життя особи у висновку.

Законодавство гарантує й нерозголошення медичної інформації. У ст. 286 Цивільного кодексу України зазначено, що фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною

допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні; забороняється вимагати та подавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування фізичної особи. До відомостей, одержаних при медичному обстеженні особи, можуть належати, наприклад, інформацію про інтимні стосунки, про сімейне життя, а також охоронювані законом інші особисті таємниці особи (наприклад, про заповіт, про банківські рахунки). Лікарською таємницею є, зокрема, відомості про:

- а) факти звернення за психіатричною допомогою та лікування у психіатричному закладі чи перебування в психоневрологічних закладах для соціального захисту або спеціального навчання, а також інші відомості про стан психічного здоров'я особи, її приватне життя;
- б) зараження особи інфекційною хворобою, що передається статевим шляхом, проведені медичні огляди та обстеження з цього приводу, дані інтимного характеру, отримані у зв'язку з виконанням професійних обов'язків посадовими особами та медичними працівниками закладів охорони здоров'я;
- в) результати медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу.

КК України встановлює кримінальну відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці, особою якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків і якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки для хворого. Способи розголошення таких відомостей можуть бути різними. Це може бути повідомлення в розмовах, наукових статтях, виступах, лекціях, засобах масової інформації, надання сторонній особі документів, що містять такі відомості, або недбале зберігання чи втрата таких документів та ін. Тобто по суті, направляючи медичну довідку про тяжку хворобу родича засудженого адміністрації установи в разі, якщо сама особа через ту ж хворобу не може дати згоду на це, дії лікаря можна кваліфікувати як кримінальне правопорушення. А в разі утримання лікаря від таких дій – у засудженого не буде документальної

підстави для звернення до адміністрації колонії за отриманням дозволу на виїзд за межі установи.

Водночас з позиції створення зрозумілих та ефективних правових конструкцій, які регламентують порядок надання дозволу на виїзд засудженого за межі колонії, слід відзначити й таке. Нині в Україні відсутні будь-які нормативні приписи щодо поняття та порядку видачі медичних висновків, а термін «медичний висновок» майже не використовується в медичному діловодстві. До того ж термін «висновок» безпосередньо виступає як складова частина найменування форм (документів) первинної облікової документації та їх обов'язкових складових елементів (реквізитів), які застосовуються у всіх закладах охорони здоров'я України: лікарський консультативний висновок та консультативний висновок спеціаліста. При цьому слід обов'язково підкреслити, що терміни «лікарський консультативний висновок» [57] та «висновок» в Україні використовуються й для позначення такого різновиду медичного документа, як «медична довідка». Іншими словами, висновок або довідка закладу охорони здоров'я – це, по-суті, різні назви одного документа, який офіційно називається «лікарський консультативний висновок».

Відповідно до Інструкції щодо порядку заповнення форми первинної облікової документації № 027/о «Виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого», затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 лютого 2012 р. № 110, саме форма № 027/о призначена для взаємообміну інформацією амбулаторно-поліклінічних і стаціонарних закладів охорони здоров'я щодо діагнозу, перебігу захворювання, стану хворого при направленні (виписці), проведенні досліджень, консультацій в інших закладах охорони здоров'я, лікування, диспансерного спостереження та інших рекомендацій хворому [55]. І саме виписка надається особі на підтвердження стану здоров'я, тому теоретично вона і має бути документом, що підтверджує стан родича. Але відповідно до

Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП виписка не належить до таких документів, тому адміністрація колонії має право визнати її неналежним підтвердженням.

Тобто чинні нормативні акти з питань виїздів засуджених містять у собі терміни, які не властиві для інших галузей спеціального законодавства з одночасним нехтуванням передбачених найменувань, що закладає підвалини для відмови медичних працівників у наданні певних типів медичної документації та унеможлиблює реалізацію засудженими права на виїзд. Крім того, жоден нормативний акт не встановлює для лікаря обов'язку: а) інформувати родичів хворого, який перебуває в місцях позбавлення волі, про стан його здоров'я чи загрозу життю (а якщо хворий є непритомним, то він не може навіть висловити прохання про це); б) зазначати в медичній документації, що хвороба загрожує життю; в) направляти таку інформацію адміністрації колонії без запиту. Якщо ж засуджений самостійно ініціює звернення для отримання такої інформації, то за відсутності сторонньої допомоги на волі своєчасно надійти вона навряд чи зможе.

Так само проблемним є отримання засудженим і довідки про смерть родича, передусім у разі відсутності інших рідних. Так, Інструкцією щодо заповнення та видачі фельдшерської довідки про смерть (форма № 106-1/о), затвердженій наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 червня 2006 р. № 545 [56], встановлено, що така довідка видається лише тим родичам померлого чи іншим особам, які зобов'язалися поховати померлого. Така довідка видається виключно в одному примірнику і є підставою для поховання померлого, тож самостійно отримати цю довідку та подати її адміністрації УВП засуджені фактично не мають можливості. Ускладненість процедури отримання медичних висновків та закріплення в законі лікарської таємниці взагалі унеможлиблює підтвердження необхідності негайного виїзду засудженого до свого рідного. На це послалися й засуджені під час нашого дослідження. Так, 87 % з них зазначили, що не знають, як само слід

оформляти документи, за якими б надавався дозвіл на виїзд за межі колонії. Персонал у переважній більшості (64%) не зміг чітко вказати на відмінність між оформленням та виглядом висновку й довідки закладу охорони здоров'я, назвати посадових осіб, які мають її підписувати, якими печатками її слід засвідчувати тощо.

Вирішити проблему можливо шляхом закріплення в окремому нормативному акті переліку хвороб (за аналогією з Переліком захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572). Однак, враховуючи, що виїзд засудженого за межі колонії ми розглядаємо з позиції засобу, покликаного сприяти реалізації сімейних прав, вважаємо недоцільним обмеження переліку документальних підтверджень необхідності присутності особи в певному місці: навіть у разі нетяжкої хвороби засуджений може бути єдиним родичем, здатним надати необхідну допомогу хворому, підтримати його. Тобто за наявності в засудженого родича, який захворів, та обґрунтування доцільності й необхідності перебування в цей період поряд з ним засудженого має надаватися дозвіл на виїзд за межі установи.

Про доцільність цього підходу свідчить і така обставина. Для короткочасного виїзду засудженого не має значення ні причина смерті родича, ні те, чи відбувся вже похорон або ні. Надаючи засудженому можливість виїхати за межі місця позбавлення волі, закон має на увазі не лише участь у похороні близького родича, а й вирішення ним інших питань: влаштування дітей померлого, догляд за іншими родичами, розв'язання різних побутових проблем. Усе це охоплюється категорією «реалізація сімейних та цивільних прав, отримання документів та довідок», що пропонуємо як одну з обставин, які зумовлюють потребу виїзду засудженого за межі установи.

Коло близьких родичів, смерть або хвороба яких є підставою для виїзду засудженого за межі колонії, достатньо повно визначено в КВК України. Зокрема, у ч. 5 ст. 151 цього Кодексу передбачено, що засуджені мають право одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на три місяці тривале побачення з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки). При цьому законодавець у низці випадків пов'язує родинний зв'язок із спільним проживанням, передбачаючи, що тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти. Однак при визначенні можливості виїзду засудженого за межі УВП остання обставина до уваги не береться, що, на нашу думку, також є певною прогалиною.

У національному праві та законодавстві поряд з категорією «близькі родичі» вживається термін «члени сім'ї», тобто особи, які мають певні права та обов'язки, що ґрунтуються на їх сімейному стані. У різних галузях права та законодавств застосовуються свої визначення члени сім'ї, залежно від особливостей відносин, в яких такі особи беруть участь, і комплексу прав та обов'язків, яких вони набувають.

Згідно зі ст. 3 Сімейного кодексу України, членами сім'ї є особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Підставою створення сім'ї є шлюб, кровне споріднення, усиновлення, а також інші підстави, не заборонені законом і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства. Члени сім'ї за сімейним законодавством набувають сімейних особистих і майнових прав та обов'язків (право на спільне майно, право на утримання тощо). Члени сім'ї набувають певних цивільних прав та обов'язків, які передбачені цивільним законодавством (право на спадкування за законом, права та обов'язки, що виникають у процесі представництва неповнолітніх, при встановленні опіки та піклування тощо).

Житлове законодавство визнає членами сім'ї чоловіка/дружину наймача жилого приміщення, їхніх дітей та батьків (ст. 64 Житлового кодексу України). Членами сім'ї наймача можуть бути визнані також інші особи, які постійно спільно з ним проживають та ведуть спільне господарство [220].

Конституційний Суд України також доволі широко тлумачить поняття «члени сім'ї», посилаючись, що ними можуть бути визнані й інші особи за умов постійного проживання разом із суб'єктом права на пільги і ведення з ним спільного господарства, тобто не лише його (її) близькі родичі (рідні брати, сестри, онуки, дід, баба), а й інші родичі або особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках (неповнорідні брати, сестри; зять, невістка; вітчим, мачуха; опікуни, піклувальники, пасинки, падчерки та ін.) [157].

На нашу думку, такий широкий підхід і слід застосовувати при визначенні доцільності виїзду засудженого за межі колонії з метою реалізації сімейних прав. Іншими словами, при визначенні наявності підстав виїзду з наведених обставин доцільно враховувати проблеми, що виникають у засуджених не лише у стосунках з їх близькими родичами, а й узагалі з усіма членами сім'ї (до речі, при визнанні обставиною для виїзду стихійного лиха, що спричинило значну матеріальну шкоду, законодавець оперує саме категорією «сім'я», а не «близький родич»).

Проблемним є і підтвердження інших обставин, з якими пов'язується можливість виїзду за межі колонії. Так, Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань вимагає, щоб телеграма про смерть близького родича була оформлена відповідно. На наше питання жоден (!) з опитаних працівників установ не зміг пояснити, що саме мається на увазі під відповідним її оформленням. В особистих бесідах лише окремі співробітники послалися на те, що телеграма має відповідати вимогам, встановленим поштовими службами, при

цьому не вказавши їх чітко. Натомість усі ці вимоги закріплено в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» від 11 квітня 2012 р. № 295 [137], згідно з якою при недотриманні вимог до оформлення й змісту телеграм вони взагалі не відправляються. Тож можемо стверджувати, що слово «відповідно», використане в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань, зайве, оскільки не має жодного смислового навантаження, а способи його тлумачення призводять до породження непорозумінь та помилок.

Як уже зазначалось, КВК України передбачає можливість виїзду засудженого й у разі стихійного лиха, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї. Відповідно до Кодексу цивільного захисту України, стихійне лихо – це природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків (ст. 2). За Інструкцією про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань факт стихійного лиха повинен підтверджуватись довідкою місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Проте подібна вимога обмежує можливості засудженого, а інколи взагалі унеможлиблює виїзд його за межі установи за цією обставиною.

По-перше, нині жоден нормативний або законодавчий акт не встановлює обов'язку та процедури видачі таких довідок місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування. Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», видача витягів та виписок з реєстрів, свідоцтв, довідок, копій, дублікатів документів, якими надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт, належить до адміністративної послуги. Водночас перелік адміністративних послуг, які надаються через центр надання адміністративних послуг, визначає орган, що

прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що жоден з них не містить такої позиції, як «довідка про стихійне лихо» [125–127]. Тривалим є і час, протягом якого надається така довідка: у разі, якщо законом не визначено граничний строк надання адміністративної послуги, цей строк не може перевищувати 30 календарних днів з дня подання суб'єктом звернення заяви та документів, необхідних для отримання послуги (ст. 10 Закону України «Про адміністративні послуги»). Тобто виїзд засудженого буде здійснений із значним запізненням, що може створити перешкоди для належної та ефективної реалізації сімейних, цивільних та інших прав, захисту власних інтересів.

Саме тому в інших сферах життя громадян, які вимагають встановлення факту стихійного лиха, на підтвердження можуть надаватися дещо інші документи: довідка з метеорологічної чи сейсмологічної служби про стихійне лихо в місці настання страхового випадку або довідка відповідної дорожньої служби, комунальної служби, служби благоустрою, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування [36; 128]. Така само слід підходити й до підтвердження факту стихійного лиха, що спричинило шкоду родичам засудженого: засуджений повинен подати будь-який офіційний документ про цю обставину, а перевірка вказаних відомостей має здійснюватись адміністрацією УВП.

По-друге, складнощі виникають і при встановленні значної матеріальної шкоди, яку стихійне лихо спричинило засудженому або його сім'ї, оскільки виїзд надається виключно в разі її наявності. Ні у КВК України, ні в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань не зазначається, яка саме шкода від стихійного лиха є значною. Утім це поняття відоме кримінальному праву України (яке вирізняє поняття «значна шкода» та «шкода у значному розмірі»), хоча воно й вирізняється залежно від виду злочину: так, у ст. 223¹

шкода вважається значною, якщо вона в двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у ст. 185, 186, 189, 190, 197 КК України значна шкода визнається з урахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинено збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; значною шкодою у ст. 361–363¹ вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у ст. 192 КК України майнова шкода визнається значною, якщо вона в п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у ст. 222¹ значною шкодою вважається шкода, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян тощо. Тобто чіткі межі значної шкоди у КК України відсутні та залежать від обставин кожної справи.

На нашу думку, розуміння та значення значної матеріальної шкоди у кримінально-виконавчому законодавстві має бути дещо іншим. Якщо допустити, що спричинена стихійним лихом засудженому або його сім'ї шкода в розмірі, що в п'ятсот разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, є підставою для короткострокового виїзду засудженого, то це спричинило б різні зловживання, створення штучних ситуацій з метою отримання засудженими, з одного боку, можливості короткострокових виїздів, а з іншого – зловживання персоналу місць позбавлення волі. Це суперечило б завданням та змісту інституту короткострокових виїздів. На нашу думку, значна шкода є оціночним поняттям, яке має свій власний розмір для кожної сім'ї або особи окремо. Це залежить від матеріального становища сім'ї засудженого, наявності в сім'ї інвалідів та неповнолітніх дітей, доходу сім'ї засудженого та інших обставин. Істотною матеріальною шкодою для сім'ї засудженого може бути руйнування будинку внаслідок стихійного лиха, загибель худоби або знищення посівів тощо.

З огляду на це, ми вважаємо недоцільним ставити можливість реалізації права засудженого на виїзд за межі УВП від якоїсь матеріальної

шкоди, розмір якої чітко не визначений, так само, як і процедура її визначення. Така шкода може виступати лише одним з аргументів при доведенні потреби перебування поза межами колонії для ефективної реалізації або захисту прав засудженого (цивільних, сімейних та ін.).

Таким чином, можна стверджувати, що наведені положення нормативних актів, які визначають базові елементи порядку надання дозволу на виїзд засудженого, позбавлені об'єктивності, надають майже безмежний розсуд адміністрації УВП та створюють підґрунтя для невиправданої відмови особі у виїзді, що спричиняє порушення її прав. Водночас українська правнича система, ґрунтуючись на принципово новій національній і державній основі, потребує адекватної сучасної термінологізації, з огляду на специфіку національної мови та міжнародних стандартів, послідовне вживання термінів і термінології загалом, високого рівня мовної чистоти [190, с. 30-31]. Як зазначено вище, ці підходи не дотримано при нормативному визначенні процедури прийняття рішення щодо виїзду засудженого за межі УВП.

Проведений аналіз свідчить, що єдиними обставинами, які можуть мати документальну форму підтвердження та отримання яких не поєднується з невиправданими ускладненнями для засуджених, є потреба в одержанні медичної допомоги, яку не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі, а також вирішення питань побутового та працевлаштування. У такому разі достатньо довідок медичної частини колонії або працівника, який вирішує питання трудового та побутового влаштування засуджених після звільнення, в яких необхідно зазначити причини, чому таку допомогу не може бути надано в місці позбавлення волі, а також причини, що зумовлюють виїзд засудженого для вирішення побутових питань та працевлаштування.

Стосовно інших обставин, то, виходячи з пропонованого принципу презумпції доцільності виїзду, для засудженого або його родичів достатнім

буде подати заяву із зазначенням мотивів (саме мотивів, а не підстав) такого виїзду. Зазначений підхід, до речі, успішно практикується у низці країн, зокрема, Грузії [233].

Поняття будь-якої діяльності людини завжди пов'язане з поняттям мотиву; діяльності без мотиву не існує; «немотивована» діяльність – це діяльність, що не позбавлена мотиву, а діяльність із суб'єктивно та об'єктивно прихованим мотивом. Без мотиву неможливо розкрити психічну природу діяльності, а отже, і вплинути на поведінку засудженого в подальшому чи спрогнозувати її. Оскільки кожна людська діяльність здійснюється вмотивовано, тобто з певним мотивом [43, с. 112], то і в прагненні отримати дозвіл на виїзд за межі колонії завжди присутній мотив. Під мотивом у загальній психології розуміють те, що спонукає діяльність людини, те, чому здійснюється така діяльність. Встановлення мотиву злочину досить часто викликає певні труднощі на практиці через те, що психічна діяльність людини, яка породжує цей мотив, не на поверхні [124, с. 43]. Мотиви – це надбання насамперед самого суб'єкта, вони можуть виявлятися як унікальні та глибинні його переживання і не завжди є зрозумілими для інших. Але саме образ задоволення потреби примушує людину виявляти активність (стимул як причина) та образ задоволення потреби спонукає людину зробити цю активність якомога більш результативною (стимул як мета). Саме існування в засудженого певних інтересів дає основу для існування самих норм, які мають заохочувальний характер [142, с. 98–99], зокрема й права на виїзд за межі колонії.

Вияв мотиву злочину має особливе значення для профілактики порушень у подальшому [2, с. 14], у тому числі й у період перебування за межами колонії, оскільки усвідомлення мотиву перетворює його на мету. Іншими словами, мотив одночасно стає і метою. Мотив дає відповідь на питання: «чому вчиняються дії», «чому засуджений прагне виїхати за межі колонії?», а мета – «заради чого він прагне виїхати?». Якщо мотив стимулює,

то мета – орієнтує, «наводить» суб'єкта на досягнення саме того результату, який становить її зміст [162, с. 79]. Мотив характеризує внутрішні ціннісні орієнтації засудженого, дозволяє визначити істинну значимість виїзду для особи і є показником можливості вчинення ним правопорушень. Іншими словами, вимагаючи від засудженого зазначення мотивів прагнення до виїзду за межі колонії, персонал установи матиме можливість оцінити реальність поставлених цілей, а також вірогідність допущення особою порушень у період перебування за межами колонії.

У всій сукупності опитаних засуджених найбільш часто трапляються мотиви для виїзду, пов'язані із сімейними проблемами (48 %), наступним за рангом мотивом є прагнення до пошуку житла і роботи після звільнення (34 %), бажають «відпочити від умов позбавлення волі» 12 %; респондентів і лише 6 % – прагнуть до отримання медичної допомоги. Усе це свідчить про можливість перевірки даних про потребу перебування особи за межами колонії для вирішення особистих чи інших проблем, а також встановлення реальної необхідності виїзду засудженого та можливих ризиків. Адміністрація спроможна оцінити стан стосунків у сім'ї, проблеми, що виникають у ній, ступінь підтримання зв'язків, а також реальні складнощі в забезпеченні житлом і роботою після звільнення. У підсумку прийняте рішення буде мати обґрунтований та виважений характер, а також враховувати усі обставини, що є важливими для засудженого.

Слід акцентувати увагу на процедурі безпосереднього розгляду питання про надання дозволу засудженому на виїзд. Так, за встановленим порядком рішення про це приймає одноособово начальник колонії після подання засудженим письмової заяви на ім'я начальника установи. За результатами розгляду питання про надання засудженому короткочасного виїзду персоналом відділ з контролю за виконанням судових рішень установи складає висновок про короткочасний виїзд засудженого, який підписує начальник установи (особа, яка виконує його обов'язки) або про відмову в

цьому. При позитивному вирішенні адміністрацією установи питання про надання засудженому короткочасного виїзду видається відповідний наказ.

Отже, головним суб'єктом прийняття рішення є одна особа – начальник установи. На перший погляд, це відповідає основним принципам діяльності ДКВС, визначеним у ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», до яких належать єдиноначальність та колегіальність при розробленні важливих рішень. Утім у процесі прийняття рішення начальник установи має врахувати особу і поведінку засудженого. Як видається, через наявність значного обсягу функціонального навантаження, значного переліку питань, що належать до компетенції саме начальника колонії [1, с. 102], об'єктивність оцінки даних про особу й поведінку засудженого буде мінімальна, оскільки начальник установи все одно ґрунтуватиметься на суб'єктивних думках відповідних працівників колонії (нереальною можна вважати ситуацію, коли начальник колонії обізнаний з характеристиками усіх засуджених, які тримаються в ній). Водночас засуджений позбавляється можливості захистити своє право на виїзд за межі колонії, оскільки рішення приймається за його відсутності, а процедури його зміни чи оскарження не передбачено.

Важливо звернути увагу, що сутність єдиноначальності полягає в тому, що керівник конкретного рівня управління користується правом одноособового вирішення питань, що належать до його компетенції. По суті, це надання керівникові органу широких повноважень, які необхідні йому для виконання покладених на нього функцій управління, реалізації персональної відповідальності. Натомість колегіальність передбачає вироблення колективного рішення на основі думок керівників різного рівня, а також виконавців конкретних рішень. Дотримання правильного співвідношення між єдиноначальністю та колегіальністю становить одне з важливих завдань управління, від вирішення якого багато в чому залежить його ефективність і дієвість [184, с. 119].

Відповідно до положень КВК України, більшість питань, пов'язаних навіть з мінімальним поліпшенням становища засудженого (застосування заохочень, переведення до дільниці або колонії іншого рівня безпеки тощо), вирішується саме комісійно, хоча засуджений при цьому не залишає межі УВП. І це є цілком правильним, оскільки, за визначенням фахівців, колегіальність як групове обговорення проблеми ефективніша, ніж індивідуальне рішення [70]. Тому, на наш погляд, потрібно запровадити комісійний розгляд і питань, пов'язаних з наданням засудженому права на виїзд за межі колонії.

Наприклад, з метою виваженого підходу при застосуванні до засуджених крайніх заходів дисциплінарного впливу у виді поміщення до ДІЗО (ОК) наказом начальника установи створюється дисциплінарна комісія. До складу комісії входять начальник установи, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються із засудженими. Очолює комісію начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки. З членів комісії обирається секретар, який веде протоколи засідань комісії та контролює виконання її рішень. На засідання комісії можуть запрошувати інших осіб, чия присутність є доцільною, для встановлення обставин порушення вимог режиму відбування покарання та визначення міри відповідальності. Матеріали про порушення на засіданні дисциплінарної комісії доповідає начальник відділення соціально-психологічної служби у присутності засудженого, який вчинив порушення.

При розгляді питання про накладення дисциплінарного стягнення члени комісії перевіряють правильність оформлення матеріалів про покарання, заслуховують думку начальника відділення соціально-психологічної служби та пояснення засудженого за фактом скоєння останнім порушення і вносять свої пропозиції голові комісії. Комісія при з'ясуванні причин та обставин вчинення порушення може прийняти рішення про

недоцільність застосування дисциплінарного стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу або приміщення в ДІЗО та застосування інших заходів реагування. У разі прийняття рішення про доцільність приміщення в ДІЗО або переведення до приміщення камерного типу голова комісії приймає й оголошує засудженому під підпис рішення, про що робить відмітку на первинному документі, який засвідчує факт порушення, та на відповідній постанові про накладення дисциплінарного стягнення. Співробітник медичної служби на постанові про накладення дисциплінарного стягнення у виді приміщення до дисциплінарного приміщення робить відмітку про можливість утримання в ньому засудженого [62, с. 171–172].

Так само слід розглядати та вирішувати й питання щодо доцільності надання засудженому дозволу на виїзд за межі УВП. Комісійність розгляду питань дозволить практично реалізувати пропонований принцип доцільності виїзду засуджених, унаслідок чого необхідно змінити загальний підхід до цієї діяльності: не засуджений має доводити, що він повинен виїхати за межі установи, а адміністрація установи має надати докази, що засуджений становить небезпеку для суспільства і йому не слід надавати дозвіл на виїзд. Такий підхід, з одного боку, дасть змогу знизити рівень корупції, а з іншого – вимагатиме доведення адміністрацією установи реального здійснення усіх передбачених заходів, спрямованих на зменшення небезпеки, яку становить засуджений для суспільства.

Так само слід встановити й додаткові гарантії захисту засудженим права на виїзд за межі колонії. Як зазначено у КВК України, засуджений може оскаржити навіть накладене на нього стягнення. Посадова особа, яка наклала стягнення, за наявності для того підстав може його скасувати або замінити іншим, більш м'яким стягненням. Вища посадова особа може скасувати стягнення в разі, коли посадова особа, яка наклала стягнення, перевищила свої повноваження або стягнення було накладено нею за відсутності порушення з боку засудженого. При накладенні стягнення на

засудженого адміністрація колонії також надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Натомість жодної системи захисту при вирішенні питання короткочасного виїзду за межі колонії не створено, тоді як потребу засуджених у правовій допомозі при цьому зумовлено низкою обставин: а) відсутність спеціальних знань та навичок у галузі права; б) перебування в умовах ізоляції; в) перебування у всеохоплюючому та практично безмежному віданні адміністрації УВП [29, с. 45–49]. Залучення до розгляду питання щодо доцільності надання дозволу на виїзд засудженого за межі колонії адвоката чи фахівця в галузі права виступатиме підґрунтям дотримання прав особи. У випадку ж відмови в задоволенні вимоги засудженого про виїзд за межі колонії йому слід надавати засоби для його оскарження.

Водночас на адміністрацію колонії має покладатися обов'язок проведення правороз'яснювальної роботи серед засуджених щодо підстав та порядку надання засудженим дозволу на виїзд за межі установи. У місцях масового перебування засуджених (гуртожитки, клуб, місце для шиккування тощо), а також кімнатах очікування громадян і тривалих побачень потрібно розміщувати наочну інформацію з відображенням у ній змісту ст. 111 КВК України, процедурних моментів, зразків документів та правових наслідків неповернення до установи. Тобто засуджені мають бути обізнані з усіма формальними підставами застосування розглядуваної норми.

Недосконалою є й процедура безпосереднього виїзду засудженого. За Інструкцією про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань при виїзді з установи засудженому видається необхідна сума грошей з тих, що є на його особовому рахунку, за ці ж кошти має здійснюватись і проїзд до місця призначення, зокрема, придбання проїзних квитків особисто засудженим. Водночас паспорт засудженому не

видається: згідно з наказом начальника установи (особи, яка виконує його обов'язки), засудженому, якому було надано дозвіл на короткочасний виїзд, видається посвідчення встановленого зразка, яке завіряється гербовою печаткою установи. На час короткочасного виїзду засудженому видається цивільний одяг, який йому належить, а якщо цей одяг старий або має неохайний вигляд, то він, за бажанням засудженого, замінюється за його рахунок.

Наведений порядок зумовлює виникнення низки проблем. Так, серед опитаних у процесі дослідження засуджених 58 % респондентів послалися на відсутність на особових рахунках коштів на квитки (це підтверджується й офіційними даними, за якими майже 40 % осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, не отримують матеріальну допомогу на дорогу до місця проживання через брак коштів [130]), унаслідок чого вони навіть не намагаються отримати дозвіл на виїзд. Не забезпечені нормальним цивільним одягом 34 % утримуваних в УВП, а враховуючи, що близько 30 % засуджених утрачають сімейні зв'язки в період перебування в місцях позбавлення волі [139, с. 59], отримати допомогу у вирішенні цих проблем зі свободи вони не можуть. Тобто формально наявне право на виїзд скасовується неможливістю його практичної реалізації, з огляду на що, для усунення цієї прогалини пропонуємо утворити фонд допомоги засудженим, які не мають достатніх матеріальних коштів для здійснення виїзду за межі УВП. Безперечно, особи, які не працюють у місцях позбавлення волі за власним бажанням, повинні самостійно вирішувати зазначені проблеми, однак, коли відсутність коштів зумовлюється об'єктивними причинами, що не залежать від засудженого, підтримка адміністрації колонії повинна надаватися в розмірі, необхідному для здійснення виїзду.

Як зазначалося вище, форма залишення УВП та прямування до місця призначення може бути різною – пішки й транспортом. Утім законодавцем не враховано, що проїзд низкою видів транспорту (зокрема залізничного

сполучення) може здійснюватися виключно за умови наявності в особи певного переліку документів: паспорта громадянина України, паспорта громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичного паспорта України, службового паспорта України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи на повернення в Україну, тимчасового посвідчення громадянина України, посвідчення водія, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, проїзного документа для виїзду за кордон особи, яку визнано біженцем, та особи, яка потребує додаткового захисту, довідки про звернення за захистом в Україні, посвідки на постійне проживання, посвідки на тимчасове проживання, картки мігранта, посвідчення біженця, проїзного документа біженця, паспортного документа іноземця та особи без громадянства [138].

За відсутності вказаних документів засуджений фактично позбавляється можливості пересуватися цими видами транспорту. На наш погляд, це питання слід вирішувати безпосередньо у процесі розгляду заяви засудженого на виїзд та за потреби пересування транспортом, що вимагає наявності паспорта, проводити його видачу на період виїзду.

Таким чином, з метою удосконалення існуючої процедури застосування стягнень пропонуємо викласти п. 3–9 ст. 111 КВК України в такій редакції:

«Стаття 111. Виїзди за межі виправних і виховних колоній

(...)

3. Питання про надання засудженому дозволу на виїзд за межі колонії вирішується на засіданні спеціальної комісії установи на підставі поданої засудженим, його рідними, законними представниками чи захисником заяви із зазначенням мотивів виїзду, місця перебування та строку виїзду.

4. До складу комісії входять начальник установи, його заступники та начальники служб установи, які за своїми функціональними обов'язками

безпосередньо спілкуються із засудженими. Очолює комісію начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки. З членів комісії обирається секретар, який веде протоколи засідань комісії та контролює виконання її рішень.

5. На засідання комісії запрошуються інші особи, чия присутність є доцільною, для об'єктивного вирішення питання виїзду за межі колонії.

6. Засуджений має бути повідомлений про місце і час засідання комісії не пізніше, ніж за три години до його початку. Адміністрація УВП зобов'язана надати засудженому допомогу в отриманні документів та матеріалів, які стосуються суті заяви і до яких у засудженого немає доступу.

7. Засуджений має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором. Якщо в засудженого відсутній доступ до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація установи зобов'язана надати йому можливість звернутися за отриманням правової допомоги до органів, які надають таку допомогу.

8. Матеріали, що стосуються поданої заяви про виїзд за межі колонії, доповідаються на засіданні дисциплінарної комісії начальником відділення соціально-психологічної служби у присутності засудженого, а також запрошених осіб.

9. Рішення комісії може бути оскаржене засудженим або його представником до вищого органу управління або суду».

3.2. Основні заходи щодо підвищення рівня ефективності контролю за поведінкою засуджених під час короткострокового виїзду за межі колоній

Фактичне припинення виконання покарання у виді позбавлення волі на період перебування засуджених поза межами УВП жодним чином не свідчить про його повне вилучення з кримінально-виконавчих

правовідносин. Саме тому нормативними актами й передбачається встановлення певного контролю за його поведінкою та покладання низки обов'язків, які засуджений зобов'язаний дотримуватись. Порядок здійснення контролю за засудженими в період виїзду за межі колоній ми розглядаємо як сукупність правовідносин та правових засобів, що становлять основу процесу контрольної діяльності визначених і наділених такими повноваженнями суб'єктів. Вивчення практичних питань здійснення контролю є потребою як науковою, так і правозастосовною, оскільки сучасний стан контролю, на наш погляд, необхідно розглядати через порядок його здійснення. Такий підхід дасть можливість виявити невирішені питання правового регулювання окремих стадій чи змістовних елементів контролю, а також запропонувати зміни до нормативних актів, що регламентують здійснення контролю за засудженими, які перебувають поза межами УВП.

Чинне кримінально-виконавче законодавство не передбачає для засуджених певних специфічних правил поведінки чи обов'язків, усіх їх визначено в підзаконному акті – Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань. Зокрема, під час перебування за межами установи засуджені зобов'язані: дотримуватися правил громадського порядку; повертатися до установи в строк, встановлений адміністрацією установи; у разі виникнення об'єктивних обставин, що не дають змоги повернутися до установи в установлений строк, за можливості самі або через інших осіб повідомити про це адміністрацію установи, зазначивши місце свого перебування. Після прибуття до установи засуджений повинен надати адміністрації документи, що підтверджують причину його несвоєчасного повернення. Під час перебування в короткочасному виїзді засудженим забороняється залишати межі населеного пункту, до якого дозволено виїзд (за винятком випадків відвідування підрозділу КВІ для реєстрації прибуття або вибуття, а також виїзду до лікувального закладу для одержання медичної допомоги), вживати спиртні

напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

Не пізніше доби після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до територіального органу КВІ й повідомити про мету свого приїзду, строк перебування та місце свого проживання. Посадова особа територіального органу КВІ робить відмітку в посвідченні засудженого про час його прибуття та реєструє даний факт у журналі обліку засуджених, яким надано короткочасні виїзди за межі УВП. У день закінчення строку перебування в пункті призначення засуджений зобов'язаний прибути до того ж територіального органу КВІ для отримання відмітки про свій від'їзд.

Проте наскільки встановлений порядок може забезпечити реальний та ефективний контроль? Понад 72 % персоналу місць позбавлення волі та кримінально-виконавчих інспекцій вважають, що врегульований у законі та відомчих нормативних актах порядок проведення виїзду засудженого та здійснення контролю за його поведінкою визначені вичерпно та повно. Вірогідно, це є наслідком недостатнього рівня знань нормативної бази, а також прагнення до якомога обмеженого алгоритму дій і відповідальності самих працівників. Натомість для нас ці відповіді важливі в тому плані, що вони підтверджують тенденцію до необхідності розвитку даного правового інституту та його нормативного врегулювання.

Перше, на що слід звернути увагу – це визначення обов'язків та заборон, які накладаються на засуджених у період виїзду, на рівні підзаконного нормативного акта – Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань. Доцільність такого підходу викликає певні сумніви за таких обставин. Як уже зазначалось, позбавлення волі призводить до обмеження сукупності найбільш значимих для засудженого соціальних цінностей і благ – свободи пересування, спілкування, соціальних зв'язків, можливості розпоряджатися багатьма важливими суб'єктивними правами.

Водночас застосування правообмежень не повинно мати спонтанний характер, оскільки, як зазначено в ч. 3 ст. 63 Конституції України та дублюється у ст. 7 КВК України, засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Таким чином, Конституція та КВК України зазначають два джерела обмежень прав і свобод засудженого – це законодавство та вирок суду. Обов'язковість закріплення правообмежень у законі міститься в деяких міжнародних документах. Так, ст. 29 Загальної декларації прав людини наголошує, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом [134, с. 23].

Фактичне припинення реалізації правообмежень, властивих покаранню у виді позбавлення волі, на період виїзду засудженого жодним чином не означає його виключення з кола правовідносин у цій сфері. Тому правило про визначення кола обов'язків та заборон виключно на рівні закону має застосовуватись і при здійсненні контролю за поведінкою осіб у період виїзду за межі УВП, передусім з урахуванням того, що це питання вирішує не суд, а адміністрація колонії. Відомчим же нормативним актам зазвичай відводиться роль регулювання зовнішньої та внутрішньої організації діяльності КВІ з метою підвищення її ефективності [5, с. 187].

Крім того, порядок виконання покарання в правовому регулюванні має відповідну управлінську складову, а тому повинен відповідати законам науки управління [7, с. 305], у тому числі й щодо питань організації та здійснення контролю за засудженими під час перебування за межами УВП. На нашу думку, дослідження названого типу контролю, з огляду на його певну новизну та специфіку, необхідно розпочинати з онтології цього інституту та аналізу правових підстав його функціонування, оскільки лише такий підхід дасть змогу найбільш повно зрозуміти його зміст. За загальним значенням контроль – це один з методів керівництва, що полягає в систематичній

перевірці виконання законів, директив, вказівок тощо [218, с. 512]. Контроль – це процес, який забезпечує досягнення системою поставлених цілей та складається з трьох основних елементів: 1) встановлення стандартів діяльності системи, що підлягає перевірці; 2) вимірювання досягнутих результатів порівняно з очікуваними; 3) коректування керівних процесів, якщо досягнуті результати відрізняються від встановлених стандартів [168, с. 554]. Будь-яка контрольна діяльність являє собою певну систему, елементи якої взаємозалежні. Можливо, саме тому термін «контроль» має три значення: 1) перевірка, облік діяльності кого-небудь, нагляд за кимось; 2) установа, що здійснює нагляд за чим-небудь; 3) контролери [3].

Іноді в правовій літературі контроль визначається як спостереження за визначеними явищами або процесами на предмет забезпечення відповідності (невідповідності) їх, заздалегідь установленим, величинам, шляхом внесення необхідних коректив [123, с. 43]. Незважаючи на непринципові відмінності в підходах до визначення поняття «контроль», у юридичній літературі загальновизнаною є думка, що він являє собою окрему функцію відповідного органу, що включає в себе виявлення та аналіз фактичного становища, його зіставлення з наміченими цілями, а також вжиття заходів щодо усунення виявлених порушень.

При ширшому підході слово «контроль», окрім значення перевірки, нагляду з метою перевірки, у своєму змісті має значення протидії чомусь небажаному. У такому контексті термін «контроль» слід розглядати як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, для виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки. Це визначення найбільш відповідає юридичному змісту контролю як форми реалізації повноважень відповідних структур, що виявляється в конкретній контрольній діяльності. І саме таке його розуміння будемо використовувати для позначення контролю за поведінкою засудженого під час виїзду за межі колонії.

Розглядаючи питання контролю за поведінкою засудженого за межами УВП, не можливо оминати увагою й ті критерії, яким він має відповідати. Особливостями будь-якої контрольної діяльності є її реальність, систематичність та об'єктивність. Перша характеризує два моменти контрольної діяльності: а) реальність перевірок щодо дотримання засудженими визначених правил та заборон; б) реальність притягнення до відповідальності за виявлені порушення.

Суб'єкт здійснення контролю за поведінкою засуджених за межами УВП, адміністрації колоній та засуджений мають відчувати цей контроль, усвідомлювати, що порушення будуть виявлені, а винні покарані. Саме це і має доводитись до відома засудженого у процесі бесіди про правила поведінки під час його перебування поза межами установи, що проводить начальник колонії, та про яку в особи відбирається розписка з попередженням про відповідальність за неповернення до установи у встановлений строк. Об'єктивність контролю визначається на підставі точного вивчення фактів і документів, заслуховування пояснень, що перевіряють заінтересовані особи, проведення необхідних підрахунків, аналізів, вимірів, співставлень. Вона виражається в наданні контролерами за результатами контрольної діяльності достовірної, що максимально відповідає об'єктивній істині, інформації. Систематичність означає проведення контролю не один раз або час від часу, а за певною схемою й постійно.

Незначний (порівняно з термінами відбування покарання чи іспитового строку) період, протягом якого засуджений може перебувати за межами УВП створює у відповідних суб'єктів контролю враження, що зазначені ознаки ефективної контрольної діяльності не можуть мати місце. Так, працівники колоній та кримінально-виконавчих інспекцій зазначали, що за таких обставин неможливо забезпечити систематичність перевірок, отримати достовірну інформацію про поведінку особи та перевірити її. Але ми з цим не можемо погодитись, оскільки за умови чіткої правової регламентацій

механізму здійснення контролю, визначення обов'язків засудженого та контролюючого суб'єкта ефективність здійснення передбачених дій не залежить від часових обмежень.

Найбільш об'єктивним та ефективним контроль буде тоді, коли вироблено систему нормативів (стандартів) виконуваних робіт і кінцевих результатів (цілей). Аналіз положень Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП дозволяє визначити мету контролю за поведінкою засуджених поза межами установи як забезпечення виконання покладених на них обов'язків, дотримання заборон (зокрема, залишати межі населеного пункту, до якого дозволено виїзд, вживати спиртні напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби), належної поведінки в громадських місцях та за місцем проживання. Тобто, по суті, у наведених нормах міститься не одна, а декілька цілей, які можна умовно поділити на стратегічні й тактичні.

Такий поділ відповідає висловленій у літературі думці про існування двох типів цілей залежно від того, який період часу потрібен для їх досягнення – це довгострокові (стратегічні) та короткострокові (тактичні) цілі [107, с. 282–285]. Стратегічна мета контролю за поведінкою засуджених поєднує в собі теоретичний, законодавчий та кримінологічні аспекти і передбачає забезпечення умов для досягнення цілей покарання навіть за умови перебування за межами УВП – виправлення, загальної та спеціальної превенції. Тактична мета передбачає досягнення цілей, властивих усім етапам та елементам порядку перебування засудженого за межами колонії. Саме ці положення й слід визначити у КВК України.

Нормативні положення, що існують нині, свідчать про певне змішування названих цілей. Якщо стратегічна мета, зокрема, полягає в забезпеченні не вчинення особою нових злочинів, то чому тоді вказується виключно на два обов'язки, за порушення яких передбачено кримінальну відповідальність – «вживати наркотичні засоби, психотропні речовини або їх

аналоги чи інші одурманюючі засоби» та «повертатися до установи в строк, встановлений адміністрацією установи»? На нашу думку, має йтися про загальне утримання від вчинення злочинів. Водночас такі кримінальні правопорушення ставляться в один ряд з можливим порушенням громадського порядку, що має адміністративний характер – «вживати спиртні напої і пиво».

Можливо, саме через нормативну плутанину опитані нами практичні працівники (кримінально-виконавчих інспекцій та колоній) також по-різному визначають мету контролю за поведінкою засуджених поза межами колонії: 41 % персоналу вказують, що такою метою є своєчасне повернення засудженого до колонії; 20 % опитаних посилаються, що головним є дотримання засудженим правопорядку під час виїзду; 23 % респондентів переконані, що головним призначенням контролю є облік таких осіб, про профілактику порушень зазначили лише 11 %; 5 % – не визначилися з відповіддю. Удосконалити наведені нормативні положення можливо, запровадивши чітке визначення цілей контролю за поведінкою засудженого під час виїзду, що дасть змогу уникнути плутанини при забезпеченні їх досягнення як самим засудженим, так і практичними працівниками. Для цього, окрім безпосереднього визначення цілей контролю у КВК України, на засуджених слід покласти загальний обов'язок утримуватись від вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень під час виїзду.

При розгляді контролю за поведінкою засуджених за межами колоній більш правильним видається використання терміна «система контролю», під яким у літературі розуміється сукупність контрольних органів, а його зміст розкривається через їх компетенцію та повноваження, форми і методи здійснення ними контрольної діяльності [52, с. 33; 159, с. 88–91; 180, с. 46; 230, с. 44]. О. В. Шоріна висунула справедливую тезу про те, що поняття системи контролю набагато ширше поняття системи контрольних органів, не зводиться до останньої та не вичерпується нею [214, с. 23; 213, с. 16].

Вочевидь, розкрити зміст контролю за поведінкою засудженого за межами колонії можливо, використовуючи положення, напрацьовані в теорії управління, в якій система контролю – це сукупність суб'єкта, об'єкта та засобів контролю, що взаємодіють як єдине ціле у процесі встановлення бажаних результатів виконання, вимірювання стану об'єкта, аналізу та оцінки даних вимірювання, напрацювання коректувальних впливів.

На думку О. А. Кочерина, системи контролю повинні мати загальні основи та принципи створення й функціонування, які є єдиними для всіх систем контролю незалежно від сфери їх застосування. Елементами таких структур контролю є структура (об'єкт, суб'єкт, кадри, засоби контролю), механізм (принципи, цілі, методи, технологія контролю) та процес контролю [78, с. 158–159, 335–336]. Загалом поділяючи таку думку, на наш погляд, визначення системи розглядуваного виду контролю потребує деяких уточнень. По-перше, зміст системи контролю зумовлюють поставлені перед ним цілі, які врешті-решт і визначають сутність контрольної діяльності. Реалізація поставлених цілей має відбуватися на базисних положеннях, які формулюються у принципах контролю. Залежно від того, якими є цільові установлення та на яких принципах вони здійснюються, визначається предмет контролю та вибудовується загальна організаційно-функціональна структура контролю. Тому, розглядаючи структуру контролю за поведінкою засуджених під час виїзду, необхідно додатково визначити цілі (що ми зробили раніше), принципи, предмет та види контролю.

По-друге, якщо структура торкається всіх організаційно-функціональних засад системи контролю, то механізм контролю визначає порядок цієї діяльності. Суб'єкти контролю реалізують свою компетенцію певними методами, використовуючи різні засоби та форми контрольної діяльності для досягнення цілей контролю. Відповідно, їх доцільно включити в механізм контролю.

Отже, система контролю за поведінкою засуджених поза межами колонії включає в себе такі елементи (підсистеми): 1) організаційно-функціональна структура (цілі, об'єкт, предмет, суб'єкт та його компетенція); 2) механізм (методи, засоби, форми контролю); 3) процес контролю. Розглянемо ці елементи детальніше.

О. М. Леонтьєв дійшов висновку, згідно з яким окремі конкретні види діяльності можна розрізняти між собою за будь-якою ознакою: за їх формою, за способами їх здійснення, за спрямованістю, за їх часовою і просторовою характеристиками. Однак головною ознакою, що відрізняє одну діяльність від іншої, за його визначенням, є розбіжність їх предметів, адже саме предмет діяльності й надає їй певної спрямованості [92, с. 102]. Предметом діяльності зазвичай називається те, з чим вона безпосередньо пов'язана, предмет є матеріальним вираженням об'єкта явища, правового інституту тощо [219, с. 205]. Предметність є однією зі специфічно визначальних характеристик людської діяльності, яка визначає її здатність здійснюватися за об'єктивними властивостями природи та цілями людського життя [179, с. 45–83].

Фактично об'єктом розглядуваного контролю виступають суспільні відносини, що виникають з приводу та у процесі безпосередньої (фактичної) реалізації засудженим права на короткочасний виїзд за межі колонії. Предмет контролю – це стан об'єкта контролю, його відповідність законам та іншим нормативним актам, тобто стан забезпечення виконання засудженим покладених обов'язків, дотримання заборон з одночасним створенням умов для дотримання його прав і законних інтересів. Саме на це і має спрямовуватись діяльність відповідних суб'єктів контролю за поведінкою засудженого.

Суб'єкт – необхідний елемент правовідносин у всіх галузях права, у тому числі й кримінально-виконавчого, хоча в кожній з них його правове становище має свою специфіку. Суб'єкт контролю за поведінкою засуджених

за межами колонії – це орган або особа, які за законом володіють правом здійснювати його безпосередньо чи через своїх представників. КВК України не містить у собі посилення на суб'єкта здійснення такого контролю, натомість відповідно до положень Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань ним є КВІ, оскільки саме на неї покладається обов'язок реєстрації таких засуджених та проведення з ними певних дій у період перебування за межами колоній. Але для належного здійснення контролю за поведінкою засудженого КВІ має наділятися необхідними для цього повноваженнями.

В етимологічному розумінні повноваження – це право, надане комусь для здійснення чогось [117, с. 169]. У юридичній літературі існують погляди на повноваження органів влади та посадових осіб, як на нерозривне поєднання права та обов'язків. Зазвичай при характеристиці поняття «повноваження» йдеться про можливість діяти, надану особі юридичними нормами, що є її обов'язком, становить для неї певну суспільну необхідність діяти. Такими є повноваження органів держави і посадових осіб [119, с. 233].

А. Ф. Козлов підкреслював, що держава не може ставити використання посадовими особами наданих їм прав у залежність від розсуду останніх, у зв'язку з чим вони одночасно розглядаються і як їх обов'язки. Сукупність та єдність службового обов'язку з наданими правами й утворює повноваження органу чи особи [68, с. 26]. У цьому контексті, на нашу думку, необхідно визначити повноваження КВІ, на основі чого можна стверджувати, що повноваження КВІ у сфері контролю за поведінкою засуджених під час виїзду за межі виправної колонії – це сукупність прав й обов'язків, покладених на них у відповідних нормативних актах. Надані КВІ повноваження в сукупності становлять компетенцію цього органу.

У юридичній науці існують різноманітні визначення компетенції. Б. М. Лазарев констатував, що компетенція, наприклад, органу державного управління є системою повноважень цього органу із здійснення державної

влади [90, с. 101–102]. На думку І. Л. Бачило, компетенція – це межі відання, обов’язок виконання певних завдань та функцій державного органу [11, с. 78]. О. Є. Кутафін та К. Ф. Шеремет до поняття компетенції включають три ознаки: 1) наявність спеціальних предметів відання; 2) визначення владних повноважень та меж їх застосування; 3) обов’язки органу [89, с. 22–31]. Ю. О. Тихомиров пропонує таку дефініцію: у самому загальному вигляді компетенція є комплекс встановлених способів здійснення публічних функцій, склад яких визначають власне компетенційні та супутні елементи. До перших автор відносить предмети відання та владні повноваження, до других – цілі як довгострокову нормативну орієнтацію держави та її органів і посадових осіб й обов’язок діяти [186, с. 30]. Отже, більшість фахівців єдині в думці про взаємозв’язок та взаємозумовленість повноважень органу та предмета його діяльності, хоча при цьому більша увага приділяється матеріально-побутовим аспектам компетенції, водночас як важливим є механізм їх здійснення. Більш повною видається думка Ю. М. Старилова, що компетенція являє собою коло питань, передбачених нормативним правовим актом, які покликаний вирішувати державний орган; до компетенції належать повноваження державного органу, його відповідальність, правові засоби, форми та методи реалізації прав і виконання обов’язків [173, с. 194–195].

Грунтуючись на аналізі чинного законодавства, фахівці в галузі кримінально-виконавчого права констатують, що для успішного здійснення контрольної діяльності контролюючі суб’єкти повинні мати у своєму розпорядженні урегульований порядок реалізації контрольних функцій у вигляді чітких, законодавчо закріплених і розроблених на основі передових досягнень юридичної науки процедурних правил, які у своїй сукупності становлять контрольне провадження [94, с. 119]. Розгляд компетенції КВІ у контексті контрольної діяльності передбачає виділення частини загальної – контрольної компетенції, яка включає в себе контрольні повноваження,

передбачені нормативним актом, та механізм їх реалізації (останній за своєю суттю є механізмом контролю, що складається з методів, засобів та форм контролю). При цьому надані повноваження та компетенція повинні відображати в собі функціональне призначення та завдання, що покладаються на КВІ загалом.

У ст. 13 КВК України визначено, що КВІ виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт. КВІ також здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, і встановлює періодичність та дні проведення реєстрації засуджених до покарань у виді громадських і виправних робіт, а також осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Аналогічне положення міститься й у ст. 10 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». Дещо розширює функції та повноваження КВІ Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, затверджена наказом ДДУПВП від 19 грудня 2003 р. № 270/1560, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 9 січня 2004 р. за № 16/8615. У цій Інструкції визначаються не лише порядок виконання названих вище покарань та контролю за поведінкою низки категорій звільнених, а й порядок виконання адміністративного стягнення у виді виправних робіт відповідно до ст. 322 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Тобто в жодному з основоположних нормативних актів, які регламентують повноваження та порядок діяльності КВІ, контроль за поведінкою засуджених у період виїзду за межі колоній навіть не згадується.

Як видається, саме з огляду на цю обставину, контрольна діяльність КВІ сприймається виключно в межах або виконання рішень суду, або

контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Так, Р. М. Гура пропонував підходити до трансформації загальних визначень поняття контролю у контроль КВІ, виходячи з таких положень: об'єкт контролю в даному випадку – процес виконання-відбування покарання; суб'єкт контролю – КВІ; головна вимога до об'єкта контролю – дотримання заборони (обмеження), яка міститься у вироку суду; головна мета контролю – забезпечення належної реалізації правообмежень, властивих покаранню відповідного виду; забезпечується контроль притягненням засуджених, які порушують порядок відбування покарання, до відповідальності, що дозволяє впорядкувати і стабілізувати кримінально-виконавчі правовідносини; зазначений контроль не можна ототожнювати зі звичайним спостереженням, він здійснюється у формі активної планомірної і послідовної діяльності, яка дає початок процесу виконання покарання і проходить через нього «червоною стрічкою» [30, с. 92].

Загалом погоджуючись із запропонованим підходом, І. С. Яковець уточнює, що об'єктом контролю виступає не безпосередньо процес виконання-відбування покарання (оскільки контроль КВІ і є однією з його складових), а процес виконання приписів, які містяться у вироку суду; забезпечується контроль не тільки притягненням засуджених, які порушують порядок відбування покарання, до відповідальності, а й застосуванням негативних заходів і до відповідних посадових осіб, від яких залежить реалізація обмежень, визначених у вироку суду [227, с. 220].

Для уникнення наведеної прогалини доцільно внести зміни до ст. 13 КВК України та ст. 10 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», додавши до компетенції КВІ здійснення контролю за поведінкою засуджених у період їх перебування поза межами УВП під час короткочасного виїзду.

Стосовно питання перебування засудженого за межами колонії під час виїзду контроль КВІ можна визначити як сукупність активних і планомірних

дій, що мають забезпечувати: а) дотримання встановлених обмежень та заборон; б) притягнення порушників порядку виконання цього покарання до відповідальності. Аналіз положень Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі УВП свідчить про неможливість ефективного забезпечення проведення такого контролю. Так, компетенція КВІ обмежується виключно функціями реєстратора: не пізніше доби після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до територіального органу КВІ й повідомити про мету свого приїзду, строк перебування та місце свого проживання. Посадова особа територіального органу КВІ робить відмітку в посвідченні засудженого про час його прибуття та реєструє цей факт у журналі обліку засуджених, яким надано короткочасні виїзди за межі УВП. У день закінчення строку перебування в пункті призначення засуджений зобов'язаний прибути до того ж територіального органу КВІ для отримання відмітки про свій від'їзд. Наведеним діяльність КВІ фактично вичерпується, що не дозволяє констатувати про можливість названого суб'єкта проводити належну організацію контролю.

Ми поділяємо думку О. М. Звенигородського, який пропонує склад контрольних правовідносин поділити на такі види: правовідносини з порядку реєстрації та ведення обліку засуджених; правовідносини щодо контролю за їх поведінкою; правовідносини щодо контролю за виконанням обов'язків; правовідносини з приводу порушень, допущених засудженими, та застосування заходів впливу [51, с. 112]. При цьому важливим початковим етапом є постановка засуджених на облік у КВІ після отримання повідомлення відповідного органу [212, с. 113], що нині взагалі не передбачається.

Обов'язки та заборони, що накладаються на засуджених під час виїзду, мають відповідати загальній мети утримання їх від вчинення злочинів і правопорушень, бути вимірюваними та одночасно піддаватися контролю. Наприклад, заборону вживати спиртні напої може бути виміряно

конкретними діями засудженого, натомість КВІ не має жодних способів спостереження за її виконанням. Обмеження покликані утримувати суб'єктів права від незаконного задоволення власних інтересів, від поведінки, яка завдає шкоди іншим громадянам і суспільству загалом. Нормальний процес функціонування та розвитку суспільства породжує ситуації, які вимагають від держави встановлення обмежень щодо здійснення прав громадян, такі її кроки є цивілізованим способом регулювання міри свободи індивіда в суспільстві [122, с. 2]. Обмеження зумовлюють виникнення обов'язків. Насамперед, це стосується негативних обов'язків (обов'язків утримуватися від вчинення певних дій), але вони також позначаються на позитивних обов'язках (обов'язках вчиняти певні дії).

Оскільки контроль за особами, які перебувають поза межами колонії, здійснюється передусім з метою забезпечення виконання покладених на них обов'язків, належної поведінки в громадських місцях і за місцем проживання та поза межами безпосереднього виконання покарання у виді позбавлення волі, то, на нашу думку, до таких осіб можливо застосовувати обмеження, передбачені для звільнених від відбування покарання осіб. Усі ці обов'язки та заборони необхідно закріпити в п. 10–11 ст. 111 КВК України. Так, до основних обов'язків засуджених має належати вимога не порушувати громадський порядок і додержуватися таких правил:

а) прибути у визначений УВП термін в обране місце проведення виїзду, зареєструватися в КВІ;

б) з'являтися за викликом КВІ у вказаний термін і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з проведенням виїзду;

в) повідомляти працівників КВІ про виїзд за межі району (міста) у справах;

г) у разі від'їзду в особистих справах з дозволу КВІ в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі КВІ.

До осіб, які перебувають поза межами колонії, за рішенням адміністрації установи можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження: а) заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; б) заборона перебування у визначених місцях району (міста); в) заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); г) реєстрація в КВІ від одного до чотирьох разів за весь період виїзду. При цьому контроль за поведінкою осіб, які перебувають поза межами колонії повинен включати в себе: персональний облік засуджених осіб протягом часу виїзду; відвідування засудженого за місцем проведення виїзду (не менше одного разу протягом виїзду); додержання засудженими особами громадського порядку і виконання покладених обов'язків; привід засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції; проведення початкових розшукових заходів засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме.

Контроль та нагляд КВІ за особами в період виїзду за межі колонії повинен мати формальну і фактичну підстави початку їх здійснення: а) формальною підставою є отримане з УВП повідомлення про надання засудженому дозволу на виїзд за межі колонії, б) фактичною – факт звернення особи, яка перебуває за межами колонії, для реєстрації у КВІ. Тому в Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань слід передбачити положення, що про надання дозволу на короткочасний виїзд засуджених адміністрація УВП інформує відповідну КВІ.

Розглядаючи питання обмеження і заборони для засуджених під час виїзду, не можна оминати увагою й питання юридичної відповідальності за їх порушення, оскільки саме вона і є головною гарантією виконання засудженим встановлених правил поведінки. Значення відповідальності неодноразово підкреслювалося в літературі [183 с. 277; 9, с. 20–21]. Так, В. В. Федоров зазначає, що відповідальність – не лише сторона будь-яких

соціальних відносин і будь-якого суспільно здійснюваного виду діяльності, а й найбільш пристосована для реальних подій і часу соціальна (правова) модель ефективного впливу на суб'єктів соціальних зв'язків (права), які порушують встановлений порядок суспільних відносин (правопорядок), що має на меті усунення і припинення правопорушень у майбутньому [203, с. 16]. Юридична відповідальність «утримує» суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин у межах правомірної поведінки. Вона дає можливість засудженому реалізувати свої права і законні інтереси, змушуючи його виконувати обов'язки. Тому відповідальність забезпечує не лише реалізацію правового статусу, а й реалізацію правообмежень, властивих покаранню, тобто його виконання.

Чинне законодавство (ст. 390 КК України) встановлює кримінальну відповідальність за неповернення до місця відбування покарання особи, засудженої до позбавлення волі, якій було дозволено короткочасний виїзд, після закінчення строку виїзду. Це єдиний вид відповідальності для засудженого, хоча законодавець передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил навіть для осіб, які вже звільнені від відбування покарання у виді позбавлення волі. Зокрема, ст. 395 КК України встановлює, що самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлено адміністративний нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі передбачає саме такий вид відповідальності.

Стосовно доцільності введення адміністративної відповідальності за порушення правил проведення виїзду вважаємо, що вона в такому разі не виконала б функції гарантування дотримання обов'язків засудженими, що обумовлює доцільність кримінальної відповідальності за ухилення від контролю КВІ в період перебування у виїзді за межі колонії. По-перше, у такий час дуже складно контролювати діяльність засуджених, тому

кримінальна відповідальність повинна утримувати засуджених від порушень встановлених вимог, певною мірою компенсуючи відсутність дійового постійного контролю з боку органів виконання покарання. По-друге, йдеться про кримінальне покарання, що саме по собі обумовлює необхідність закріплення кримінальної відповідальності за порушення порядку реалізації його окремих елементів. Тому ми поділяємо думку законодавця, виражену в зазначених статтях КК, і вважаємо, що реальна загроза їхнього застосування зменшує кількість порушень порядку проведення засудженим виїзду за межі колонії. Серед працівників КВІ та персоналу УВП на запитання: «Якою має бути відповідальність засудженого за порушення правил виїзду?» 2 % висловилися за дисциплінарну відповідальність; 29 % – за адміністративну; 69 % – за кримінальну. Але остаточне рішення щодо цієї пропозиції необхідно приймати за результатами окремого дослідження.

Такими є лише деякі проблеми правового регулювання виїздів та здійснення контролю за поведінкою засуджених у кримінально-виконавчому законодавстві. Більш докладний їх розгляд в аспекті вдосконалення кримінальної, дисциплінарної, матеріальної та іншої відповідальності засуджених під час перебування за межами місць позбавлення волі – предмет майбутніх наукових досліджень.

Висновки до розділу 3

1. Визначено прогалини правового характеру, що стосуються процедурних аспектів реалізації засудженими права на виїзд, а саме:

- а) питання документального підтвердження наявності особистих обставин, що є приводами для отримання дозволу на виїзд та визначені в законі. Доведено, що їх перелік є нечітким і неконкретним, а в деяких випадках узагалі не дає можливості засудженому реалізувати це право. Зокрема, через відсутність у чинному законодавстві України поняття «тяжка хвороба, яка загрожує життю хворого», адміністрація колонії довільно визначає такі приводи, що нерідко призводить до відмови в наданні права на виїзд за межі цієї УВП;
- б) актуальним у цьому контексті є додержання медичної таємниці під час надання довідки або висновку щодо особи в разі, якщо остання через хворобу не може дати на її повне або часткове розголошення;
- в) чинні нормативно-правові акти з питань виїздів засуджених за межі колоній містять у низку перешкод, недоречностей та суперечностей, що не властиві для норм інших галузей права, які застосовуються для забезпечення інституту короткострокових виїздів за межі колонії. Зокрема, проблемним є питання отримання оригіналу довідки про смерть чи тяжку хворобу близького родича, яку видають органи охорони здоров'я в одному примірнику і що є підставою для видачі свідоцтва про смерть реєстраційними органами;
- г) інші проблеми організаційно-правового характеру (вимоги до оформлення телеграм про смерть (хворобу) близького родича, довідок про стихійні лиха, актів щодо визначення розміру завданої шкоди тощо).

Для вирішення цих проблем у роботі розроблено низку науково обґрунтованих заходів правового, організаційного, матеріально-фінансового та іншого характеру, спрямованих на удосконалення процедури підготовки

матеріалів та розгляду питань надання засудженим в Україні дозволу на короткостроковий виїзд за межі колоній.

2. Визначено критерії контролю за засудженими, які отримали зазначене право на виїзд, а саме: а) реальність; б) систематичність; в) об'єктивність. При цьому реальність контролю передбачає: 1) реальність перевірок дотримання засудженими визначених правил поведінки та заборон, а також виконання останніми своїх обов'язків; 2) реальність притягнення цих осіб до різних видів юридичної відповідальності за вчинення правопорушень.

Систематичність означає здійснення контролю не хаотично (час від часу або одноразово), а за певним графіком (схемою) та постійно, об'єктивність контролю виражається в отриманні за результатами цієї діяльності достовірної інформації, що максимально відповідає об'єктивній істині з цих питань та впливає з точного й усебічного виявлення фактів і документів, отримання пояснень та їх перевірок, проведення необхідних підрахунків, аналізів, вимірів, співставлень тощо.

Доведено, що стратегічна (головна) мета контролю за поведінкою засуджених за межами колоній поєднує в собі теоретичний, законодавчий і кримінологічні аспекти та передбачає забезпечення умов для досягання мети покарання (ст. 50 КК України) та мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства (ст. 1 КВК України).

Визначено та обґрунтовано систему контролю за поведінкою зазначеної категорії засуджених, що має включати такі елементи (підсистеми): а) організаційно-функціональну структуру (цілі, об'єкт, предмет, суб'єкт та його комплектація); б) механізм (методи, засоби, форми контролю); в) процес контролю.

Розроблено низку науково обґрунтованих заходів щодо підвищення ефективності контролю в зазначеному напрямі.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в розробленні таких положень:

1. Визначено, що однією з негативних обставин, які зумовлюють низький стан виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі в Україні, є неналежне правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній, що й стало вирішальним при виборі теми дослідження, його об'єкта, предмета, мети та задач.

Констатовано, що на інститут короткострокових виїздів за межі колоній покладається вирішення таких завдань: а) зменшення ізоляції засуджених; б) зниження рівня негативного впливу позбавлення волі на цих осіб; в) збереження й усебічне підтримання сімейних та інших соціально значимих і позитивних зв'язків засуджених; г) отримання медичної допомоги зазначеною категорією осіб.

Обґрунтовано, що, незважаючи на раціональне міркування з цього приводу вітчизняних та зарубіжних фахівців, донині на доктринальному рівні не визначено поняття «виїзд засуджених за межі колоній», що важливо з огляду на вирішення теоретико-прикладних завдань з означеної проблематики. У науковців та практиків немає єдності щодо визначення правових підстав надання таких виїздів засудженим, меж правомірності діяльності адміністрації колоній з цих питань, правових гарантій забезпечення права засуджених на короткострокові виїзди та закріплення його на законодавчому рівні в ст. 8, 107 КВК України, що визначають правовий статус осіб, позбавлених волі.

2. Доведено, що за змістом право засудженого на короткостроковий виїзд за межі колонії містить у собі: 1) можливість особи користуватися змогою виїзду за власним розсудом; 2) можливість вимагати від адміністрації органів й УВП та інших уповноважених суб'єктів забезпечення надання

такого виїзду; 3) можливість звернутися за захистом свого суб'єктивного права та вимагати його відновлення чи усунення перешкод у його реалізації.

3. Визначено, що, на відміну від національного законодавства, міжнародно-правові акти у сфері виконання кримінальних покарань та законодавство багатьох цивілізованих держав (США, Великої Британії, ФРН та ін.) змістовно орієнтовані на необхідність створення максимально сприятливих умов для застосування інституту короткострокових виїздів засуджених за межі колоній. Відповідно до цього, обґрунтовано необхідність видозміни на нормативно-правовому та практичному рівні загального підходу до вирішення означеної проблематики в Україні, а саме: не засуджений має доводити, що він повинен вибути за межі колонії, а адміністрація цієї УВП має надати докази, що особа, яка формально претендує на реалізацію зазначеного права, становить суспільну небезпеку і їй не варто надавати дозвіл на короткостроковий виїзд за межі колонії. Доведено, що такий підхід, з одного боку, дозволить підвищити рівень довіри та співпраці між адміністрацією колонії та засудженим, а отже, позитивно вплине на ефективність виправно-ресоціалізаційного впливу на особу останнього, а з іншого – знизить рівень корупційної складової в кримінально-виконавчій діяльності адміністрації зазначеної УВП та підвищить одночасно рівень правової культури у процедурі надання таких дозволів для засуджених, що особливо важливо та актуально з огляду на вимоги змісту тих реформ, що проводяться в Україні в сучасних умовах та в контексті виконання нашою державою взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань.

4. Сформульовано поняття та виведено головні ознаки короткострокових виїздів засуджених за межі колоній, що, дало змогу не тільки визначити існуючі правові прогалини з цих питань, а й створило відповідні методологічні засади для розроблення науково обґрунтованих

заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму реалізації зазначеного інституту кримінально-виконавчого права України.

Теоретико-прикладне значення даного підходу полягає й у тому, що таким чином створено певні умови для об'єднання на доктринальному рівні різноманітних поглядів науковців з означеної тематики дослідження, а на практичному – запропонувати відповідні алгоритми дій адміністрації колоній у невизначених (неврегульованих) правових ситуаціях, пов'язаних з установленням фактичних підстав надання засудженим права на короткострокові виїзди за межі цих УВП.

Грунтуючись на результатах аналізу міжнародного досвіду (надання для засуджених відпусток, а також двох типів виїздів за межі колоній), доведено необхідність видозміни назви ст. 111 КВК України та запропоновано викласти її в такій редакції: «Виїзди засуджених за межі установ виконання покарань».

5. Встановлено, що поряд з визначеними в законі підставами та приводами надання засудженим дозволу на короткостроковий виїзд за межі колоній важливе практичне значення (з огляду на оцінку законності прийняття рішення з цього питання адміністрацією даної УВП та забезпечення прав і законних інтересів засуджених) мають і передумови для надання таких виїздів за межі колоній, а саме: а) реалізація цими особами сімейних і цивільних прав, отримання документів і довідок, якщо це не може бути здійснено в період перебування засудженого в колонії або вимагає його особистої присутності; б) одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідної колонії; в) вирішення питань побутового характеру та працевлаштування засудженого напередодні звільнення з місць позбавлення волі; г) вирішення інших важливих для засудженого питань особистого характеру.

Доведено необхідність видозміни змісту низки нормативно-правових актів з цих питань, що дасть змогу підвищити ефективність кримінально-

виконавчої діяльності в зазначеному напрямі при дотриманні такого підходу на практиці: коли реалізація будь-якого права засудженого може бути забезпечена виключно за допомогою його виїзду за межі колонії, або лише таким чином можна вирішити завдання, що впливають на ефективність виправлення, ресоціалізації та соціальної адаптації засудженого – таку можливість йому має бути надано апріорі (безумовно).

6. Доведено необхідність створення більш ефективних правових механізмів, спрямованих на забезпечення визначених у законі умов надання засудженим дозволу на виїзд за межі колоній. Запропоновано та науково обґрунтовано нову редакцію ч. 1 та ч. 2 ст. 111 КВК України, з урахуванням їх видозміни:

«1. Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі та відбули не менше однієї чверті строку покарання, мають право на виїзд за межі колоній на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими обставинами: а) реалізація сімейних та цивільних прав, отримання документів і довідок, якщо це не може бути здійснено в період перебування особи в установі виконання покарань або вимагає особистої присутності громадянина; б) одержання медичної допомоги, якщо таку допомогу не може бути надано на території відповідного місця позбавлення волі; в) вирішення питань побутового забезпечення та працевлаштування.

2. Дозвіл на виїзд засудженого надається за наявності позитивних змін у поведінці засудженого в період відбування покарання. Виїзд за межі колонії надається за умови відбування засудженим не менше однієї четвертої визначеного судом строку покарання».

7. Визначено проблеми та обґрунтовано шляхи удосконалення процедури підготовки матеріалів і розгляду питань надання засудженим дозволу на короткостроковий виїзд за межі колонії. Обґрунтовано необхідність видозміни частин 3–9 ст. 111 КВК України та запропоновано

викласти їх у такій редакції: «Стаття 111. Виїзди за межі виправних і виховних колоній:

(...)

3. Питання про надання засудженому дозволу на виїзд за межі колонії вирішується на засіданні спеціальної комісії установи на підставі поданої засудженим, його рідними, законними представниками чи захисником заяви із зазначенням мотивів виїзду, місця перебування та строку виїзду.

4. До складу комісії входять начальник колонії, його заступники та начальники служб цієї установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються із засудженими. Очолює комісію начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки. З членів комісії обирається секретар, який веде протоколи засідань комісії та контролює виконання її рішень.

5. На засідання комісії запрошуються інші особи, чия присутність є доцільною, для об'єктивного вирішення питання виїзду засудженого за межі колонії.

6. Засуджений має бути повідомлений про місце і час засідання комісії не пізніше, ніж за три години до його початку. Адміністрація УВП зобов'язана надати засудженому допомогу в отриманні документів та матеріалів, які стосуються суті заяви і до яких у засудженого немає доступу.

7. Засуджений має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором. Якщо в засудженого відсутній доступ до адвоката або фахівця в галузі права, адміністрація установи зобов'язана надати йому можливість звернутися за отриманням правової допомоги до органів, які надають таку допомогу.

8. Матеріали, що стосуються поданої засудженим заяви про виїзд за межі колонії, доповідає на засіданні дисциплінарної комісії начальник відділення соціально-психологічної служби у присутності засудженого та запрошених осіб.

9. Рішення комісії може бути оскаржено засудженим або його представником до вищого органу управління або суду».

8. Встановлено, що рівень та ефективність контролю за поведінкою засуджених під час короткострокових виїздів за межі колоній в Україні є низькими та недостатньо ефективними, що є однією з детермінант, яка обумовлює вчинення цієї категорією осіб правопорушень і злочинів. Для вирішення цієї проблеми науково обґрунтовано необхідність здійснення низки заходів, а саме: а) визначення на рівні закону, а не відомчої Інструкції Державної пенітенціарної служби України, правил поведінки, обов'язків та правообмежень для засуджених, які реалізують на практиці право на короткострокові виїзди за межі колоній, що зумовлено змістом ст. 19, 63 та 92 Конституції України, відповідно до яких виключно законами України визначається діяльність органів та УВП; б) визначення на рівні міжвідомчої інструкції координуючого органу з контролю за поведінкою засуджених, які отримали право на виїзд за межі колонії, та встановлення на нормативно-правовому рівні порядку взаємодії правоохоронних органів з цих питань, ураховуючи науковий висновок з даного приводу про те, що поняття системи контролю набагато ширше поняття системи контрольних органів, не зводиться до останньої та не вичерпується нею; в) визначення на правовому рівні чітких та достатніх контрольних функцій для суб'єктів такої діяльності (наявність предметів відання; визначення владних повноважень і меж їх застосування; обов'язків органу).

Для реалізації зазначених доктринальних положень обґрунтовано доцільність доповнення ст. 13 КВК та ст. 10 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» таким завданням КВІ, як «здійснення контролю за поведінкою засуджених у період їх перебування поза межами колонії під час короткострокового виїзду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автухов К. А. Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи : [навч. посіб.] / К. А. Автухов, О. В. Ткачова, І. С. Яковець ; за ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2012. – 152 с.
2. Автухов К. А. Реінтеграційний напрям діяльності персоналу установ виконання покарань : [наук.-практ. посіб.] / К. А. Автухов, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2013. – 148 с.
3. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] : в 11 т. (1970–1980) : онлайн версія. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>. – Заголовок з екрана.
4. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т / Алексеев С. С. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
5. Алієв Р. В. Адміністративна діяльність кримінально-виконавчої інспекції щодо осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Алієв Р. В. – К., 2009. – 214 с.
6. Ансель М. Новая социальная защита / М. Ансель // пер. с фр. Н. С. Лапшиной, под ред. А. А. Пионтковского. – М. : Прогресс, 1970. – 312 с.
7. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления / Атаманчук Г. В. – М. : Омега-Л, 2006. – 399 с.
8. Бабаян С. Л. Поощрительные институты уголовно-исполнительного права (теория и практика применения) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Бабаян С. Л. – М., 2014. – 592 с.
9. Бабий Н. А. Уголовное право Республики Беларусь: общая часть : [конспект лекций] / Н. А. Бабий. – Минск : Тесей, 2000. – 288 с.

10. Баранов В. М. Поощрительные нормы советского социалистического права / Баранов В. М. ; под ред. М. И. Байтина. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 147 с.

11. Бачило И. Л. Функции органов управления: правовые проблемы оформления и реализации / Бачило И. Л. – М. : Юрид. лит., 1976. – 200 с.

12. Беца О. Лишение свободы: отрицательные социальные и психологические последствия / О. Беца // В поисках альтернатив тюремному наказанию: материалы междунар. симпозиума (Киев, 15–16 янв. 1997 г.). – К., 1997. – С. 35–41.

13. Бикова О. Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. Ю. Бикова. – К. : Б.в., 2005. – 20 с.

14. Білецький В. Виправлення девіантної особистості: філософський погляд : [моногр.] / Білецький В. – Д. : Східний Видавничий дім, 2003. – 153 с.

15. Борзенко А. В. Проблема цели в общественном развитии / Борзенко А. В. – М. : Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1963. – 77 с.

16. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий права / Васильев А. М. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 250 000 слів / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

18. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання», реєстр. № 1131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://khp.org/index.php?id=1368783475>. – Заголовок з екрана.

19. Волинка К. Г. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / Волинка К. Г. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.

20. Волкова Т. Н. Проблемы отбывания наказания и ресоциализации женщин, осужденных к лишению свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Волкова Т. Н. – М., 1995. – 130 с.

21. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: пер. с англ. / общ. ред. Л. М. Карнозовой, коммент. Л. М. Карнозовой и С. А. Пашина. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 328 с.

22. Галаган И. А. Административная ответственность в СССР (государственное и материально-правовое исследование) / Галаган И. А. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1970. – 252 с.

23. Галкин В. М. Система поощрений в уголовном праве / В. М. Галкин // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С. 94–97.

24. Гель А. П. Кримінально-виконавче право України : [навч. посіб.] / Гель А. П., Семаков Г. С., Яковець І. С. ; за ред. проф. А. Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.

25. Глоточкин А. Д. Психические состояния человека, лишённого свободы : лекция / В. Ф. Пирожков, А. Д. Глоточкин ; под ред. К. К. Платонова. – М. : Высш. шк. МВД СССР, 1968. – 43 с.

26. Глуховський В. Застосування права на дострокове звільнення у зв'язку із захворюванням на прикладі ВІЛ-інфікованих пацієнтів у країнах Європи та в Україні / В. Глуховський, О. Ангелов // Медичне право. – 2013. – № 2. – С. 32–51.

27. Гончаренко О. Г. Міжнародний досвід залучення засуджених до праці і можливість його використання у вітчизняній пенітенціарній системі / О. Г. Гончаренко // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента

України від 8 листопада 2012 р. № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). – К. : Держ. пенітенціарна служба України, 2013. – С. 165–170.

28. Графік відпусток для ... в'язнів / Уніан. Права людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://human-rights.unian.ua/589285-grafik-vidpustok-dlya-vyazniv.html>. – Заголовок з екрана.

29. Грушицький А. І. Реалізація права на правову допомогу засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Грушицький А. І. – К. : М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 210 с.

30. Гура Р. М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю : [моногр.] / Гура Р. М. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 144 с.

31. Гуцуляк М. Я. Нормативно-правові розбіжності в процесі розподілу та направлення засуджених для відбування покарання у виправну колонію максимального рівня безпеки / М. Я. Гуцуляк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 425–432.

32. Гуцуляк М. Я. Основні засоби виправлення та ресоціалізації засуджених до покарання у виді громадських робіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://radnuk.info/statti/557-vukonavche/15100-2011-01-21-06-09-04.html>. – Заголовок з екрана.

33. Гущина Н. А. Поощрение в праве: теоретико-правовое исследование : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Н. А. Гущина. – СПб. : Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2004. – 38 с.

34. Дей М. О. Правове регулювання засобів стимулювання праці в умовах ринкової економіки: теоретичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / М. О. Дей. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005. – 16 с.

35. Дендебер С. Н. Институт выездов осужденных к лишению свободы за пределы исправительных учреждений : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С. Н. Дендебер. – Рязань, 2012. – 24 с.

36. Для підтвердження факту настання страхового випадку та встановлення розміру збитку, що підлягатиме відшкодуванню, надайте страховій компанії необхідні документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.ukringroup.com.ua/ukr/accident/kasco_osago/documents/. –

Заголовок з екрана.

37. Досвід пенітенціаріїв Швейцарії. Що можна впровадити в Україні для збалансування національної кримінально-виконавчої політики? [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/743013> –

Заголовок з екрана.

38. Дрьомін В. М. Каральна політика держави та проблеми деінституціалізації тюремного середовища / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / [редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін.]. – О., 2009. – С. 131–136.

39. Економічна теорія: Політекономія : [підруч.] / за ред. В. Д. Базилевича. – [6-те вид., переробл. і допов.]. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.

40. Ефремов Г. Х. Общественное мнение и преступность / [Г. Х. Ефремов, Г. Ш. Лежава, А. Р. Ратинов и др.]. – Тбилиси : Мецниереба, 1984. – 318 с.

41. Європейські пенітенціарні правила [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1390640591661911. –

Заголовок з екрана.

42. Жеребкін В. Є. Логіка. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://libfree.com/104134363_logikaviznachennya_podil_ponyat.html. –

Заголовок з екрана.

43. Загальна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [О. П. Сергеєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова та ін.]. – К. : ЦУЛ, 2012. – 296 с.

44. Загальна теорія держави і права : [підруч.] / за ред. проф. М. В. Цвіка, доц. В. Д. Ткаченка, проф. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

45. Зайчук О. В. Теорія держави і права: академічний курс : [підруч.] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.

46. Закржевский Н. Н. Законные интересы осужденных: правовые аспекты реализации / Н. Н. Закржевский // Законность. – 2011. – № 3. – С. 50–52.

47. Западная традиция тюремного заключения [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://allpravda.info/content/2326.html>. – Заглавие с экрана.

48. Затверджено порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/ode/en/control/ode/en/publish/printable_article/627977. – Заголовок з екрана.

49. Затверджено порядок надання засудженим короткочасних відпусток [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://jeunews.com.ua/news/d0/65258>. – Заголовок з екрана.

50. Захист прав і свобод людини – запорука нашої державності, демократичності, гуманізму // Закон і обов'язок. – 2002. – № 10–11. – С. 2–3.

51. Звенигородський О. М. Контроль та нагляд кримінально-виконавчої інспекції за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Звенигородський О. М. – Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 222 с.

52. Измайлова Ф. Ш. Государственный контроль (понятие, принципы, система государственного контроля) / Ф. Ш. Измайлова // Конституция. Проблемы управления и прокурорского надзора : сб. науч. тр. М., 1996. – С. 29–45.

53. Іваньков І. Аналіз проблем запровадження громадського моніторингу в установах Державного департаменту України з питань виконання покарань : [посіб.] / Іваньков І. – К. : КІМ, 2007. – 536 с.

54. Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 лют. 2012 р. № 222/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0213-12>. – Заголовок з екрана.

55. Інструкція щодо порядку заповнення форми первинної облікової документації № 027/о «Виписка із медичної карти амбулаторного (стаціонарного) хворого», затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 лют. 2012 р. № 110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0682-12/paran2#n2>. – Заголовок з екрана.

56. Інструкція щодо заповнення та видачі фельдшерської довідки про смерть (форма № 106-1/о), затв. наказом Міністерства охорони здоров'я від 8 серп. 2006 р. № 545 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1153-06>. – Заголовок з екрана.

57. Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 086/о «Медична довідка (лікарський консультаційний висновок)», затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 лютого 2012 р. № 110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0681-12>. – Заголовок з екрана.

58. Інструкція щодо застосування короткострокової «шенгенської» системи підрахунків (калькуляція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.migrantinfo.org.ua/country-articlesprint/Poland/instruktsiya-shodo-zastosuvannya-korotkostrokovoji---shengenskoji-systemy-pidrahunkiv-kalkulyatsiya.htm>. – Заголовок з екрана.

59. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності ДПТС України (станом на 1 листоп. 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/754509>. – Заголовок з екрана.

60. Казакевич Т. А. Целесообразность и цель в общественном развитии / Т. А. Казакевич // Вестник Ленинградского университета. Серия экономики, философии и права. – 1963. – Вып. 4. – № 23. – С. 52–63.

61. Калинин Ю. В. Тюремная система Франции / Ю. В. Калинин // Правоведение. – 1978. – № 5. – С. 57–64.

62. Карелін В. В. Правове регулювання застосування заходів заохочення та заходів стягнень у процесі відбування покарання у виді

позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Карелін В. В. – Х., 2014. – 216 с.

63. Керимов Д. А. Философские проблемы права / Керимов Д. А. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.

64. Керівництво ДПтС України дало об'єктивну оцінку діяльності підпорядкованих органів і установ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/751221;jsessionid=941814E82F7C96689C8B9A768067246D. – Заголовок з екрана.

65. Кодекс Азербайджанской Республики об исполнении наказаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.legislationline.org/ru/documents/id/14137>. – Заглавие с экрана.

66. Кодекс исполнения уголовных наказаний Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14345/preview>. – Заглавие с экрана.

67. Кожевников Г. К. Прокурорский надзор за законностью и обоснованностью приостановления предварительного расследования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Г. К. Кожевников. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1992. – 18 с.

68. Козлов А. Ф. Компетенция прокуратуры СССР / А. Ф. Козлов // Компетенция прокуратуры СССР : межвуз. сб. науч. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та. – 1985. – С. 24–28.

69. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : [моногр.] / Колб О. Г. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 464 с.

70. Колегіальність як соціально-психологічний феномен та його експериментальне вивчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://studopedia.net/8_13987_kolegialnist-yak-sotsialno-psihologichniy-fenomen-ta-yogo-eksperimentalne-vivchennya.html. – Заголовок з екрана.

71. Колот А. М. Мотивація персоналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://slv.com.ua/books/116.html>. – Заголовок з екрана.

72. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Республики Казахстан / Н. А. Власова, А. С. Михлин. – Алматы : Баспа, 1998. – 432 с.

73. Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации (постатейный) / [А. В. Бриллиантов, В. В. Геранин, Л. П. Дубровицкий и др.] ; под общ. ред. Ю. И. Калинина ; науч. ред. В. И. Селиверстов. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юрайт, 2010. – 589 с.

74. Конверський А. Є. Логіка традиційна та сучасна : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Конверський А. Є. – К. : Центр навч. л-ри, 2004 . – 304 с.

75. Конопельський В. Я. Дільниця соціальної реабілітації у кримінально-виконавчих установах закритого типу: окремі аспекти законодавчого регулювання / В. Я. Конопельський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична : зб. наук. праць. – 2010. – № 1 . – С. 554–559.

76. Конопельський В. Я. Низький рівень диференціації та індивідуалізації як одна з детермінант злочинності у виправних колоніях (кримінологічні аспекти) / В. Я. Конопельський // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2014. – № 2. – С. 48–52.

77. Королев Р. В. Принцип демократизма в уголовно-исполнительной системе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Королев Р. В. – Н. Новгород, 2010. – 270 с.

78. Кочерин Е. А. Основы государственного и управленческого контроля : [моногр.] / Кочерин Е. А. – М. : Информ.-издат. дом «Филинь», – 2000. – 384 с.

79. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : [навч. посіб.] / Кравчук М. В. – [3-тє вид., змін. та допов.]. – Тернопіль : Карт-бланш, – 2002. – 247 с.

80. Кривоконь Н. І. Категорія змін в аспекті психології соціальної роботи / Кривоконь Н. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/720/94/>. – Заголовок з екрана.

81. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений / Кривоченко Л. Н. – Харьков : Изд-во Харьк. гос. ун-та, 1983. – 129 с.

82. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. – Х. : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.

83. Кримінально-виконавче право : підруч. / [В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.

84. Кримінально-виконавче право України : підруч. / [В. В. Голіна, М. В. Романов, М. П. Черненко та ін.] ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2005. – 256 с.

85. Кримінально-виконавче право України : [підруч.] / за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Атіка, 2010. – 752 с.

86. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3/4. – Ст. 21.

87. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 560 с.

88. Курмангалиев Ж. А. Правовое обеспечение выездов осужденных за пределы исправительных учреждений по законодательству Республики Казахстан : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ж. А. Курмангалиев. – Бишкек, 2011. – 24 с.

89. Кутафин О. Е. Компетенция местных Советов : [учеб. пособие] / О. Е. Кутафин, К. Ф. Шеремет. – М. : Юрид. лит. 1986. – 232 с.

90. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления / Лазарев Б. М. – М. : Юрид. лит., 1972. – 280 с.

91. Леконцев Ю. А. Правовое регулирование и перспективы развития института краткосрочных выездов осужденных за пределы мест лишения свободы : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. А. Леконцев. – М., 1980. – 23 с.

92. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / Леонтьев А. Н. – М. : Политиздат, – 1975. – 304 с.

93. Лисодед О. В. Обмеження і позбавлення волі: окремі аспекти правового статусу засуджених / О. В. Лисодед // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х., 2008. – Вип. 16. – С. 139–145.

94. Лученко Д. В. Гарантии осуществления контрольной деятельности в Украине / Д. В. Лученко // Проблемы законності : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – № 46. – С. 118–122.

95. Лучко С. В. Реалізація Державною кримінально-виконавчою службою України соціальної роботи із засудженими в установах виконання покарань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / С. В. Лучко. – Х., 2012. – 18 с.

96. Лысодед А. Правовые основания общения осужденных к лишению свободы с внешним миром / А. Лысодед // Ежегодник украинского права. – 2012. – № 4. – С. 626–635.

97. Львовчкін В. А. Втілення міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі у кримінально-виконавче законодавство України / В. А. Львовчкін // Право України. – 2002. – № 2. – С. 24–27.

98. Львовчкін В. А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи України / В. А. Львовчкін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ / за ред. В. М. Синьова, О. М. Джужи та ін. – К. : КІВС, «МР Леся», 2002. – С. 3–12.

99. Львовчкін В. А. Нормативно-правові та організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з прав і свобод засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В. А. Львовчкін. – К., 2002. – 18 с.

100. Львовчкін В. Проблемні питання діяльності кримінально-виконавчої системи України / В. Львовчкін // Аспект. – 2001. – № 2. – С. 3–7.

101. Магазинов Л. Н. Общая теория права на основе советского законодательства / Л. Н. Магазинов // Изв. вузов. Правоведение. – 1999. – № 1. – С. 128–138.

102. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учеб.-метод. пособие / А. В. Малько. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристь, 2002. – 298 с.

103. Малько А. В. Юридические поощрения как разновидность социальных санкций / А. В. Малько // Общественные науки и современность. – 1998. – № 4. – С. 75–85.

104. Марчук А. І. «Тюремні відпустки» у кримінально-виконавчому законодавстві та пенітенціарній практиці України / А. Марчук // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59 . – С. 152–160.

105. Марчук А. І. Кримінологічні засади класифікації засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. І. Марчук [Електронний ресурс] – Режим доступу :

<http://criminology.onua.edu.ua/?p=1310>. – Заголовок з екрана.

106. Механизм преступного поведения / [Ю. М. Антонян, Н. А. Барановский, П.С. Дагель и др.] ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1981. – 248 с.

107. Мильнер Б. З. Теория организации / Мильнер Б. З. – М. : Инфра-М., 2001. – 478 с.

108. Минаков Г. Л. Права и законные интересы лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, и гарантии их реализации : [учеб. пособие] / Г. Л. Минаков ; под ред. В. И. Селиверстова. – М. : Акад. МВД РФ, 1993. – 80 с.

109. Минасян А. М. Диалектика как логика : [учеб. по философии] / Минасян А. М. – Ростов : РИСИ, 1991. – 536 с.

110. Миняева Т. Ф. Правовой статус личности осужденных Российской Федерации : [моногр.] / Т. Ф. Миняева. – М.: НОРМА, 2001. – 320 с.

111. Мирончук С. М. Поняття інституту короткочасних виїздів засуджених за межі місць позбавлення волі в зв'язку з винятковими особистими обставинами / С. М. Мирончук // Проблеми застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : матеріали наук.-практ. конф. – Чернігів : ЧЮК ДДУПВП, 2004. – С. 107–109.

112. Михлин А. С. Поощрительные институты и их место в уголовно-исполнительном праве / А. С. Михлин // Реформа уголовно-исполнительной

системы и ее правовое обеспечение : сб. науч. тр. – М. : Изд-во НИИ МВД России, 1993. – С. 11–22.

113. Міжнародна статистична класифікація хвороб МКХ-10 (Короткий адаптований варіант для використання в Україні) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://intranet.tdmu.edu.ua/data/cd/practy4na_ginekologiya/html/Rozdil23/r23.html. – Заголовок з екрана.

114. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/print1390640591661911. – Заголовок з екрана.

115. Модельный уголовно-исполнительный кодекс для государств-участников СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.referent.ru/1/175447>. – Заголовок з екрана.

116. Мокрицька Н. Про поняття форми реалізації права на працю / Н. Мокрицька // Юридична Україна : щомісяч. наук. журн. / [редкол. : В. Д. Примак (голов. ред.) та ін.]. – К. : СП «Юрінком Інтер», 2010. – № 4 (88). – С. 91–95.

117. Новий тлумачний словник української мови. – К. : Аконіт, 1999. – Т. 2. – 256 с.

118. Норвезька в'язниця – дзеркало норвезького суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://svitohlyad.com.ua/zakon/norvezka-vyaznytsya-dzerkalo-norvezkoho-suspilstva>. – Заголовок з екрана.

119. Общая теория права и государства / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2000. – 268 с.

120. Орфографічний словник українських медичних термінів / [укл. : Л. І. Петрух, І. М. Головка]. – Львів, 1993. – 473 с.

121. Осадчий О. Ю. Характеристика адміністративно-правового спору між громадянином та органом виконавчої влади / О. Ю. Осадчий // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – Вип. 16. – С. 339–343.

122. Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмеження (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / І. М. Панкевич. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. – 19 с.

123. Панченко П. Н. Взаимодействие аппаратов уголовного розыска, иных правоохранительных органов и общественности в борьбе с преступностью / П. Н. Панченко – Омск : Изд-во Омск. высш. шк. милиции МВД СССР, 1983. – 82 с.

124. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [О. П. Сергеєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка] ; М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Центр учбової л-ри, 2012. – 168 с.

125. Перелік адміністративних послуг, що надаються Ірпінською міською радою та її виконавчим комітетом [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.irpin-rada.org/pages/p719>. – Заголовок з екрана.

126. Перелік адміністративних послуг, які надаються через Центр надання адміністративних послуг Лубенської районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://lubny.adm-pl.gov.ua/page/perelik-administrativnih-poslug-yaki-nadayutsya-cherez-centr-nadannya-administrativnih-poslug-l>. – Заголовок з екрана.

127. Перелік адміністративних послуг, які надаються через ЦНАП [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.netishynrada.gov.ua/cnap>. – Заголовок з екрана.

128. Перелік документів для страхового відшкодування [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.insurance.lviv.ua/?q=articles>. – Заголовок з екрана.

129. Письменний Є. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: проблеми тлумачення, практика застосування та вдосконалення кримінального законодавства / Є. Письменний // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 11. – С. 113–117.

130. Питання якісної підготовки засуджених до звільнення – один із пріоритетних напрямків у роботі Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/640983>. – Заголовок з екрана.

131. Пономаренко В. М. Термінологічний глосарій з питань соціальної медицини і організації охорони здоров'я : навч.-довід. вид. / [В. М. Пономаренко, А. Б. Зіменковський, С. Д. Пономаренко та ін.]. – Львів : Ліга-Прес, 2003. – 100 с.

132. Пояснення к рекомендаціям // Аспект. – 2000. – № 1. – С. 47–49.

133. Права засуджених в Україні: про що звітує Генпрокуратура // Юридичний вісник України. – 2014. – № 47 (1012). – 22–28 листоп. – С. 15–17.

134. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. – К. : Наук. думка, 1992. – 200 с.

135. Правила державної реєстрації актів громадянського стану в Україні [Електронний ресурс] : наказ Міністерства юстиції України від 18 жовт. 2000 р. № 52/5 – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00/print1382087567336851>. – Заголовок з екрана.

136. Правознавство : підруч. / [Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. (кер. авт. кол.) та ін.] ; за ред. В. В. Копейчикова. – [7-е вид., стереотип.]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.

137. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квіт. 2012 р. № 295 – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/295-2012->

[%D0%BF/print1390640591661911](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF/print1390640591661911). – Заголовок з екрана.

138. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27 груд. 2006 р. № 1196 – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07/print1390324976801743>. –

Заголовок з екрана.

139. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України : наук.-практ. вид. / [В. А. Бадира, О. П. Букалов, А. П. Гель, М. В. Романов, І. С. Яковець] ; за заг. ред. С. Ю. Захарова ; Харк. правозахис. група. – Х. : Права людини, 2009. – 368 с.

140. Проблемы теории государства и права : [учеб. пособие] / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Юристь, 2004. – 656 с.

141. Проект Закону про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45216. –

Заголовок з екрана.

142. Психологія : навч. посіб. / [О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнецов, В. Л. Зливков та ін.] ; за наук. ред. О. В. Винославської. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 352 с.

143. Пташинський О. Б. Правові проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 / О. Б. Пташинський. – К., 2002. – 18 с.

144. Пташинський О. Б. Українське законодавство та заборона жорстокого поводження з ув'язненими / О. Б. Пташинський // Аспект. – 2001. – № 3. – С. 3–6.

145. Пяткевич И. Н. Выезды лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, за пределы исправительных учреждений (вопросы теории и практики) : [моногр.] / И. Н. Пяткевич. – М.: МОСУ, 2003. – 174 с.

146. Пяткевич И. Н. Выезды осужденных к лишению свободы за пределы исправительных учреждений (правовые и организационные вопросы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Пяткевич И. Н. – М., 1997. – 290 с.

147. Пяткевич И. Н. Выезды осужденных к лишению свободы за пределы исправительных учреждений (правовые и организационные вопросы) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И. Н. Пяткевич. – М., 1997. – 20 с.

148. Пяткевич И. Н. Правовые и организационные вопросы выездов осужденных к лишению свободы за пределы исправительных учреждений : [учеб. пособие] / И. Н. Пяткевич, В. И. Старков. – М. : Изд-во Акад. управления МВД России, 1999. – 105 с.

149. Рабінович П. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції / П. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 14–22.

150. Расчотнов Є. В. Поняття «тяжка хвороба» як підстава зупинення досудового розслідування / Є. В. Расчотнов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Юридичні науки. – 2004. – Вип. 2. – Т. 4. – С. 150–154.

151. Резниченко Г. С. Особливості виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі стосовно засуджених жінок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Резниченко Г. С. – О. : ОДУВС, 2009. – 245 с.

152. Рекомендация R (82) 16 странам-участницам относительно предоставления краткосрочных отпусков заключенным [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_051. – Заглавие с экрана.

153. Рекомендації CM/Rec (2010) 1 Комітету міністрів державам-членам про Правила Ради Європи щодо пробації [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/Prisons_recommendations_ru.pdf. – Заголовок з екрана.

154. Реформа тюремной системы в Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://shimerli.livejournal.com/350368.html>. – Заглавие с экрана.

155. Рибянцев А. А. Кримінально-виконавчі засади зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А. А. Рибянцев. – Х. : ХНУВС 2012. – 20 с.

156. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 23 Закону України «Про державну службу», статті 18 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», статті 42 Закону України «Про дипломатичну службу» (справа про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v008p710-07>. –

Заголовок з екрана.

157. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99>. – Заголовок з екрана.

158. Рішення по справі «Marckx v. Belgium» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://european-court.eu/uploads/ECHR_Marckx_v_Belgium_13_06_1979.doc
с. – Заголовок з екрана.

159. Рохлин В. И. Прокурорский надзор и государственный контроль: история, развитие, понятие, соотношение / Рохлин В. И. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 305 с.

160. Самі комфортабельні в'язниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://molomo.com.ua/inquiry/comfortable_prisons.html. – Заголовок з екрана.

161. Самощенко И. С. Ответственность по советскому законодательству / И. С. Самощенко, М. Х. Фарукшин. – М. : Юрид. лит., 1971. – 240 с.

162. Саркисов Г. С. Мотив и цель преступления / Г. С. Саркисов // Советское государство и право. – 1979. – № 3. – С. 78–83.

163. Селиверстов В. И. Теоретические проблемы правового положения лиц, отбывающих наказание : [моногр.] / В. И. Селиверстов. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 149 с.

164. Сидоренко С. Шляхи реалізації Концепції Державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: досягнення та перспективи / С. Сидоренко // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. – С. 12–13.

165. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підруч.] : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

166. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; под ред. А. П. Евгеньевой. – [3-е изд. стереотип.]. – Т. 1 : 1985–1988. – М. : Рус. яз., 1985. – 640 с.

167. Словарь русского языка : в 4 т. / АН СССР, Ин-т рус. яз. ; под ред. А.П. Евгеньевой. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Т. 3. – М. : Рус. яз., 1983. – 672 с.

168. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.

169. Соколов А. А. Выезды осужденных к лишению свободы за пределы исправительных учреждений : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.08 / Соколов А. А. – М., 2010. – 218 с.

170. Сокуренок О. М. Кримінальна відповідальність за ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О. М. Сокуренок. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2010. – 20 с.

171. Сокурєнко О. М. Підстави виїзду за межі кримінально-виконавчих установ засудженими особами до позбавлення волі: міжнародно-правовий досвід / О. М. Сокурєнко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2007. – Т. 20 (59). – № 2. – С. 254–261.

172. Стан правоосвітньої діяльності в установах виконання покарань [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.minjust.gov.ua/44694>. – Заголовок з екрана.

173. Старилов Ю. Н. Административное право История. Наука. Предмет. Нормы : в 2 ч. Ч. 1 / Старилов Ю. Н. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1998. – 392 с.

174. Степанюк А. Ф. Сущность исполнения наказания : [моногр.] / Степанюк А. Ф. – Харьков : Фолио, 1999. – 256 с.

175. Строгович М. С. Избранные труды : в 3 т. / Строгович М. С. – М. : Наука, 1990. – Т. 1. – 302 с.

176. Субочев В. В. Законные интересы как элемент правового статуса / В. В. Субочев // Юридическая мысль. – 2003. – № 3 (16). – С. 26–39.

177. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг ред. В. В. Дубчинського. – Х. : ВД «Школа», 2009. – 1008 с.

178. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Таволжанський О. В. – Х., 2014. – 205 с.

179. Тарасенко Н. Ф. Природа. Технология. Культура (философско-мировоззренческий анализ) / Тарасенко Н. Ф. – К. : Наук. думка, 1985. – 255 с.

180. Тарасов А. М. Региональный президентский контроль: вопросы совершенствования / А. М. Тарасов // Журнал российского права. – М. : Норма, 2002. – № 5. – С. 42–49.

181. Тарханов И. А. Поощрение позитивного поведения и его реализация в уголовном праве (вопросы теории, нормотворчества и правоприменения) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Тарханов И. А. Казань, 2002. – 458 с.

182. Телефанко Б. М. Проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з кримінально-виконавчих установ на підставі закону України про амністію або акта помилування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Б. М. Телефанко. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2005. – 16 с.

183. Теория государства и права : [учеб. для вузов] / под ред. М. М. Рассолова, Б. С. Эбзеева. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 640 с.

184. Теорія управління органами внутрішніх справ : [підруч.] / за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

185. Тирский В. В. Карательно-воспитательный процесс в исправительно-трудовых колониях особого режима : [моногр.] / Тирский В. В. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1973. – 242 с.

186. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров // Журнал российского права. – 2000. – № 10. – С. 22–32.

187. Ткачевский Ю. М. Советское исправительно-трудовое право : [учеб. пособие] / Ткачевский Ю. М. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1971. – 232 с.

188. Тлумачний словник поширених медичних термінів / за ред. В. П. Крупіна, А. Б. Зіменковського, М. С. Регеди. – Львів : Ліга-Прес, 2004. – 414 с.

189. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля [Электронный ресурс] : в 4 т. Т. 4 / под ред. И. А. Бодуэна-де-Куртенэ. – [3-е изд. испр. и доп.]. – СПб. ; М. : Изд. Т-ва М. О. Вольфа, 1910. – Режим доступа :

http://www.ruaudioknigi.ru/load/knigi_i_zhurnaly/knigi/v_dal_tolkovyj_slovar_zhivogo_velikorusskogo_jazyka_4_t_izdanie_1880_1882_gg/32-1-0-3493. – Заглавие с экрана.

190. Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Толста С. А. – К., 2006. – 229 с.

191. У Хустській тюрмі в'язню дозволили піти...У відпустку [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://7dniv.info/ua/news/u-hustskiy-tyurmi-vyaznyu-dozvolili-pitiu-vidpustku>. – Заголовок з екрана.

192. Уголовное право Украины. Общая часть : учеб. / [М. И. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др.] ; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – К. : Юринком Интер, 2003. – 512 с.

193. Уголовно-исполнительное право : учеб. для юрид. вузов / [А. С. Михлин, П. Г. Пономарев, В. И. Селиверстов, И. В. Шмаров] ; под ред. проф. В. И. Селиверстова. – [2-е изд.]. – М. : Юриспруденция, 2000. – 320 с.

194. Уголовно-исполнительное право : [учеб.] / под ред. И. В. Шмарова. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 365 с.

195. Уголовно-исполнительное право : учеб. / [А. С. Михлин, П. Г. Пономарев и др.] ; под. ред. И. В. Шмарова. – М. : Новый Юрист, 1998. – 368 с.

196. Уголовно-исполнительный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://cbd.minjust.gov.kg/%28F%28LtVnUjmy5xgofNA9ZsPqtv9zwoJevlVFUdN1zmL->

[23xDXOml208DVG2uuPHeQrZs4dOBH35bm2hiwmRG5Uq2ae7mlfarn6a0vgbnuzlrC6eDQgo-](http://cbd.minjust.gov.kg/%28F%28LtVnUjmy5xgofNA9ZsPqtv9zwoJevlVFUdN1zmL-23xDXOml208DVG2uuPHeQrZs4dOBH35bm2hiwmRG5Uq2ae7mlfarn6a0vgbnuzlrC6eDQgo-)

[0dl_w5x3LH0QbtiArcjBiwpl9KpabW2AWf2E_QMUUbWZaddr0ucMolA](http://cbd.minjust.gov.kg/%28F%28LtVnUjmy5xgofNA9ZsPqtv9zwoJevlVFUdN1zmL-23xDXOml208DVG2uuPHeQrZs4dOBH35bm2hiwmRG5Uq2ae7mlfarn6a0vgbnuzlrC6eDQgo-0dl_w5x3LH0QbtiArcjBiwpl9KpabW2AWf2E_QMUUbWZaddr0ucMolA)

KL7CiZhNCr2E5rKHJVLUhpswL0%29%29/act/preview/ru-ru/11/130?mode=tekst. – Заглавие с экрана.

197. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/uik/>. – Заглавие с экрана.

198. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.assessor.ru/zakon/uik/97>. – Заглавие с экрана.

199. Удовиченко О. Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності: практика Вищої ради юстиції з розгляду скарг на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та рекомендацій Комісії щодо внесення подання про звільнення судді з посади / О. Удовиченко // Слово Національної Школи Суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 14–22.

200. Український юридичний термінологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.marazm.org.ua/document/termin/index.php?file=%CF%B3%EB%FC%E3%E8.txt>. – Заголовок з екрана.

201. Українських ув'язнених відправляють у відпустки [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1439524#main>. – Заголовок з екрана.

202. Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник : у 2 т. / за ред. М. Павловського, Л. Петрух, І. Головка. – Львів, 1995. – Т. 1. – 656 с.; Т. 2. – 788 с.

203. Федоров В. В. Лишение права специального природопользования как вид юридической ответственности по экологическому праву : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Федоров В. В. – Саратов, 1998. – 184 с.

204. Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. Ф. В. Константинов. – М. : Сов. энцикл., 1970. – Т. 5 : Сигнальные системы – Яшты. Указатель. – 740 с.

205. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – [2-е изд.]. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 576 с.

206. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

207. Фомин П. Соціально-правова сутність і зміст адміністративного нагляду міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі / П. Фомин // Юридична Україна. – 2009. – № 5. – С. 36–41.

208. Царькова О. В. Батьківська поведінка як психологічний чинник ресоціалізації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.06 / О. В. Царькова. – Х., 2008. – 22 с.

209. Човган В. Вимоги за Європейськими тюремними правилами до правообмежень осіб, які позбавлені волі [Електронний ресурс] / В. Човган. – Режим доступу :

<http://ukrprison.org.ua/expert/1318315515>. – Заголовок з екрана.

210. Чухин И. В тюрьмах Германии / И. Чухин // Преступление и наказание. – 1997. – № 5. – С. 40–45.

211. Шимановский В. В. Законность и обоснованность приостановления следователем уголовного дела : [конспект лекций] / В. В. Шимановский. – Л., 1985. – 23 с.

212. Шкадюк В. Д. Організація виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років : [метод. посіб.] / за заг. ред. Н. Г. Калашник. – К. : ДКВСУ, 2007. – 242 с.

213. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР / Шорина Е. В. – М. : Наука, 1981. – 300 с.

214. Шорина Е. В. Теоретические проблемы контроля за деятельностью органов государственного управления в СССР : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.02 / Е. В. Шорина. – М., 1978. – 32 с.

215. Щербакова М. В. Право осужденных на выезд за пределы исправительного учреждения / М. В. Щербакова // Вестник Челябинского государственного университета : науч. журн. – 2007. – № 9. – С. 99–102.

216. Що таке підстава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ehow.in.ua/80559-shho-taka-pidstava.html>. – Заголовок з екрана.

217. Щоденник індивідуальної роботи із засудженим: Додаток 1 до Положення про відділення соціально-психологічної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13/print1389942907975600>. – Заголовок з екрана.

218. Юридический словарь / глав. ред. П. И. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1956. – Т. 1. – 687 с.

219. Юридический словарь / глав. ред. П. И. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1956. – Т. 2. – 663 с.

220. Юридичний словник: члени сім'ї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakony.com.ua/juridical.html?catid=46342>. – Заголовок з екрана.

221. Ягодинський В. Щодо відтворення обстановки і обставин події / В. Ягодинський // Право України : респ. юрид. журн. – 2003. – № 5. – С. 84–88.

222. Як зробити в'язниці кращими в світі. Досвід Норвегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://edu.helsinki.org.ua/pod/novini-vipusknik-v-programi/yak-zrobiti-vyaznits-krashchimi-v-sv-t-dosv-d-norveg>. – Заголовок з екрана.

223. Яковець І. С. Досвід виконання кримінальних покарань Королівства Норвегія та доцільність його впровадження в Україні / І. С. Яковець // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – № 60. – С. 362–368.

224. Яковець І. С. Застосування умовно-дострокового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зміна умов тримання шляхом переведення до іншої установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://khp.org/index.php?id=1239800285>. – Заголовок з екрана.

225. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / І. С. Яковець. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2006. – 20 с.

226. Яковець І. С. Система виконання покарань Швейцарії / І. С. Яковець // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2011. – Вип. 21. – С. 162–173.

227. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : [моногр.] / Яковець І. С. – Х. : Право, 2013. – 392 с.

228. Яковець І. С. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань : [моногр.] / Яковець І. С. – Х. : Кроссруд, 2006. – 208 с.

229. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким / Яковець І. С. – М. : PRI, 2012. – 207 с.

230. Ялбулганов А. А. Финансовый контроль как институт финансового права / А. А. Ялбулганов // Юрист. – М. : Юрист. – 1999. – № 4. – С. 43–50.

231. Guest Post by Professor Martine Herzog Evans: Is Prison Leave a Privilege? [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://tashalaw.wordpress.com/2012/04/24/guest-post-by-professor-martine-herzog-evanscommentary-on-article-6-and-prison-leave/>. – Заголовок з экрана.

232. Hirst v. The United Kingdom, Application No. 40787/98, Judgement of 24 July 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/cases/regionalcases/europeancourtofhumanrights/nr/2604>. – Заголовок з экрана.

233. Law of Georgia: Imprisonment Code [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.cpt.coe.int/documents/geo/2011-19-appendix-II.pdf>. – Заголовок з экрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
 Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності
 01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-20/12-2226 *29. жовтня 2014*

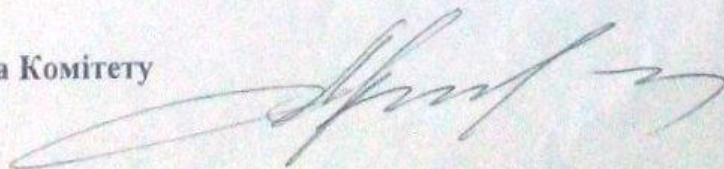
Директору навчально-наукового
 інституту права та психології
 Національної академії внутрішніх
 справ
Колбу О.Г.

03035, м. Київ,
 вул. Кудряшова, 8

Шановний Олександрє Григоровичу!

Повідомляємо, що підготовлені авторським колективом Ткачуком В.Є., Журавською З.В., Конопельським В.Я., Колбом І.О. та іншими пропозиції щодо внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України та інших законів України у вигляді порівняльної таблиці (вих. № 46/6-891 від 14.10.2014 року) Комітетом отримані, заслуговують на увагу та можуть бути використані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету **А. Кожем'якін**

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-12/12-547"12" березня 2015 р.

**Директору навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх
справ**

Колбу О.Г.

03035, м. Київ,
вул. Кудряшова, 8

Шановний Олександрє Григоровичу!

Повідомляємо, що підготовлені авторським колективом О.Г. Колбом, В.Є. Ткачуком, З.В. Журавською, І.О. Колбом, С.О. Колбом, В.В. Лопохою, Н.В. Карпенко, О.М. Крук, Я.О. Ліховицьким пропозиції щодо внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України та інших законів України у вигляді порівняльної таблиці (вих. № 46/6-84 від 23.02.2015 року) Комітетом отримані, є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою**Голова Комітету****А. Кожем'якін**

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Заступник начальника управління
 Державної пенітенціарної служби України
 в Харківській області

Ю. А. Мосійчук
 02 вересня 2015 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Крука Олександра Миколайовича на тему «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні»

02.09.2015 р.

м. Харків

Комісія у складі: голови – підполковника внутрішньої служби, начальника сектору соціально-виховної та психологічної роботи управління Дорошенка А.О., членів комісії: підполковника внутрішньої служби, начальника сектору по контролю за виконанням судових рішень управління Асотської О.В. та майора внутрішньої служби, старшого інспектора з особливих доручень сектору соціально-виховної та психологічної роботи управління Паніткова О.С., склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Крука Олександра Миколайовича на тему «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні» враховано в діяльності управління Державної пенітенціарної служби України у Харківській області. Зроблені в дисертації висновки є суттєвими та мають значення для вдосконалення процесу надання короткострокових виїздів засудженим до позбавлення волі і будуть впроваджені в діяльність установ виконання покарань.

Голова комісії:

Начальник сектору соціально-виховної та психологічної роботи управління підполковник внутрішньої служби

А.О. Дорошенко

Члени комісії:

Начальник сектору по контролю за виконанням судових рішень управління підполковник внутрішньої служби

О.В. Асотська

Старший інспектор з особливих доручень сектору соціально-виховної та психологічної роботи управління

О.С. Панітков

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
 ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА**

61002, м. Харків, вул. Пушкінська, 49. Тел.: (057) 700-65-81.
 Факс: (057) 7156-208. E-mail: ivpz@apnu.rol.net.ua

10.04.2015 № 147-0102-55
 на № _____

Довідка

*про впровадження у науково-дослідницьку діяльність результатів
 дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових
 дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної
 академії внутрішніх справ Крука О.М за темою : «Правове регулювання
 короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні»*

У першому кварталі 2012 р. колективом сектора дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України розпочато виконання планового фундаментального, що має назву «Теоретичні та прикладні проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0112U001332, затверджена постановою Президії НАПрН України № 79/8 від 7 грудня 2011 р.).

Під час розробки окремих аспектів проблеми реформування Державної кримінально-виконавчої служби України були використані положення та напрацювання, розроблені в ході дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Крука О.М за темою «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні», зокрема, щодо удосконалення правової регламентації реалізації засудженими особами цього права.

Констатуємо, що результати проведеного Круком О. М. дослідження за темою «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні» знайшли достатнє впровадження під час виконання державного замовлення за проектами, що розробляються Інститутом.

Заступник директора з наукової роботи
 д.ю.н., с.н.с.

В.С. Батиргарєва

Вих. № 26/5
від 13 травня 2015 р.

Довідка

*про впровадження результатів
дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінально-правових
дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ Крука О.М за темою : «Правове регулювання
короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні»*

Міжнародна неурядова організація «Міжнародна тюремна реформа»/«Penal Reform International» за організаційної підтримки національного партнера - Всеукраїнського центру правової допомоги «Громадський захисник» - продовжує реалізацію багатовекторного соціального проекту «Посилення ролі громадянського суспільства у захисті прав уразливих груп засуджених в Україні».

В процесі реалізації каскаду проектних заходів та проведення дослідження в рамках реалізації проекту групою дослідників було опрацьовано матеріали дисертаційного дослідження Крука О.М за темою «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні». Висновки та пропозиції по роботі, що були надані у виді аналітичної довідки були інтегровані у загальні висновки напрацьовань проекту. Пропозиції Крука О.М. з приводу необхідності внесення змін до норм Кримінально-виконавчого кодексу України, з приводу оптимізації процедури надання виїзду засудженим з установ виконання покарань визнано доречними та актуальними. Окремі з наданих висновків та пропозицій будуть використовуватись в рамках роботи над проектом в подальшому, з обов'язковим посиланням на автора.

Менеджер проекту
Голова правління Всеукраїнської
громадської організації
«Всеукраїнський Центр
правової допомоги
«Громадський захисник»
к.ю.н.

А.П. Мукшименко

Виконавці проекту:
Міжнародна некомерційна організація
Об'єднання "Penal Reform International"
(«Міжнародна тюремна реформа»)
80-82 Commercial Street, London E1 8LT
United Kingdom
Phone: +44 20 7247 8515
Email: info@penalreform.org

Всукраїнська громадська організація
«Всеукраїнський центр правової допомоги
«Громадський захисник»
02081, м. Київ, вул. Г. Азарового, 50, оф. 11
Тел. +38 044 33 77 357
E-mail: info@public-advocate.org

Проект реалізується за фінансової підтримки
Європейського Союзу

Додаток Б

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо гуманізації порядку здійснення виїздів засуджених за межі установ виконання покарань)

Верховна Рада України постановляє:

І. Статтю 111 Кримінально-виконавчого кодексу України викласти в такій редакції:

«Стаття 111. Виїзди засуджених за межі установ виконання покарань

1. Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та відбули не менше однієї чверті строку покарання, мають право на виїзд за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими обставинами: а) реалізація сімейних та цивільних прав, отримання документів і довідок, якщо це не може бути здійснено в період перебування особи в установі виконання покарань або вимагає особистої присутності громадянина; б) одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі; в) вирішення питань побутового забезпечення та працевлаштування.

2. Дозвіл на виїзд засудженого дається за наявності позитивних змін у поведінці засудженого в період відбування покарання. Виїзд за межі колонії надається за умови відбування засудженим не менше однієї четвертої визначеного судом строку покарання.

3. Питання про надання засудженому дозволу на виїзд за межі колонії вирішується на засіданні спеціальної комісії установи на підставі заяви, поданої засудженим, його рідними, законними представниками чи захисником, із зазначенням мотивів виїзду, місця перебування та строку виїзду.

4. До складу комісії входять начальник колонії, його заступники та начальники служб цієї установи, які за своїми функціональними обов'язками безпосередньо спілкуються із засудженими. Очолює комісію начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки. З членів комісії обирається

секретар, який веде протоколи засідань комісії та контролює виконання її рішень.

5. На засідання комісії запрошуються інші особи, чия присутність є доцільною, для об'єктивного вирішення питання виїзду засудженого за межі колонії.

6. Засуджений має бути повідомлений про місце і час засідання комісії не пізніше, ніж за три години до його початку. Адміністрація установи виконання покарань зобов'язана надати засудженому допомогу в отриманні документів та матеріалів, які стосуються суті заяви і до яких у засудженого немає доступу.

7. Засуджений має право користуватися послугами адвоката або фахівця в галузі права за власним вибором. Якщо у засудженого відсутній доступ до адвоката або фахівця у галузі права, адміністрація установи зобов'язана надати йому можливість звернутися за отриманням правової допомоги до органів, які надають таку допомогу.

8. Матеріали, що стосуються поданої засудженим заяви про виїзд за межі колонії, доповідаються на засіданні дисциплінарної комісії начальником відділення соціально-психологічної служби у присутності засудженого, а також запрошених осіб.

9. Рішення комісії може бути оскаржене засудженим або його представником до вищого органу управління або суду».

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

**Голова
Верховної Ради України**

Матеріал підготовлений здобувачем кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ Круком О.М.

Додаток В

Анкета анонімного опитування осіб з числа персоналу органів та установ виконання покарань за темою дисертаційного дослідження «Правове регулювання короткострокових виїздів за межі колоній в Україні»

1. Усього в опитуванні взяло участь 510 осіб (100 %)

2. Питання, що виносяться для опитування:

№ з/п	Зміст питання	Відповідь респондентів	Питома вага відповідей щодо загальної кількості опитаних осіб	Примі тка
1.	Вкажіть, яке значення для засуджених мають короткострокові виїзди за межі УВП?	Засуджені завдяки виїздам отримують можливість укріпити свої сімейні зв'язки	235 (46 %)	
		Виїзди дають можливість засудженим простіше реалізувати власні права	163 (32 %)	
		Виїзди полегшують негативний вплив ізоляції місць позбавлення волі та забезпечується поступове звикання до вільного життя	41 (8 %)	
		Можливість виїздів є додатковим засобом впливу на поведінку засуджених	71 (14 %)	

2.	Ваше ставлення до доцільності поширення практики застосування до засуджених короткочасних виїздів за межі установ (наприклад, шляхом розширення переліку категорій, яким вони можуть надаватись)?	Негативне	352 (69 %)	
		Позитивне	76 (15 %)	
		Важко відповісти	82 (16 %)	
3.	Чим є короткочасний виїзд засуджених за межі установи?	Правом засудженого	31 (6 %)	
		Правом адміністрації	382 (75 %)	
		Законним інтересом засудженого	15 (3 %)	
		Важко відповісти	82 (16 %)	
4.	Для чого засудженому має надаватись виїзд за межі установи?	З метою позитивної зміни його поведінки	270 (52 %)	
		З метою вирішення наявних проблем	104 (20 %)	
		З метою побачити родичів	52 (10 %)	
		З метою підготовки до звільнення	47 (9 %)	
		Важко відповісти	47 (9%)	
5.	Як Ви оцінюєте перспективу скасування окремого виділення права працюючих засуджених на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії, і поширення на цих осіб загального порядку виїзду?	Позитивно	214 (42 %)	
		Негативно	250 (49 %)	
		Важко відповісти	46 (9 %)	
6.	Вкажіть ознаки, які мають враховуватись при визначенні доцільності надання засудженому права на короткочасний виїзд за межі установи. (можна виділити декілька варіантів відповідей)	Факт попереднього відбування покарання в місцях позбавлення волі	291 (57 %)	
		Наявність попередніх судимостей	286 (56%)	
		Стан здоров'я	224 (44 %)	
		Наявність рецидиву злочинів	194 (38 %)	
		Наявність психічних відхилень	184 (36 %)	

		Стать	179 (35 %)	
		Вік	143 (28 %)	
		Строк покарання	117 (23 %)	
		Усі обставини, що обтяжили покарання	128 (25 %)	
		Усі обставини, які пом'якшили покарання	97 (19 %)	
		Сімейний стан, наявність дітей, батьків похилого віку	97 (19 %)	
		Склад злочину (об'єкт посягання, суб'єкт, об'єктивна й суб'єктивна сторони)	87 (17 %)	
		Форму вини	71 (14 %)	
		Характеристику до засудження	71 (14 %)	
		Зізнання і щире каяття у вчиненому злочині	61 (12 %)	
		Професію	26 (5 %)	
		Спеціальність	20 (4 %)	
7.	Чи можете Ви назвати основні відмінності між оформленням та виглядом висновку й довідки закладу охорони здоров'я?	Так	158 (31 %)	
		Ні	326 (64 %)	
		Важко відповісти	26 (5 %)	
8.	Як, на вашу думку, порядок проведення виїзду засудженого та здійснення контролю за його поведінкою визначені в законі вичерпно та повно?	Так	367 (72 %)	
		Ні	117 (23 %)	
		Важко відповісти	26 (5 %)	
9.	Яка головна мета контролю за поведінкою засуджених поза межами колонії?	Своєчасне повернення засудженого до колонії	209 (41 %)	
		Дотримання засудженим правопорядку під час виїзду	102 (20 %)	

		Облік таких осіб	117 (23 %)	
		Профілактика порушень	56 (11 %)	
		Важко відповісти	26 (5 %)	
10.	Якого виду має бути юридична відповідальність засудженого за порушення правил виїзду?	Дисциплінарна	10 (2 %)	
		Адміністративна	148 (29 %)	
		Кримінальна	352 (69 %)	
11	Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань вимагає, щоб телеграма про смерть близького родича була оформлена відповідно. Вам відомі критерії, за якими встановлюється така відповідність оформлення телеграми?	Не відомі	444 (87 %)	
		Відомі	0	
		Важко відповісти	66 (13 %)	

Примітка. Опитування проведено за спеціально розробленою анкетною на добровільних засадах у 2014–2015 роках в органах та установах виконання покарань Волинської, Запорізької, Київської і Харківської областей.

Анкета
анонімного опитування засуджених, які відбували покарання
у виправних колоніях, за темою дисертаційного дослідження
«Правове регулювання короткострокових виїздів за межі колоній
в Україні»

1. Усього в опитуванні взяли участь 320 осіб (100 %)

2. Питання, що виносяться для опитування:

№ № з/п	Зміст питання	Відповіді респондентів	Питома вага відповідей щодо загальної кількості опитаних осіб	Примітка
.	Вкажіть, яке значення для Вас мають короткострокові виїзди за межі УВП	Завдяки виїздам отримуємо можливість укріпити свої сімейні зв'язки	186 (58 %)	
		Виїзди дають можливість засудженим простіше реалізовувати власні права	45 (14 %)	
		Виїзди полегшують негативний вплив ізоляції місць позбавлення волі та забезпечується поступове звикання до вільного життя	89 (28 %)	
.	Ваше ставлення щодо доцільності поширення практики застосування до засуджених короткочасних виїздів за межі установ (наприклад, шляхом розширення переліку категорій, яким вони можуть надаватись)?	Негативне	21 (7 %)	
		Позитивне	185 (61 %)	
		Важко відповісти	114 (32 %)	

.	Чим є короткочасний виїзд за межі установи для засуджених?	Правом засудженого	38 (12 %)	
		Правом адміністрації	192 (60 %)	
		Законним інтересом засудженого	16 (5 %)	
		Важко відповісти	74 (23 %)	
.	Як Ви оцінюєте перспективу скасування окремого виділення права працюючих засуджених на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії, і поширення на цих осіб загального порядку виїзду?	Позитивно	259 (81 %)	
		Негативно	32 (10 %)	
		Важко відповісти	29 (9 %)	
.	Чи знаєте Ви, як слід оформляти документи, за якими б надавався дозвіл на виїзд за межі колонії?	Так	29 (9 %)	
		Ні	278 (87 %)	
		Частково	13 (4 %)	
.	Як ви вважаєте, наскільки повно та вичерпно визначені в законі порядок проведення виїзду засудженого та здійснення контролю за його поведінкою?	Так, вичерпно та повністю	13 (4 %)	
		Ні, нечітко визначені	209 (65 %)	
		Важко відповісти	98 (31 %)	
.	Якого виду має бути юридична відповідальність засудженого за порушення правил виїзду?	Дисциплінарна	269 (84 %)	
		Адміністративна	48 (15 %)	
		Кримінальна	3 (1%)	
.	З якою метою засуджені здійснюють виїзд за межі установ виконання покарання?	Вирішення сімейних проблем	154 (48 %)	
		Пошук житла і роботи після звільнення	109 (34 %)	
		«Відпочити» від умов відбування покарання	38 (12 %)	
		Отримання медичної допомоги	19 (6%)	

.	З яких підстав засуджені відмовляються від виїзду за межі колоній?	Відсутність на особових рахунках коштів на квитки	179 (56 %)	
		Відсутність нормального цивільного одягу	74 (23 %)	
		Відсутність регулярного транспортного сполучення	29 (9 %)	
		Не бажання залишати звичний уклад життя	22 (7 %)	
		Важко відповісти	16 (5 %)	

Примітка. Опитування проведено за спеціально розробленою анкетною на добровільних засадах у 2014–2015 роках в установах виконання покарань Волинської, Запорізької, Київської та Харківської областей.

Додаток Г

Аналітична довідка

за результатами анонімного опитування осіб з числа персоналу органів та установ виконання покарань за темою дисертаційного дослідження «Правове регулювання короткострокових виїздів за межі колоній в Україні»

Опитування зазначених респондентів було проведено за спеціально розробленою анкетою на добровільних засадах у 2014–2015 роках в органах та установах виконання покарань Волинської, Запорізької, Київської й Харківської областей. Загальна кількість респондентів під час опитування становить 510 осіб, серед яких: а) співробітники КВІ – 35 осіб (7 % від загальної кількості опитаних осіб); 2) начальники відділень соціально-психологічної служби колоній – 280 осіб (55 %); 3) співробітники оперативних та режимних служб виправної колонії – 195 (38 %).

Опитані особи були такого віку: 1) від 21 до 25 років – 178 осіб (35 % від загальної кількості опитаних осіб); 2) від 26 до 35 років – 204 особи (40 %); 3) від 36 до 45 років – 87 осіб (17 %); 4) від 46 років і старші – 41 особа (8 %).

Практичний стаж роботи респондентів в органах та установах виконання покарань на час опитування становив: 1) до 1 року – 107 осіб (21 % від загальної кількості респондентів); 2) від 1 до 3 років – 189 осіб (37 %); 3) від 3 до 5 років – 178 осіб (35 %); 4) від 5 років і більше – 36 осіб (7 %).

У структурі респондентів вищу освіту мали всі 510 опитаних осіб (100 %), зокрема: юридичну – 224 особи (44 %), педагогічну – 117 (23 %), психологічну – 77 осіб (15 %), іншу вищу освіту – 92 особи (18 %).

Із 510 респондентів безпосередньо здійснювали підготовку матеріалів щодо короткострокових виїздів засуджених за межі виправних колоній 262 особи (52 % від загальної кількості опитаних осіб).

Для опитування було запропоновано 11 питань з різними варіантами відповідей. При цьому респондентам було роз'яснено, що відповідь має бути лише одною, за виключенням шостого питання.

У результаті проведеного дослідження отримано такі відповіді:

1. На питання «Вкажіть, яке значення для засуджених мають короткострокові виїзди за межі УВП?» відповідь «Засуджені завдяки виїздам отримують можливість укріпити свої сімейні зв'язки» дали 235 осіб або 46 % від загальної кількості респондентів; «Виїзди дають можливість засудженим простіше реалізувати власні права» – 163 особи (32 %); «Виїзди полегшують негативний вплив ізоляції місць позбавлення волі та забезпечується поступове звикання до вільного життя» – 41 особа (8 %); можливість виїздів є додатковим засобом впливу на поведінку засуджених – 71 особа (14 %);

2. На питання «Ваше ставлення щодо доцільності поширення практики застосування до засуджених короткочасних виїздів за межі установ (наприклад, шляхом розширення переліку категорій, яким вони можуть надаватись)?» вказали на негативне ставлення 352 особи (69 %), на позитивне ставлення – 76 осіб (15 %); не визначилися з відповіддю 82 особи (16 %).

3. На питання «Чим є короткочасний виїзд засуджених за межі установи?» «Правом засудженого» відповіла 31 особа (6 %); «Правом адміністрації» – 382 особи (75 %); «Законним інтересом засудженого» – 15 осіб (3 %); не визначилися з відповіддю – 82 особи (16 %).

4. На питання «Для чого засудженому має надаватись виїзд за межі установи?» надали такі відповіді: «З метою позитивної зміни його поведінки» – 270 опитаних (52 %); «З метою вирішення наявних проблем» – 104 особи

(20 %); «З метою побачити родичів» – 52 особи (10 %); «З метою підготовки до звільнення» – 47 осіб (9 %); не визначилися з відповіддю 47 осіб (9 %).

5. На питання «Як Ви оцінюєте перспективу скасування окремого виділення права працюючих засуджених на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії, і поширення на цих осіб загального порядку виїзду?» позитивну відповідь надали 214 осіб (42 %); негативну – 250 осіб (49 %); не визначилися з відповіддю – 46 осіб (9 %).

6. На пропозицію «Вкажіть ознаки, які мають враховуватись при визначенні доцільності надання засудженому права на короткочасний виїзд за межі установи» (можна було давати декілька варіантів) опитані надали такі відповіді: «Факт попереднього відбування покарання в місцях позбавлення волі» – 291 особа (57 %); «Наявність попередніх судимостей» – 286 осіб (56 %); «Стан здоров'я» – 224 особи (44 %); «Наявність рецидиву злочинів» – 194 особи (38 %); «Наявність психічних відхилень» – 184 особи (36 %); «Стать» – 179 осіб (35 %); «Вік» – 143 особи (28 %); «Строк покарання» – 117 осіб (23 %); «Усі обставини, що обтяжили покарання» – 128 осіб (25 %); «Усі обставини, що пом'якшили покарання» – 97 осіб (19 %); «Сімейний стан, наявність дітей, батьків похилого віку» – 97 осіб (19 %); «Склад злочину (об'єкт посягання, суб'єкт, об'єктивна й суб'єктивна сторони)» – 87 осіб (17 %); «Форму вини» – 71 особа (14 %); «Характеристика до засудження» – 71 особа (14 %); «Зізнання і щире каяття у вчиненому злочині» – 61 особа (12 %); «Професія» – 26 осіб (5 %); «Спеціальність» – 20 осіб (4 %).

7. На питання «Чи можете Ви назвати головні відмінності між оформленням та виглядом висновку й довідки закладу охорони здоров'я?» «так» відповіли 158 осіб (31 %); «ні» – 326 осіб (64 %); «частково» – 26 осіб (5 %).

8. На питання «Як, на вашу думку, порядок проведення виїзду засудженого та здійснення контролю за його поведінкою визначені в законі

вичерпно та повно?» «так» відповіли 367 осіб (72 %); «ні» – 117 осіб (23 %); не визначилися з відповіддю – 26 осіб (53 %).

9. На питання «Яка головна мета контролю за поведінкою засуджених поза межами колонії?» 209 осіб (41 %) відповіли, що «Своєчасне повернення засудженого до колонії»; 102 (20 %) – «Дотримання засудженим правопорядку під час виїзду»; 56 осіб (11 %) – «Облік таких осіб»; не визначилися з відповіддю – 26 (5 %).

10. На питання «Якого виду повинна бути юридична відповідальність засудженого за порушення правил виїзду?» 10 осіб (2 %) відповіли, що «Дисциплінарна»; 148 осіб (29 %) – «Адміністративна»; 352 особи (69%) – «Кримінальна»

11. На питання «Інструкція про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань вимагає, щоб телеграма про смерть близького родича була оформлена відповідно. Вам відомі критерії, за якими встановлюється така відповідність оформлення телеграми?» 444 особи (87 %) відповіли, що «Не відомі»; 0 осіб (0%) – «відомі»; не визначилися з відповіддю – 66 осіб (13%).

Аналітичну довідку за результатами даного опитування було направлено керівництву територіальних управлінь Державної пенітенціарної служби України для відома та використано у даному дисертаційному дослідженні при формуванні висновків до розділів та загалом до роботи.

**Здобувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС**

О. М. Крук

**Аналітична довідка
за результатами анонімного опитування засуджених
за темою дисертаційного дослідження «Правове регулювання
короткострокових виїздів за межі колоній в Україні»**

Опитування зазначених респондентів було проведено за спеціально розробленою анкетною на добровільних засадах у 2014–2015 роках в установах виконання покарань Волинської, Запорізької, Київської та Харківської областей. Усього дослідженням було охоплено вісім установ виконання покарань.

Загальна кількість респондентів під час опитування становила 320 осіб, з яких: а) засуджені вперше – 106 осіб (33 % від загальної кількості опитаних осіб); б) особи, які раніше відбували покарання – 214 осіб (67 %).

Вік опитаних характеризується так: 1) від 21 до 25 років – 112 осіб (35 % від загальної кількості опитаних осіб); 2) від 26 до 35 років – 128 осіб (40 %); 3) від 36 до 45 років – 54 особи (17 %); 4) від 46 років і старші – 26 осіб (8 %).

Строк призначеного покарання: 1) від 1 до 3 років – 26 осіб (8 %); 3) від 3 до 5 років – 128 осіб – (40 %); 4) від 5 до 10 років – 105 осіб (33 %); 5) 10 років і більше – 61 особа – (19 %).

Для опитування було запропоновано шість питань з різними варіантами відповідей. При цьому респондентам було роз'яснено, що відповідь має бути лише одною.

Отримано такі результати дослідження:

1. На питання «Вкажіть, яке значення для Вас мають короткострокові виїзди за межі УВП» респонденти відповіли так: «Завдяки виїздам отримуємо можливість укріпити свої сімейні зв'язки» – 186 осіб (58 %); «Виїзди дають можливість засудженим простіше реалізувати власні права» – 45 осіб (14 %); «Виїзди полегшують негативний вплив ізоляції місць

позбавлення волі та забезпечується поступове звикання до вільного життя» – 89 осіб (28 %)

2. На питання «Ваше ставлення до доцільності поширення практики застосування до засуджених короткочасних виїздів за межі установ (наприклад, шляхом розширення переліку категорій, яким вони можуть надаватись)?» вказали на негативне ставлення 21 особа (7 %), на позитивне – 185 осіб (61 %); не визначилися з відповіддю – 114 особи (32 %).

3. На питання «Чим є короткочасний виїзд за межі установи для засуджених?» «Правом засудженого» відповіли 38 осіб (12 %); «Правом адміністрації» – 192 особи (60 %); «Законним інтересом засудженого» – 16 осіб (5%); не визначилися з відповіддю – 74 особи (23%).

4. На питання «Як Ви оцінюєте перспективу скасування окремого виділення права працюючих засуджених на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії і поширення на цих осіб загального порядку виїзду?» позитивно відповіли 259 осіб (81 %); негативно – 32 особи (10 %); не визначилися з відповіддю – 29 засуджених (9 %)

5. На питання «Чи знаєте Ви, як слід оформляти документи, за якими б надавався дозвіл на виїзд за межі колонії?» «так» відповіли 29 осіб (9%); «ні» – 278 особи (87%); не визначилися з відповіддю – 13 осіб (4%).

6. На питання «Як ви вважаєте, наскільки повно та вичерпно визначені в законі порядок проведення виїзду засудженого та здійснення контролю за його поведінкою?» «Так, вичерпно та повністю» відповіли 13 осіб (4 %); «Ні, нечітко визначені» – 209 осіб (65 %); «важко відповісти» – 98 осіб (31 %).

7. На питання «Якого виду повинна бути юридична відповідальність засудженого за порушення правил виїзду?» відповідь «Дисциплінарна» надали 269 осіб (84 %); «Адміністративна» – 48 осіб (15 %); «Кримінальна» – 3 особи (1 %).

8. На питання «З якою метою засуджені здійснюють виїзд за межі установ виконання покарання?» «Вирішення сімейних проблем» відповіли

154 особи (48 %); «Пошук житла і роботи після звільнення» – 109 осіб (34 %); ««Відпочити» від умов відбування покарання» – 38 осіб (12 %); «Отримання медичної допомоги» – 19 осіб (6 %).

9. На питання «З яких підстав засуджені відмовляються від виїзду за межі колонії?» «Відсутність на особових рахунках коштів на квитки» відповіли 179 осіб (56 %); «Відсутність нормального цивільного одягу» – 74 особи (23 %); «Відсутність регулярного транспортного сполучення» – 29 осіб (9 %); «Не бажання залишати звичний уклад життя» – 22 особи (7 %); не визначилися з відповіддю – 16 осіб (5%).

Аналітичну довідку за результатами даного опитування було направлено керівництву територіальних управлінь Державної пенітенціарної служби України для відома та використана в цьому дисертаційному дослідженні при формуванні висновків до розділів і загалом у роботі.

**Здобувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Навчально-наукового інституту
права та психології НАВС**

О. М. Крук